ВІСТНИК

МІСЯЧНИК ЛІТЕРАТУРИ МИСТЕЦТВА НАУКИ Й ГРОМАДСЬКОГО ЖИТТЯ

РІЧНИК І
Книжка 3.

1933

Том І.
Березень

Адреса Редакції й Адміністрації:
ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 3/6.
Чекове конто Р. К. О. 500·371

ЗМІСТ:

ВІД АДМІНІСТРАЦІЇ . . 161
О. Ольжич:
Японії 162
Візия 162
Олена Теліга:
Поворот 163
Евген Маланюк:
Три поезії 164
Богдан Ніжанковський:
Сталю дні 165
М. П.:
Настане час 165
Л. Мосендз:
Засів 166
Жорж Іманн:
(перекл. Софія Куликівна)
Мовчати 175
Степан Смаль-Стоцький:
Немолів (спомини). . . 187
Е. Сінклер:
(перекл. Л. Мосендз)
Мертвий дім 200
о. Степан Смачило:
Протикатолицькі упередження 203
Андре Віоліе:
Японська дитина. . . 209
Наталя Лівицька-Холодна:
Гріх. 211
І. Гончаренко:
Техніка державного перевороту 212
Л. Мосендз:
Джон Ґелсворси . . 220
Теодор Курпіта:
Ранкове 221
Дм. Донцов:
Колтунський консерватизм 222
М. Л.:
З пресового фільму . 231
Бібліографія 232
Від і до наших передплатників 239

В адміністрації „ВІСТНИКА“ можна набувати такі книжки:

1) Д. ДОНЦОВ — Маса і Провід . ц. 1·— зл.
2) Поетка українського рісорджімента (Леся Українка) . . „ 1·— „
3) Націоналізм, Львів 1926 , . „ 5·— „
4) БЕРНАРД ШОВ — Велика Катерина (драма) . . . . „ 1·— „
5) Г. ЗУДЕРМАН — Литовські Оповідання . . . . . „ 1·50 „
6) Д. ДОНЦОВ — Підстави нашої політики, Відень 1922 . . „ 2·— „

„НОВИЙ ЧАС“

найбільш поширений і найдешевший щоденник

виходить щодня рано і коштує тільки **15** гр.

Місячна передплата — всього 2 зол. 50 гр.

„Новий Час“

приносить кожного дня відомости з усіх ділянок життя,

кількістю інформацій дорівнує чужій щоденій пресі

інформує всіх — про все.

Хто отже читає „НОВИЙ ЧАС“ — той знає все.

А платить за те денно 15 грошів
або місячно — 2 золоті 50 гр.
За кордоном річно 6 дол. амер.

Адреса: **„НОВИЙ ЧАС“ ЛЬВІВ, вул. Боїмів ч. 4.**

Телефони: 30-13 і 106-13.

Не гайте ні одної хвилини та сейчас замовляйте „Новий Час“.

III
712531/
1933
Р. 1 кн. 3

Не зважаючи на наші кількакратні вияснення, що видавництво „Вістника“ не стоїть в жаднім звязку з „Видавничою Спілкою“, яка видавала „Літ. Наук. Вістник“, дехто все ще присилає передплату на наш журнал чеками „Видавничої Спілки“.

1) Отсим заявляємо, що ми **НЕ ВІДПОВІДАЄМО** ні за те, що точно вишлемо замовлену книжку, ані за те, що її взагалі вишлемо тим передплатникам, які шлють передплату на наш журнал до **ІНШОГО ВИДАВНИЦТВА.**

2) просимо всіх тих, які післали передплату на „Вістник“ **НЕ** на нашу адресу і **НЕ** на наше чекове конто, **НЕГАЙНО ВИСЛАНУ КВОТУ ЗАРЕКЛЯМУВАТИ** і сповістити нас.

3) передплату слати **ВИКЛЮЧНО** на чекове конто ПКО у Львові ч. 500.371 або на нашу адресу **ЛЬВІВ, ЧАРНЕЦЬКОГО 3. м. 6.**

4) Закордонних передплатників, що присилають передплату через краєві банки або інші установи, просимо виразно зазначати, що гроші призначені для **„Вістника“, Чарнецького 3. м. 6.**

Адміністрація

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

О. Ольжич

Японії

На порозі старого світу,
Де брехні і облуди тьма,
Ти встаєш тріпотливим цвітом,
Ніжна молодосте сама.

Ти встаєш. Та незнану силу
Затаїла прозорість рук.
Вигинаєш дівоче тіло,
Напинаєшся вся, як лук.

Мить — і стрільна твої застогнали,
Повили суходол дими.
Бий їх, кволих, слабих, нездалих,
Остовпілих, таких, як ми!

—о—

Візия

Вітри од краю до краю,
Од рана до рана дмуть.
Дерева, дахи зривають.
Пісок і тріски несуть.

На подвіррях—клунки, полони.
— І не в безвісті шлях цей? —
Широкогрудих коней
Зі стайні ведуть бігцем.

На ганку ще раз мати,
А ти вже допяв стремен.
Хлопчак, що його не взято,
Ховається під брезент.

І рветься, рветься фіртка
Квітника зі слідами чобіт.
Обози—обози тільки...
На захід ідуть, на схід...

Львівська державна
наукова бібліотека
4275

Олена Теліга

Поворот

Це буде так: в осінній день прозорий
Перейдемо ми на свої дороги.
Тяжке змагання наші душі зоре,
Щоб колосились зерна перемоги.

І те, що мрією було роками —
Все переллється в дійсність і можливість.
Нам буде сонцем кожний кущ і камінь
У ці хвилини — гострі і щасливі.

Подумать тільки: наші села й люди!
А завтра прийдемо—до свого міста!
Захоплять владно зголоднілі груди
Своє повітря — тепле і іскристе!

У мент розлуки, при кінці дороги,
Замерехтить між нами смуток тихий...
Поспішимо ми на старі пороги,
Розлетимося під забуті стріхи.

Відразу щастя вітром нас обвіє —
Ще мить одна і ми у себе дома!
Та дійсність завжди, не така, як мрія
А наша зустріч інша, невідома:

Зловіщий сум зворотний вітер вишле
І кине серце у крижаний протяг.
Усе нове... І до старої вишні
Не вийде мати радісно напроти.

Душа з розбігу стане на сторожі,
Щоб обережно, але гостро стежить
Всі інші душі — зимні, чи ворожі
І всі глибокі поміж ними межі.

Як часто серце запалає болем,
А щось гаряче наше горло стисне,
Коли над рідним, тим-же самим, полем
Розправить крила незнайома пісня.

Чекає все: і розпач і образа,
А рідний край нам буде — чужиною,...
Не треба смутку! Зберемось відразу,
Щоб далі йти до цілі провідної.

Заметемо піском глибокі межі
Перейдемо скрізь дикі води—бродом,
Щоб взяти певно все, що нам належить
І злитись знову зі своїм народом.

Евген Маланюк.

Три поезії

1.

Повіє вітер з Понту. Скитський степ
Прокинеться, зітхне і буйна тирса
Зеленим морем знов на нім зросте,
І побіжать зелені хвилі.

Ширша
За синє море встане широчінь.
О, земле вічна, ти — одна на світі! —
На небі — глибиніє древня синь,
Внизу — прозора велетенська тінь
Від хмари, що жене південний вітер.

І при балках оселі заквітчав
Вишневий цвіт, розквітлий снігом сонця, —
Твій шлюбний цвіт — та срібная парча̀...
І чорні очі ваблять крізь віконця.
Ой, вийди в сад, що бжолами бренить,
Поглянь: — земля справляє з сонцем шлюби!

Та вдарить час. Мов меч, упаде мить,
І — нікому тоді оборонить
Твою весну від вихору і згуби.

2.

А може, й не Еллада Степова,
Лиш відьма-сотниківна мертва й гарна,
Що чорним ядом серце напува
І опівночі воскресає марно.

В безбожній церкві — ша́баш, шум і шал.
Кувінька кнур. Хтось бреше песім писком.
В живуче тіло мертвая душа
Вступає знов. І — ось вона! Так близько!

Труна свистить, колуючи. А Вій
Залізні вже росплющує зіниці.
Півнів не чуть. І в мутній голові
Горить одне, — що все це — ні! — не сниться.

3.

Кричу в туман, в цвинтарну млу,
Та — ненамарне. День настане, —
Жбурнуть в розжеврену смолу
Зухвальця тіло окаянне.

Під гул дзвіниць, під гомін міст,
В імя краси, життя і ладу,
Високий виставлять поміст —
Навік четвертувати зраду:

І хоч рубати буде кат
Гидку потвору вже на — а́мінь,
Та довго ще живучий гад
Підскакуватиме шматками.

Грудень 1931.

Богдан Ніжанковський.

Сталю дні

Як вітер з стогоном тулився під тин, що клавсь
[до рову,
А дрібний дощ кидав слізки на шиб прозорі лиця,
— Про дні сталеві — що шлють в даль колисанку
[громову,
Рядки думок я плів в сплітки — мов одноцільна криця.

І як незмінно хлипав день і стряг в розмоклій грязи,
А вітер тужно на гільках грав чорних дум пісні,
Безмежну міць соняшних днів набравши в юні мязи,
Я вийшов струнко без вагань — щоби сталити дні!

М. П.

Настане час

Настане час — минуть сонливі дні —
Охлялих збудить спів грізний Тиртея —
На вівтарях заблимають вогні —
В серцях займеться іскра Прометея.

Цей вік не зложить гимну димарям,
Поклониться лише Красі та Силі.
В святині муз не бути крамарям,
Чавунний клич погасне у горнилі.

Цей жданий вік біжить на зустріч нам —
Мов метеор креслить вогняний обрис,
В країну сліз летить із райських брам —
Дзвенить пророче: „Мане-Текель-Фарес“.

Настане час — прийдуть бурливі дні:
Сонливих збудить спів грізний Тиртея —
На вівтарях палатимуть вогні —
В серцях воскресне іскра Прометея.

Л. Мосендз

Засів.*)

Осінь прийшла раптово й несподівано, аж Ніно не спамятався. Але не в природі. Бо дні ще соняшні й гарячі, а вечорі й ночі теплі; та залишили Ніна його приятелі й усі, усі одійшли. Ще вчера ганяли, як звичайно, по схилах горбів і не бракувало їм ані одної вигадки, якуб не виконали на честь відступаючого літа. Ніби в останнє хотіли вібрати в себе всю роскіш сонця й насолоду волі перед довгими місяцями послуху й обовязку... Хоч ні одному з них не припало було на думку висловити це словами, або навіть і усвідомити, спинившись на мент у розяренні вигадок. Звичайно, завтра школа, вчитель, шкільні лави... але хиба варто думати про далеке завтра, коли довкола таке прекрасне сьогодня!

І тому, коли теє „завтра" всеж невідклично зявилося, і ніхто з товаришів не привитав Ніна на горбах левади, — було хлопцеві ніяково. Цілий день тинявся він по дворі й садку, не знаючи, за що вхопитися. Навіть і з товаришами, що над вечір повернулися зі школи веселою юрбою, не пробув Ніно довго. Вже бо один цей день поклав між ними перепону... Вони хоч і знов навідались до Ніна, але припадали йому, як тії шпаки, що зібралися в далеку путь, хоч ще цілими хмарами підносились над городами й левадами.

Тому Ніно цілий день у задумі й навіть ліг зарань спати, без особливих нагадувань і припрошувань. Та йому не спиться. Двері з його кімнатки до їдальні не зовсім зачинені, й через вузьку щілину бачить Ніно смугу стола, над якою мигтять батькові руки, а тоді чути шелест часописних аркушів.

Це рідкий вечір, коли батько не пішов до клюбу, а залишився вдома. І Ніно знає, хоч не бачить, що поруч батька сидить зі своїм безконечним гачкуванням радісно спокійно мати. Швиденько мотаючи коротеньким гачком, вона пильно стежить за дрібненькими очками, й час від часу білий клубочок ниток підскакує по столі, притягнений маминою рукою. Так завше в довгі вечорі бачить Ніно маму й тому до дрібниць може уявити собі, як вона виглядає зараз. Він, здається, бачить і ті дрібні зморщки в куточках очей, що

---

*) Це закінчення повісти Л. Мосендза (друкованої в ЛНВ-ку) представляє окрему цілість. Повість цікавиться формуванням душі української дитини, нараженої на ділання ворожих собі культурних впливів. В першій частині описаний вплив рідної стихії, перші проблиски національної свідомости. В другій, що друкується тут, — бунт ще несформованої свідомости проти насильних спроб окруження викривити її і спрямувати в інший бік. *Редакція.*

зявляються, коли мати придивляється до виконаної праці.

Коли батька немає, й вони сидять за столом удвох з Ніном, то мати ще має перед собою книжку. Але при батькові працює без неї. Одірветься від праці, подивиться на батька, що завжди читає часопис, посміхнеться й знов гачкує. Так сидять вони иноді цілий вечір, тільки зрідка перекидуючись словами тихими й рівними, як спокійне світло лямпи між ними на столі. Так і сьогодня. Але батько, як завше, мовчить, і тільки мамин голос чувати час від часу. І задушливі звуки його, мов би капки дрібного дощу, коли падають на металеве підвіконня.

Ніно добре чує, як мати з павзами (перераховує очка) кидає батькові:

— Так, Павле, вже ніби й осінь...

— Та ніби, — чути від батька; і знов шелестить часопис і велетенські тіни аркушів згортають і розгортають на стіні свої крила. Тиша.

— А чи не пораб нам, Павле, взятися за Ніна? Га? Як ти думаєш?

Від таємничого „взятися" в хлопцеві затаюється навіть дихання. Хвильку не чути жадної відповіді, й тільки шелестіння зростає та видко по тіні, як згортаються аркуші, й нарешті складений часопис лежить на видимій смузі стола. А на нім велетенська, здається, батькова рука з горбом печатного перстня на пальці.

— Ти кажеш взятися за Ніна?

— Звичайно. Досить йому байди бити. Великий уже. Пора й за книжку.

— Правда, — задумчиво відповідає батько. — Сім років минуло. Алеж до школи його ще не приймуть. Тиж знаєш, треба повних вісім років.

Якби ось зараз Ніна запитали, чи хочеться йому до школи, він безперечно не знавби, що й відповісти. Мабуть хочеться. Школаж бо — це все таки майже цілий день бути з товаришами, а не самому одному в великому, довгому домі серед неуважних дорослих. Школа—цеж не хатня одноманітність, коли в дощливу пору осені, серед напруженої тишини й самітности в чотирьох стінах, хочеться иноді кричати, кричати, щоб розбудити заспану байдужність оточення. Школа — це й можливість розумітися на тих книжках, що золотими літерами на рубах оправ розглядають мов очима кімнату з-за скла шафи. На тих книжках, у яких сховані мабуть ще більші скарби безконечно цікавих, хвилюючих оповідань, ніж у розмовах Татарчучки й візника Гаврила... а ключ до тих книжок — тільки в школі.

І Нінові хочеться до школи хочби й зараз. Але він згадує, що школа — це також просиджування довгих годин під пильним доглядом учителя, писання палічок, рахування та читання з букваря, в якому нічого цікавого, казали то-

вариші, немає. Школа — це значить, кажуть хлопці, позбутися волі навіть і тоді, коли краще від усього на світі є ховзання на замерзлому Дерлі, або загачування перших весняних струмків на похилих вулицях передмістя... Ні, краще до школи не йти!

Але всеж хлопець не знає, чи йому радуватися, що ще цілий рік відділяє його від школи, чи шкодувати, що має залишитися вдома.

— Я знаю, що Нінові до школи ще не можна, — знов чути голос матері. — Але мені, по правді кажучи, й не хотілосяб, щоб він тепер ходив до школи.

— Якто? — й батькова рука починає припляцувати складений часопис.

— Не самої школи, а того товариства... тих, тих (голос матері знов стихає й ніби переривається) мужиченят...

— Алеж... — чути трохи піднесений звук батьківського голосу, й видко, як рука зникає з стола.

Та раптом і голос матері робиться дзвінкішим, і вона починає швиденько, швиденько кидати слова, заплутуючись і повторюючись, немов боїться, що ось-ось її перебє батько й не дасть виговорити до кінця всі накопичені думки.

— Ти знаєш, що я давно вже про це говорю... й минулого й теперішнього літа... мені дуже не подобається, дуже.. його товариство... Ні, ні, не посміхайся... Ти звернув увагу коли... як він говорить, як він поводиться; таж на нім пізнати не можна, що він твій син, син Людкевича...

— Чув уже я це, — спокійно перебиває батько. — Такий він твій син, як і мій. Але далі!

— Кажу, не перебивай! Кажу... бо знаєш, що за господарством і взагалі... тиж добре знаєш, що я не маю часу... а ти теж.. Не кривись, а вислухай.. Ну, добре, добре, ми обоє винні, добре... Алеж не можна так лишати, щоб з Ніна виросло мужиченя... Правдаж?

— Так знайдемо йому ґувернера француза й виплекаємо з нього прінца, — чути так само спокійну батькову відповідь.

— Я так і знала, так і знала, що тобі все смішки... і власні діти смішки, і.. ти як не можеш і не хочеш сам над цим думати, то послухай мене... послухай... але тихо... От приїдуть до нас мати й сестра; хай би Марися залишилася в нас через зиму, га? Бачиш, вонаб і Ніна за цей час навчила читати й писати... вона вже велика, їй уже вісімнацять. Вонаб виховуюче впливала на Ніна. А то я боюся... справді... мені вже зараз страху наганяє теє... його хлопоманство... Ні, ні, не кривись! Памятаєш, як він минулої неділі слухав візника, коли той розказував про гайдамаків? Ні, я не хочу, це мені зовсім не подобається... і все тепер пристає... розкажи та й розкажи йому про Україну! А я звідки знаю? От Марися, та могла б його зацікавити

й іншими річами. Ну та й їй краще булоб провести зиму в місті, а не в тій волинській містечковій дірі. Правдаж, Павле! Бо я подивлюся на Ніна й згадую иноді твого молодшого брата, що його заслали за тую Україну... Ну, ні, вже не буду..

І мати, як раптово почала говорити, так раптово й урвала. „Виговорилася", каже иноді жартівливо батько про такі виступи. Але часом мати замовкають і від занадто гострого погляду батька. От і тепер мабуть. Бо в їдальні тиша й батько, здається, не поспішає з відповідю. Нінові видко, як батькові пальці швидко виграють по скатертині, ніби хотять утікти від могутньої пясти.

Нінові аж дух забивало підчас маминої промови. Тут рішається його доля й усе тепер залежить від батька. І хлопець в очікуванні відповіді не відривав очей від батькової руки, мов від неї чекає рішення. А в голові пролітають спомини про нездійснений раніше приїзд бабуні, про бійку з товаришами за полячку, про... Але Нінові вже тепер не хочеться так сильно того приїзду... і навіть обіцяний приїзд нової особи — його тітки Марисі — не робить на хлопця того враження, яке зробивби раніше. Ніно цілком під враженням короткої маминої репліки, що батькового брата кудись за Україну заслали. А він про це ніколи й не знав! І за Україну? Якже це людину можна заслати? Як допис? поштою?... І в голові дитині раптом цілий вулькан запитань. Такби й зірвався зараз з постілі й кинувся до батька.. Але чи скажуть?.. Та поки ці думки мчать через свідомість, чує Ніно, як батько відсуває стілець і задумчивим голосом відповідає матері:

— Ну, може ти й маєш рацію... авжеж маєш рацію. Добре. Пиши мамі, хай скорше приїзжає й привозить зі собою Марисю. А тепер спати! — І батько позіхає так, що ось, здається, втягне в себе все довколишне повітря.

— Мати теж встає, зісовує стільці й як говорить, то в голосі її чути радість.

— От видиш, яж казала, я так і думала, любий, що ти погодишся... я дуже рада.. Ну, підемо спати, бери лямпу.

Ніно чує, як батько зітхає мов великий, ковальський міх; він бере зі стола лямпу й обоє відходять навшпиньках (щоб не розбудити його) через рипучі двері. І вже давно в їдальні невидь, а в домі тишина, але хлопець ще довго лежить з відкритими очима й навіть не ховає, як звичайно, зору від сірих тіней, що причаїлися по кутках кімнатки.

А за тиждень уже справді бачить Ніно, як в домі починаються приготування до приїзду гостей. З горища знов принесено постіль, і тепер Докія старанно витирає її металеву сітку. В сінях лежать вязки запашного сіна для сінника, й Ніно наперекидався вже до схочу через зелені горб-

ки. Та все вибігає він на ганок, виглядаючи візника, що має привезти бабу й тітку.

Дні ж стають усе більше тихі й прозорі, а ранки прокидаються в серпанку прозорої імли. Блакить яснішає й ніби підноситься вище, немов чиясь старанна рука витерла запорошене влітку скло небозводу. Повітря тратить густі, тягучі запахи літньої доби, а щось тонке й гостре пропливає струмками через воздух, щось подібне до запахів стиглих грозен з далеких Глодавських виноградників.

Уже з самого ранку тепер мусить бути Ніно вдягнений і взутий, бо не сміє вже бігати по дворі босоніж. Та він і не протестує. Відколи немає з ним товаришів, перестав він робити великі мандрівки, при яких кожний зайвий кавалок одягу був лише перешкодою. А самому хлопцеві не хочеться та й не цікаво братися за ріжні підприємства, проєкти, яких усе таки наповнюють його голову. Та й без товаришів тяжко виконати деякі з них...

Тому значно краще сидіти на ганку й стругати шаблю. Не таку звичайну, як у мійських поліцаїв: рівну, коротку й взагалі непомітну. Не дурнож ці поліцайські шаблюки звуть у місті „оселедцями". Ні, — шаблюку криву, як довідався колись Ніно, — козацьку, з держалом навхрест. Таку шаблю можна зробити з довгої тонкої гонтини, держало почорнити чорнилом (у батьковому каламарі його досить), привязати синенький мотузочок (є вже, припасаний), щоб носити через плече.. Ах, якаж це буде шаблюка, яка шаблюка, тішиться хлопець, вигладжуючи дерево рубом розбитої віконної шибки. Ніхто такої не матиме!

І Ніно посміхається сам до себе від блискучих перспектив товариського подиву й заздрости, та ще сильніше натискає склом. Від напруги й захоплення працею він перехиляє голову зі сторони на сторону, й так само кінчик його рожевого язика мандрує з одного кутика уст до другого. Він нічого не чує й не бачить довкола себе, захоплений працею й уявою. Лише несподіваний оклик біля нього „мамо" відриває його від заглублення в себе.

Ніно бачить, як повторюючи цей оклик, поспішає з ганку до воріт його мати, поспішає до візника, що тільки ось спинився біля воріт. Ось і двоє жінок вже злізли і стоять поруч та показують візникові на пакунки. Та цеж бабуня й тітка! Ніно геройським рухом, вічним рухом юнацтва, стискає шаблюку, виставляє її вперед і вже готовий бігти до воріт, щоб якимось диким, військовим, власного винаходу кличем привітати приїзжих, але.. раптом спиняється й стоїть на ганку в нерішучости. Через довге подвірря поважно простує від воріт до ганку висока пані в чорному. Одною рукою вона обіймає маму, що тулиться до неї, а другою здвигає край довгої сукні. Бабуня! Перед ними йде

швидко струнка дівчина. Хиба це тітка? Вона буде його вчити?

Ніно уявляв собі тітку такою, такою.. ну, старою. А цеж ще майже підліток з двома довгими косами, що звисають їй спереду аж до колін. Дівча! І воно, це дівча, буде його вчити! Його, Ніна, хлопця, що завше згірдливо ставився до дівчат! Та всеж він не знає, чому обертається, швидко вскакує в сіни та ховається за двері. Навіщо? Ніно й сам не віддає собі відчиту, але причаєно стоїть за дверима, стискаючи міцно шаблюку та прикриваючи уста, щоб навіть швидкі й голосні віддихи не звернули уваги приїзжих.

Ось риплять сходи ґанку, чути, як візник Лейба ставить під двері валізку, йому щось наказує дзвінкий дівочий голос, і чути, як говорять мати з бабунею. Ніно прислухується й нараз ще глибше ховається за двері: приїзжі говорять, і хлопець не розуміє їхньої мови. І хоч він ніколи ще не чув польської мови, але враз здогадується.

Гаряча хвиля охоплює його щоки. Значить все це правда, все правда, що колись казали хлопці про нього, про бабуню, про батьків! Ах, кращеб вони ніколи не приїздили! Виходить, що він таки не руський, а, а... Якже тепер дивитися в очі хлопцям? Цеж завтра неділя й усі, усі будуть знати, ах будуть знати... навіщож вони приїхали?.. І швидкі думки мчать вихром через дитячу свідомість, аж їх раптом перериває піднесений голос мами:

— А деж Ніно, Докіє? Куди це він заховався від нас? Був на дворі... — І знов незрозумілий обмін слів з приїзжими.

— Та й справді, яж його бачила на ґанку, як він стрібнув у сіни, — чути по російськи тітку. — Пошукай нам його, Докійко, — звертається тітка до служниці „по мужицьки".

— Ось зараз, панночко, піду по воду й знайду його!

Нінові подобається голос цеї закосиченої дівчини-тітки й веселий його тон. І те, що вона так гарно говорить „по мужицьки" теж робить на нього враження. От якби тільки вона не була.. ну, чужинка! Він зараз вискочив би з-за дверий!

Але з кухні виходить Докія й прямує просто за двері, щоб узяти відра.

— Ага, ти тут, Нінцю! А йдиж но! Тебе давно тітка й баба шукають.

— Я не хочу, — шепче хлопець. — Я... Я боюся!..

— Боїшся? Таж то бабуня приїхали; йди, йди, не вигадуй!

Вона хоче вутягти хлопця з-за дверей, але Ніно пручається, за щось хапає рукою, і з грюком і дзвоном падають з полиці відра, котяться по підлозі, Докія репетує..., а з їдальні вибігає тітка... й не встигає Ніно спамятатися, щоб утікти на двір, як вже його схопили міцні дівочі руки,

міцно притискають до себе, несуть в їдальню й ставлять червоного, збентеженого серед кімнати на підлогу. І вже їх немає...

—:—

Тепер уже пізно втікати. Та й у слідуючий мент Ніна притягає сильна рука бабуні й кілька міцних поцілунків уміщається на його щоках, чолі й навіть один на вусі. Цього ще не було! Ох, як же він не любить поцілунків! Виходить, що й бабуня теж така, як деякі знайомі пані, що завше душать його в обіймах... Ет, мабуть усі „баби" гадають, що „мужчинам" це дуже приємно, коли їх обліплюють поцілунками, — думає хлопець і швидко мотає головою, щоб обтерти об плечі обидві щоки. І ця думка, що бабуня його такаж „баба", як і инші „баби", надає хлопцеві самоповаги й упевнености, й він не почуває вже жадної ніяковости, а лише цікавість. Від цього вигляд лиця у нього робиться надзвичайно кумедний, бо він серіозно морщить чоло й намагається зробити поважне обличча.

Але баба ласкаво притягає Ніна до себе та починає розпитувати; й він з початку відповідає ніби й з неохотою, але опісля розходиться. Бабуня з ним говорить „по руськи", хоч Нінове вухо відчуває, що їй ця мова незвична... А потім вона стає йому й цікавою, бо розглядаючи її, приходить він до висновку, що помилявся, уявляючи її старенькою, як ті бабусі, що їх йому доводилося бачити.

Ні, волосся має вона цілком чорне, шкіра на обличчі без зморщок. І коли вона говорить, то зовсім не пришептує, як стара Татарчучка. І голос її приємний, бо не старечий, сухий. Якаж вона бабуня? Ні, вона йому безперечно починає подобатись, й навіть у знак довіря він хоче почати ширше оповідання про останню геройську виправу за місто, але баба раптом звертається з якимось запитанням до мами по польськи, й хлопець аж шаріється, бо нічого не розуміє.

— Яж вам писала, мамо, — відповідають мати по російськи, — що він усе серед хлопців і тому так жахливо говорить. Хибаж тобі не соромно, — звертається вона до хлопця, — от і бабуня кажуть, що ти самими мужицькими виразами висловлюєшся.

Нінові справді соромно, бо в нього аж вуха палають. Але не за свої „мужицькі" слова. Йому соромно за себе, що він так таки зразу довірився й почав розказувати цій... цій... бабі, а вона в його оповіданні знайшла тільки мужицьке... І він уже шарпається і знов хоче втікти.

— Ні, нічого, — переходить знов на російську мову баба. От візьметься за тебе Марися, швидко позабуваєш усі ці непотрібні тобі в житті слова... Правда? А тепер ми з мамою підемо подивитися на твою сестру, а ти тут поговори з Марисею. І баба знов по польськи звертається до тітки, що увійшла.

Дівчина виймає руку з-за плечей і показує довгий пакунок, відповідаючи теж по польськи.

Ах, ця незрозуміла мова! Вона дратує Ніна й разом занепокоює, як все незрозуміле. При перших її звуках він напружується, ніби очікуючи від чужих слів небезпеку для себе. Довго ще вони будуть говорити нею. Бо ось напевно й дарунок для нього, а вони ще балакають-розмовляють!

А пакунок усе більше притягує хлопцеву увагу, серце починає битися швидше від розглядування... Пакунок довгий на одному кінці щось грубе, а на другому — ніби палічка... Скоршеб! І тільки кінчають жінки говорити, як Ніно вже помагає тітці розвязувати мотузки, розгортати папір.

Дівчина робить це помалу й з усмішкою підводить очі на Ніна; вона ніби навмисне затягує розгортання, щоб подражнити хлопця. Та й довгі коси заважають їй, вона мусить відкидати їх за плечі, й це затягує її роботу. Нетерплячими руками помагає їй, посапуючи Ніно, й ось обявляється тонка палічка, помальована гнідою фарбою, а далі... падає великий кусень паперу, й перед хлопцем — коняча голова! Велика, роскішна, деревляна голова!

Ах, якаж вона прекрасна! Жива, справді жива! Вона потягнена мягкою шкірою з волоссям, очі з баревного скла блищать як живі, гніда грива з підстриженого волосіння рівненько стоїть на крутій шиї, з пащеки звисає ремінець... Ах! На палічку треба сісти верхи, просунувши її між ноги, ремінець в руку... Ах, Ніно не чекав ніколи такої краси й досконалости! А грива! а ремінець! а очі! Ні, це значно гарніше, ніж ті забавкові пароплави або паротяги, що з них найбільша користь — це колеса та шрубки.

Хлопець не знає, як висловити своє захоплення. Він тільки стоїть і гладить коневу гриву... Та цяж бабуня дійсно прекрасна... й тітка теж. Хлопець так опанований своєю радістю, що навіть забув про присутність тітки.

— Ну, подобається тобі коник, Нінцю?.. — питає дівчина.

— Дуже, — тільки й може відповісти зачарований хлопець.

— А щож ти будеш з ним робити?—допитується тітка, сміючись.

Від такого запитання хлопець враз приходить до себе. Він підносить голову й бачить, що тітка розглядає його як якесь диво. Чи вона вважає його за справді вже такого малого, що й не знає навіщо йому здасться кінь? Ні, просто „баба". Бо тільки „баба" може запитатися про таку самозрозумілу річ. Навіть і відповідати не треба! І тітка тратить у хлопцевих очах увесь свій авторитет. Ні, подумати тільки! Вона не знає, що він буде робити з конем, з цим прекрасним конем? Ах, як биж сміялися хлопці, почувши таке за-

питання! Але нарешті він рішає знизити свою „мужеську“ величність до пояснень „бабі“ й чемно відповідає:

— Я буду на нім їздити!

— А якже ти будеш їздити?

— Що це за допитування, — думає хлопець. Що та як... Він теж не малий уже, шоб не знати таких простих річей. Ну, але тітка дійсно може й не знати.

— Ось так я буду їздити! — раптово підскакує він, перекидає ногу через палічку й високо підтягує конячу голову. Ах, як це справді гарно! Він аж не стримується, щоб не гукнути: гоп, конячко! Але що це? Тітка аж хапається за стіл, так сміється. Малий шаріється, бо не розуміє, чого ця, ця... (він шукає епітету й ураз знаходить його, зиркнувши на коси) хвостата сміється.

А дівчина сміється далі. Їй кумедно дивитися на цього хлопчину з його переходами від захоплення до поважности, від природньої дитячости до надприродньої для нього інтонації й виразів дорослої людини. Вона не мала братів і тепер їй цей малий „мужчина“ здається якоюсь підробкою дорослої людини. Кумедною й веселою. А як він говорить, як смішно вимовляє „хлопські“ слова на російський спосіб, або змішує їх докупи. І дівчина аж угинається, так сміється й її коси метуть підлогу.

— Ха-ха-ха! Як ти кажеш? як? Конячка? конячка?*) Ха-ха-ха!

Цього вже Ніно витерпіти не може. Мало того, що це „хвостате“ сотворіння морочило йому голову дурними запитаннями, але воно ще й висміює його. Але чому? Хиба не можна сказати „конячка“? Щож тут поганого. Він хвильку стоїть у нерішучості, потім відважно підтягує ремінець загнузданого коня, ґальопом підлітає до дверей, на мент зупиняється, обертається й кидає здивованій, почервонілій од сміху дівчині:

— А ти, ти... хвостата, хвостата!

І тимже прудким ґальопом виринає з сіней на подвірря, через фіртку на вулицю й уже на площі чути його дзвінкий голос:

— Вйо, конячко! гоп, гоп!

(докінч. буде).

---

*) По російськи має бути „лашадка“.

Жорж Іманн.

Мовчати!

Доктор Дааст щойно відпустив свою останню пацієнтку. Сьогодня він має їх досить і вдоволено завважив, що жадний хорий не покликав його нагло до дому. Нарешті він зможе собі відсапнути з годинку або й дві в садку, а можливо, — якщо Мішеля згодиться йому товаришити, — перейтися до Марни і її берегами аж до парку Сен-Жан.

Хутко став він порядкувати на столику, повідносив на своє місце декілька інструментів, поукладав папери і дрібні річи та старанно замкнув шафку з медикаментами. Відтак перейшов до вітальні, де порозгортані і порозкидувані по меблях газети і вістники свідчили про неспокійну нуду очікуючих своєї черги пообідніх пацієнтів. Нарешті підніс заслону від вікна вітальні, яке виходило в садок, через штахети виднів гостинець, а з поза дерев чиста, тиха вода, в якій відзеркалювалося небо. Позолотна ясність огортала дугуваті крила старого моста при кінці вулиці. І подумати, що тому літ шіснацять,на отсьому саме місці, одного літнього пообіддя, як ось тепер, люде билися, що німецькі шрапнелі розбивали отсе поважне каміння, що дві ворожі армії одна в повнім безладді, а друга вже певна побіди, перейшли одна за одною, немов яка невдержима хмара понад отсі тихі води, що пливуть між тими супокійними берегами. Стільки змагань, стільки героїзму, викликані памятю з минулого, супротив цього солодкого оточення видавалися непонятні, нельогічні, майже потворні. „Навіщо це все“?—здавалося, говорили дерева,вода і небо,що від заходячого сонця покривалося рожевою загравою. „Навіщо це все“? — повторяли спадаючі густо каштанові відростки на терасу готелю Маріні́є. І Дааст, мрійник, став пригадувати собі ті трагічні події з вересня 1914, цю першу битву Франції, і отсю будівлю перемінену в шпиталь переповнений умираючими і раненими. А ось там, поза тим бальконом, куди щойно перейшла мала служничка, у збудованій там наборзі кімнаті приняв він останній віддих свого шефа клініки, Бруссара. Він уявив собі умираючого у його заболоченому і покрівавленому халаті, він чув ще безнадійний звук його голосу і, між двома хрипіннями: „Марселю, обіцяй мені, що будеш опікуватися моєю Мішелею!.. Дбай про неї, як про рідну дитину“!.. Бідний, любий Бруссаре! Шіснацять літ промайнуло з того часу, аякже! А смотрик виріс на справжню жінку, а милосердя Дааста перейшло з часом в сердечність, а властиво в якесь складне почування, в дику пасію до недавно ще малолітньої дівчини, — у мущини сорока і пяти літ.

Він задержався легко тремтючи перед дверима своєї

вихованки. Веселий голосок Мішелі відгукнувся на його заклик. Відтак перед відходом, але вже з чистого обовязку, бо згори знав якою буде та друга відповідь, застукав ще й до дверий напротив. Якийсь придушений зойк дався чути з дивану, на якому пані Дааст від полудня поборювала свою мігрену. Чи це було третий чи пятий чи може сьомий раз у тижні? Зрезигнований Дааст вже сам загубив рахубу тих занедужань. Бо стан хвороби жінки, здавалося переходив, в її стан нормальний. Чи ці недомагання були комедією чи драмою? Він не міг того ствердити, хитаючись між милосердям і втомою, яку ті недомагання, що так часто повторялися, в ньому викликали. Що найменше вони позбавляли хвору жінку любови її чоловіка, насамперед фізичної, а відтак і його прихильности; він відчував, що через неї він змарнував свою долю, розбив на прах свої колишні пляни й мрії і втратив щасливість подружого життя, вимріяну перед двацяти роками. Він гукнув ще раз в коридорі: „Та йди вже Мішельо“; а відтак дійшовши до садку заплющив очі і з пожадливою приємністю думав про дотик її рамен, близкість того молодого і повного життя тіла!..

Ним заволоділа жадоба! Справжнє опанування якимсь наблудом, що мучив Дааста від кількох місяців, якась тілесна жага і невсипущий жар незаспокоєної істоти, змішаний з брутальною пожадливістю, яка тягнула його до Мішелі. Крізь неї прозирала ніжність і тужливість за тою дрібкою радости життя, яку йому відбирала та його вічно хвора жінка. Продовж цілого того проходу находився він під впливом Мішелі, її обнажених рамен, її відслоненої шиї і віддихав запахом її тіла, приодітого скупонькою одежиною літньої пори. Якжеж гарно пашіло це тіло, до якого спека додавала, там і тут, ясно-жовтаві крапельки! То було якби запах жита, дозрілого овоча, проникаючий аромат молодости з додатком, правда, чогось грубшого, того майже звірячого паху ростріпаного волосся, того запаморочення на вид помнятої від обіймів одежі в тім милім неладі, який наступає по переситі. Часто підчас їхніх попередніх проходів, або вечорами у його кабінеті, коли Мішеля помагала йому в рахунках і укладанні річей,або в екіпажі, коли він забирав її зі собою під вимівкою, що вона може йому придатися у його обїздках по околиці, — він намагався визнати їй свої почування. Божевільна думка і смішний блуд чоловіка, що забував на роки, які їх розділюють. Чиж не наражав він тим себе, тою одною секундою забуття, на утрату довготревалої прихильности Мішелі? І чи не знищивби він тим ту глибоку пошану своєї особи з боку дитини і свою власну гідність і — волю померлого? А проте, хтож це напевно може знати? Вагання не допроваджує ніколи до пуття і лише збуджує дальші сумніви. Певно, що ріжниця двацяти і пяти літ віку насувалаби поважні побоювання. Але кількож то людий перейшло над

тою ріжницею до порядку денного там, де вона не творила фізичної перешкоди? Він називав себе старим, що скептично оцінює свій вплив на жінок. А проте ніколи в житті він не почував себе більше дозрілим і більше духово й фізично сильним. І кількож то жінок, не багато старших від Мішелі, давало йому до зрозуміння, при виконуванні його лікарської практити, що вони з пацієнток моглиби перемінитися у коханки, для яких відвідини лікарські булиби лише претекстом, лише банальною комедією? А що до самої Мішелі, то чиж він не зауважив, особливо в останніх часах, яка вона була збентежена, нагло соромлива, може готова до визнання? Навіщож отже хитатися і мучити самого себе? Його докори совісти не мають реальної підстави, а його здержливість розумної причини. В імя якої ідеї має він поносити таку жертву? В імя моралі, якої непевність і облудність досвід життя так ясно виказує? О, ні! Запевне не через це! А проте, в браку моралі, його стримала память по помершім приятелі.

—о—

Вони вже пройшли здовж берегів ріки в напрямі до парку Сен-Жан, відтак завернули з поворотом на ліво і вертали гостинцем від півночі через ліс. По довшім сумерку, обрій поволі став погасати, переходячи з рожевого у синявий колір і відтак, вже перед самим погасненням, в зеленкуватий, щораз блідніший, аж зрівнався з коліром тихої води, що пливе між берегами. Запала літня ніч, ця літня перехідна нічка, що не є затьмарінням всякого світла, лише коротким припочинком природи між двома ясностями, подібно як легкий просонок коханців.

— Мішельо! закликав Дааст.

Вона обернулася збочуючи з дороги, вона його випередила, химерним рухом увільняючи свою руку з його устиснень. — Мішельо, повторив, чому так біжиш? Чого так квапишся з поворотом?

У темноті відгадував, як лице її покрила усмішка, як зуби забіліли, а бліда ясність її появи відбивалася від тінистих дерев, повз які проходила.

— Марселю, ніч вже! А ми не наспіємо на час до вечері.

— Ти голодна?

— Ні, але я боюся, що тета Жанна буде неспокійна. Чи знаєш, що вже три чверти на девяту?

Він здвигнув раменами. — Овва, твоя тета досить має клопоту зі своєю мігреною.

І в тій самій хвилині він не міг не завважити з вдоволенням цей дрібний відтінок чуття, наказуючий Мішелі називати його Марселєм тоді, як вона ніколи не могла розігнатися називати паню Дааст інакше як тетою Жанною. Нагло вона зареготала тим своїм молодечим трохи нервовим сміхом,

ЛНБ ім. В. Стефаника
АН України

пристанула і з міною заклопотаною майже розказуючо скрикнула:

— Подай мені своє рамя, Марселю! Він вхопив її під руку сміливим рухом, і знова почув як здрігнулося це тіло під його пальцями.

— Давай, моя люба, давай! промовив коротко, майже сухо і так чудно, що вона здивувалася.

— Ти може гніваєшся на мене, Марселю? — спитала.

— За віщож би я мав гніватися?

— Коли так, то я спокійна... Бо я — бачиш, хотіла тебе спитати... сказати тобі щось...— і замовкла надумуючись.—Щось дуже серіозного... дуже важного. Але, перед тим мусиш мені обіцяти, що вислухаєш мене без глуму. Обіцяй, що мене не висмієш.

Він ледви вибовкнув:

— Мішельо, це визнання?

— Так.

— Говори! сказав одним духом.

Обявлення це захопило його цілого. Тоді, в той час як він ледві гамував себе, борячись зі собою, здушував свою любов, — вона заскакує його визнанням, на яке він через свою нікчемність не міг спромогтися... Мало того: то вона, ця дитина, якої невинність зросла під його очима і становила її найвищу оборону, находить в собі ту відвагу заговорити перша, жертвуватися йому яко жінка, промостити йому дорогу через його пересуди, його соціяльні звязки, перешкоди моральні і фізичні та береться тої теплої і затишної ночі виявити йому свою любов!

Він повторив засохлим горлом:

— Визнання почування, Мішельо? Любови?

— Любови!...

—о—

Він перший, по довшій мовчанці, відізвався:

— Моя люба, спитав, а чомуж ти не визнала того вчасніше? Чомуж ти зволікала аж до цього вечора?

Вона вагалася, потім піднесла до нього очі і їй здавалося, що відчитує якийсь докір в його палючім погляді, яким її огортав.

— Ох, Марселю, ти обіцяв мені не гніватися на мене. І то з огляду на тету Жанну, з огляду на тебе...

Він перебив:

— Не говори тут про свою тету, прошу тебе!

— Чомуж? відповіла.—Требаж, щоби і вона дізналася...

— Я тебе не розумію.

— Ах, як-жеж ти утруднюєш мені це зясування! Досі я мовчала з огляду на вас обоє, з огляду на тебе передусім.

— З огляду на мене?

— Так! Я тебе бачу щоденно таким роздратованим, таким неспокійним... Отже я боялася і відкладала це роз-

яснення. Але тепер вже довше я не годна відкладати. Мушу з тим скінчити в тій хвилині... Вже надто довго давить мене ця тайна... надто довго, від коли я його полюбила, Марселю!..

Він відвернувся, замертвілий.

— Про когож то ти властиво балакаєш?

— Марселю! Бачиш, що ти вже гніваєшся? Та не трівожся наперед! То не є хтось незнаний. То поважний хлопець, наш приятель, з нашої верстви, дуже шиковний, якби ти сказав. Дивує мене, що ти ще не догадуєшся, Жак Дервілль!

— Жак Дервілль!..

Гейби якийсь відгомін пролунало це слово, а склади його гомоніли дальше серед нічної тиші... Він повторив: „Жак Дервілль!“ і за серце схопила його якась трівога, підійшла з тим словом до горла і засіла там тяжким глумом. Ах, тож то і є те очікуване визнання! А він ще перед хвилиною смів думати, що ця заклопотаність Мішелі мала ту саму причину, що й його власна! Що за насміх долі! Ціле наше життя, у цілій своїй жахливості, є в ґрунті річей фарса! Зі всіх людей той найменше був вказаний, кого Мішеля вказала і кого вища рація повинна була найдальше від неї відсунути! О, ні! Жак Дервілль ніколи не сплямить того чистого дівочого тіла, ніколи не затроїть його своїм нечистим віддихом! Дааст нараз прочуняв і зібрав до купи всі свої сили. В його голові була вже готова фраза, яку мав виповісти, але в тій самій хвилі вона йому випала і якби боронилася вийти на світ. Священик, навіть відступник, — думав він, не вважавби собі за приємність те сказати, старшина, навіть негідний, своєї ранги... лікар, навіть серед найвищої ненависти... Ні, йому все є дозволене, лише не те! Він не може! Він не повинен! І він приборкав своє зворушення до того степеня, що зложив обі руки на палицю, встромив довгий зір у Мішелю і тоном рішучим, тоном батька, що диктує свою волю дитині, промовив:

— Ніколи в світі, сказав, не вийдеш ти заміж за Жака Дервілля!

— Але чомуж так? З якої причини?

— Яка цьому причина, це обходить мене самого.

— Подай мені її!..

— Ні!..

Ця відповідь видалася їй брутальною, більш брутальною, як визнання любови закоханою жінкою, що її ніщо в світі не може здержати.

— Тим гірше, Марселю! Я не є твоєю дочкою і вже повнолітна. Врешті ти не маєш нічого такого, о скільки я можу знати, що можнаби закинути Жакові.

— Ти не вийдеш за нього заміж, Мішельо!

— Я вийду за нього! А що до тої причини, яку мені

скриваєш, чи там нібито скриваєш, то вона існує хиба лиш у твому егоїзмі.

І скрививши гнівно лице якби перед вибухом в плач додала:

— Це причина божевільної, або лихої людини!

Він не відслонив несправедливости того закиду. Його напруження упало. Але добуваючи останнього зусилля, щоби удержати панування над собою, він промурмотів з болючою усмішкою:

— Ні, Мішельо!

* * *

В тишині свого кабінету, він став роздумувати і розважати. Від того страшного вечора, коли Мішеля визнала йому свою любов до Дервілля, панував між ними відносний спокій. Але спокій той був обтяжений і кожної хвилі міг урватися. Передусім знає Дааст добре, що скорше чи пізніше прийдеться йому умотивувати свою незгоду, або уступити перед рішучою поставою дівчини і, щоб не сталось, все висітиме понад ними обоїма тінь непорозуміння. Та тут не розходиться вже про його ошукану любов. Що є його глупа мрія, смішна надія людини пережитої, там де входить в гру ціла будучність Мішелі, її здоровля, її честь і її життя, а разом з тим життя її раси? — там де треба передусім перешкодити злочинові і відтягнути Мішелю від небезпеки? І Даастові пригадалася тепер ця перша візита Жака у його кабінеті, те несупокійне признання, і клопітливе визнання молодого чоловіка.

— Чи ви перед тим не радилися якогось лікаря зараз, як лиш перший симптом показався?

— Так... але я опісля почував себе лучше. Мені думалось, що це може лиш якась фалшива ознака. Місяці пройшли...

— Тепер вже досить пізно, пане, вирішив Дааст. — Я можу лиш частинно наздігнати утрачений час і обмежити небезпеку...

Два місяці пройшли від тої першої візити, протягом котрих Дааст у свойому сумлінні лікаря боровся, не покладаючи великої надії, з лихом, що так давно закорінилося. А осьто сьогодня те саме лихо загрожувало вже не самому виновникові, але також здоровій невинній дитині, яку той негідник старається втягнути у свою руїну, і яку вибрав поміж усіма, щоби їй защепити трійло, котрим животітимуть ще й дальші покоління зроджені з них.

По всяким правилам Дервілль повиненби був сам упередити молоду дівчину, та вже сам факт, що він позволив народитися тій любові, що їй не спротивлявся, і не ставив ніяких перешкод тій сліпій адорації з боку Мішелі, доказував, що нема що покладати надії на Дервілля. Треба отже йому самому упередити Мішелю, лиш не дотеперішнім

способом упертого спротиву і двозначним промовчуванням його мотивів. Але тут намір його наткнувся на непроходимий спіжевий мур, на такий самий мур, на який він був наткнувся підчас проходу до парку Сен-Жан. Дервілль був його пацієнтом. Між тою людиною а ним професійне право ставляє своє невідкличне вето. Зрадити, хочби лиш легеньким натяком, довіря хворого і відкрити, хочби лиш під натиском конечної потреби, тайну повірену лікареві, значилоби, в очах Дааста, поповнити найганебніший злочин у своїй лікарській карієрі. Продовж більше як двацятьлітньої практики бував він вірний тій гіппократовій присязі, зложеній так урочисто, так виразно запалій в його памяті. „Діставшися до нутра хати, очі мої не бачитимуть того, що там діється, а язик мій не зрадить тайни, яку мені повірено". Але навіть в браку такої присяги і памяти про неї, чиж не пригадуються йому слова його промотора при інавгурації на університеті: „Навіть, якби ваша мовчанка мала за собою потягнути найстрашніші наслідки, не лише не зраджуйте вашої тайни, але і не дайте зробити з цього справи сумління".

„Найстрашніші наслідки!", роздумував Дааст. Нехай, коли це відноситься до людини чужої і для мене байдужої. Коли я маю відповідати перед Дервіллем, то відповідальність моя супроти Мішелі ще більша, бо чиж не є вона моєю вихованкою, моєю, майже дитиною? Тут якийсь іронічний, майже діявольський голос ніби прошептів до нього: „А проте ще цілком недавно, чи не хотів ти зробити з неї своєї коханки? Якщо ти згодишся зрадити тайну лікаря, чиж не для того, щоби задержати Мішелю собі?"

А серед тих його пекучих мук безтурботність Мішелі і загадковий спокій Дервілля. Бо муки Дааста збільшалися через обовязок лікувати Дервілля і завдавати йому, тому щораз більше ненависному чоловікові, приписані заштрики.

Вірний присвоєній собі здавна засаді незмішувати приватної людини з лікарем, і не вносити в медичну практику особистих моментів, Дааст дальше приймав Дервілля з тою самою холоднавою вічливістю і властивою собі професійною резервою. Звичайно така візита тревала коротко, але одного дня він вже не міг видержати. Саме день перед тим мав він з Мішелею дуже бурливу розмову. Він ствердив, що дівчина перейшла до отвертого бунту проти нього. Вона вразила Дааста в його найболячіше місце, в його особисту гідність, закидаючи йому облуду.

— Твої аргументи, Марселю? Чи ти хочеш, шоб я тобі їх сказала? Це твоя любов до мене, твоя жага! Чи ти гадаєш, що я вже давно не зрозуміла твоєї заздрости? Запереч, що це не твоя пристрасть вела тебе, коли ти дотикався моїх рук, гласкав моє волосся... Отже ні. Я знаю чим я тобі зобовязана. Але не змушуй мене забути на поша-

нівок, який маю до тебе. Між нами не сміє бути жадної нікчемности! Сама думка про неї лякає мене!

Дааст був цілком поражений тими словами. А тепер, глядячи на ту спокійну, майже усміхнену людину, через яку зазнав тої зневаги, на того приятеля, нареченого, а може небаром й мужа, або любовника Мішелі, — він забув на свою здержливість. Він саме скінчив свою роботу, а Дервілль запинав камізолю, коли з уст Дааста пали слова:

— Пане, заговорив, вибачте мені, що сьогодня зроблю виїмок і промовлю до вас не яко лікар, але яко звичайна людина до людини.

Жак обернувся трохи занепокоєний.

— Про що розходиться, докторе?

— Називайте мене як звичайно паном, бо це розмова приватна.

— Слухаю вас.

— Ви залицяєтеся до панни Бруссар. Це дійшло до мене. Тепер позвольте мені спитати вас, чи маючи свідомість поважности вашого випадку, задумуєте не виявляти вашого стану здоровля вашій..... жертві?

— Жертві! Ох, що за погане слово!

— Не смійтеся, це слово тут зовсім відповідне. Бо й справді, тут можна приняти лиш одно з двох: Або ви засліплені несвідомістю і є моїм обовязком одчинити вам очі, або ви це знаєте, що ваша недуга заказує вам женитися, а тоді я не знаю, яким словом назвати вашу мовчанку.

— Пане, я до того не допущу!

— Не перевертаймо наших роль. Ви мабудь забуваєте, що вона є моя вихованка.

З гнівом глянули вони на себе. Дааст, дуже високий дуже блідий, а блідість ця, підкреслена ще білим халатом лікаря, походила від пережитих в останніх днях мук. Натомість Дервілль червоний, осяяний тою молодечою червоністю, що спалахує при найменшім почуттю образи визиваючо глядить на свого противника своїм трохи цинічним поглядом молодого самця певного побіди.

— Справді, сказав він, мені теж відомі обставини, які вас звязують з Мішелею і всі ваші почування зглядом неї. (Слово „почування“ вимовив з натиском). — Якщо ви покличитеся на ваші управнення, в такому разі, пане, скажіть їй....

— Виж знаєте, як і я, що моє положення яко вашого лікаря змушує мене до мовчанки. Ви самі повинні їй це визнати.

По устах Жака перебігла глумлива усмішка.

— Боюся, що нам обом дуже тяжко приходиться зрозуміти оден одного. Вимагаючи від мене, щоби я виговорився перед Мішелею, ви маєте на цілі обернути в нівець усі мої пляни. Я думаю, що ви глядите на мою небезпеку

трохи крізь окуляри вашого особистого інтересу, а трохи вашої професійної загорілости.

— Говорю перед чоловіком поважно хорим.

— Не звабите мене в лапку, маю приклади. Були вже інші, що перебули подібну як і я крізу, а кінець кінців поробилися з них прикладні і дуже добрі чоловіки.

— У них запевно не було те саме, що у вас.

— Передусім не було в них того самого лікаря, що в мене.

Дааст заворушився.

— Досить! крикнув роздратований. — Тої образи вам не відплачую. Маєте щастя, що поєдинки вже не є в моді, інакше я бувби вам післав своїх секундантів. Я є ваш лікар, мій пане і лишуся ним з обовязку, хочби й тим бридився. Та оте моє пересвідчення є незмінне. Ви поступаєте супроти панни Бруссар...

— Як людина готова на все, щоби здобути цю, котру кохає.

— Ні! котрої пожадає.

— Хай буде! Ріжниця слів і оцінки. А що до нас двох, то констатую, що ми належимо до двох ріжних епох.

— Даруйте, сказав доктор. Його зір спинився поза вікном на крилах старого моста і фасаді готеля Маріоніє. — Скажіть скорше до двох поколінь.

Життя знов покотилося як звичайно, але не приносило воно найменшої полекші мукам Дааста. Він все ще не бачив ніякої можливої розвязки тій драмі. Від того вечера у парку Сен-Жан, коли вона зрадила йому свою таємницю, події стали розвиватися зі застрашаючою льогікою великих катастроф. Вони пособляли собі взаїмно, щоби скоріш спровадити нещастя: засліплення Мішелі, ніякове положення Дааста, спричинене відслоненням його почуття, а понад це цинізм Дервілля. Бо Жак ставився преспокійно в кабінеті доктора точно в означенім часі до одержання приписаних заштриків, як той, що звик відвиджувати купецьку лавку і ніхто з них не журився заходити з другим у якісь безплідні суперечки. А знова Дааст доконував свої лікарські заходи з цілком протилежних мотивів з подвійною старанністю, уважаючи собі за обовязок чести служити пацієнтові як найсумлінніше і страхаючись помилки, завсіди можливої або якоїсь непередбаченої комплікації. Бо йому була відома ця небезпечна зброя, яку наука вкладає кожному лікареві в руку, ті застрашаючо погубні наслідки випадкової помилки у вимірюванні дози лікарства! Якась тужливість опанувала ним, коли оглядав те тіло, у яке вкладав свою шпильку і в тій самій хвилі приходило йому на думку, що він незабаром буде змушений вливати під шкіру Мішелі ту саму отруту.

Під тим обухом нерви його натягалися і спадали. У деяких хвилях здавалося йому, що одуріє. Він уже сумнівався що до решти його пацієнтів, чи діягноза його була влучна

і чи певна його рука. Той чоловік, якого ум серед найтрудніших моментів ніколи не тратив сили і який на кілька місяців перед тим не дізнав найменшого захитання умових сил, почував себе тепер таким хитливим, таким нерішучим, як найбільший боягуз поміж його пацієнтами. Віра його у засади лікарської чести, присвоєна з давен-давна, не змінилася й досі, але він не міг устоятися перед думкою, до яких абсурдних наслідків вона готова його запровадити. Він жертвує добром для злого, віддає на поталу якомусь нікчемникові жінку, яку сам кохав, дитину, що її був йому передав померший приятель.

Дні і ночі товкся Дааст у своїм кабінеті, покинутім Мішелею, між двома марними сільськими візитами, при боці вічно хворої жінки, і побивався за розвязкою ділєми. Він доходив до краю роспуки, почувався ще більш опущеним, ще більш запамороченим, ніж по пятнацяти днях воєнного погрому у вересні 1914, коли то бувший його шеф Бруссар відійшов у вічність. Якщо тепер хтонебудь йому вказавби якусь дорогу, він нею пішовби але під услівям, щоби міг оминути дві перешкоди: не виявити лікарської тайни і не класти Мішелі на жертвенник. Але він був переконаний, що шануючи одну перешкоду, він тим самим ломає другу і в яку сторону він не обернувсяби, всюди стрічає тьму і непроглядність. Останній відрух його розуму дозволив йому справдити свою власну діягнозу: божевілля або самогубство. Між тими двома бігунами хиталася його будучність...

Ця думка, одної ночі, явилася перед ним. Вона була абсурдна і потворна, але вона одна шанувала ту невмолиму льогіку принціпів, які ним володіли. Він її приняв гладко і без надуми, почувався майже щасливим, що бачить якийсь кінець своїм мукам. Врешті думка ця допасовувалася знаменито до стану його зболілої душі. Непевна спочатку і неоформлена, набрала вона ваги і розсілася в його голові на добре.

З кінцем тижня вона набрала у нього значіння постанови. Від того часу уважав він її за свою власність, а зреалізування її видалося йому обовязком. В нім засвітила надія на фізичну і моральну полекшу. Від того часу відчував, що у його нутрі доконалося якесь відпруження. Він почав знова знаходити при боці своїх пацієнтів свій давній спокій і професійну тверезість. Перший раз від фатального проходу по парку Сен-Жан, він міг розмовляти з Мішелею без пересердя і приняти від неї потвердження її замислів без болю.

Ця розмова відбулася в його кабінеті, одного пообіддя, на кілька хвиль перед щоденними лікарськими порадами, що починалися точно спершу візитою Дервілля.

— Отже, сказав Дааст, ти твердо порішила пошлюбити Жака?

— Твердо!

— А мій спротив не мав у тебе ніякої ваги? Голос його був сухий, дуже виразний і трохи нетерпеливий. Мішеля відрубала коротко.

— Ніяка з тих причин, які ти мені навів, не має ваги.

— Жак сам поговорить з тобою сьогодня або завтра поза годинами урядовими. Повір мені, Марселю, і не допускай, щоби я перейшла над твоїм безглуздим спротивом до порядку денного і повінчалася з Жаком проти твоєї волі, або...

— Докінчи!... ледви проговорив.

— Або взяла собі за любовника мущину, якого не можу пошлюбити.

Даастом потряс болісний стогін.

— То бодай присягни мені, що Жак досі не був ще твоїм любовником!

Вона глянула на нього в його очі як людина певна себе і така, що знає що чинить і погорджує брехнею як чимсь їй противним.

— Ми обоє з Жаком не належимо до покоління вітрогонів. Жак досі був лиш моїм добрим товаришем.

Дааст ускочив до свого кабінету. Протер спітніле чоло і закрив на хвильку очі охлялою долонею. На лиці його показався усміх чоловіка, що нарешті дійшов до краю небезпечної дороги, і є вдоволений, майже щасливий.

Певним рухом руки відломав він головку шкляному міхурчикові, підніс його високо до рівня свого ока, щоби докладно оцінити і справдити захований там порошок і змішав його з дестильованою водою. А проте тремтіла його рука, коли приступав до фотелю, на якім сидів Дервілль. Колиби Жак був в тій хвилі уважніше придивився свому лікареві, він може бувби здивований блідим виглядом його лиця. Поза тим і після останньої між собою розмови обидва не замінювали зі собою ні слова. Так було і тепер за виїмком, що коли Дааст наблизився до молодого чоловіка зі сикавкою в руках, він спитав його голосом дивним і настирливим:

— Чи ваші наміри супроти Мішелі лишаються незмінені?

— Так, відказав Дервіль.

— А вона все ще нічого не знає?

— Нічого!

— Гаразд!

Він легенько прочистив клаптиком вати місце, де мав втиснути заштрик, а відтак вкладаючи в те місце сикавку, крикнув нетерпеливо:

— Не рухайтесь до лиха!... Чиж я вам не казав, що одна незручна інєкція, проста помилка у дозі, може вам спричинити смерть майже на місці. Нітроідна кріза, пане добродію!... Га?... А що, колиб я так дійсно помилився?

І він зареготав нервовим сміхом, а Дервілль дещо збентежений став і собі реготати. Але його веселість була фальшива, так само двозначна, так само неспокійна, як це здо-

рове глузування Дааста. Загикуючись він ледви вибовкнув:

— А це що за жарт??...

І раптом від превеликого гніву почервонів на лиці як бурак, кров набігла до його уст і густо закрасила чоло і ціле лице.

Дааст подався назад, витягнув шпильку і відложив надломаний міхурчик на виднім місці, оподалік бюрового годинника. Підчас виконування того руху, зір його бігав безупинно від годинника до непорушного Дервілля. Запримітив, що почервонілість пацієнта постепенно зникає а її місце занимає синява блідота і що молодий чоловік, оборонним рухом, підносив собі до лиця то одну то другу руку.

— Болить вас що? спитав Дааст,

Відповідь прийшла у формі болючого крику змішаного з блекотом страху трівоги, з чого Дааст вирішив, що хворий скаржиться на нестерпний біль голови, що дуситься і вмліває. Відтак здавалося на хвильку, що якесь світло всунулося до скаламученого розуму Дервілля і в ньому засяла нагла свідомість жорстокої правди. Він цілий ворухнувся і останнім зусиллям зробив крок у сторону Дааста, намагаючись видати зі себе ще один крик, але той завмер на блідих устах. Замахав лише руками над головою вайлувато, як ранений смертельно звір, ноги під ним заломалися і як мертва маса звалилося тіло його на долівку.

Дааст не рухнувся. Зір його уперто причепився до годинника. Минуло кілька хвиль. На долівці лежав витягнений і задубілий Дервілль з відчиненими широко очима, якби хотів заховати вигляд чоловіка, здивованого тою наглою і несподіваною смертю. Вкінці Дааст підвівся, уняв у свої руки бездушне тіло і старанно і уважненько випростував його і розтягнув на лікарському столику, дбаючи дуже про те, щоби його не ушкодити. Зачинив мерцеві очі і упорядкував одежу, перед тим пересвідчившися, що серце не бється. Відтак, здіймаючи з клинка телєфонічну трубку, промовив:

— Гальо! Прошу пані, комісаріят поліції!

Дався чути дзвінок і якийсь голос з апарату.

— Тут комісаріят поліції.... Слухаю...

Знов голос Дааста, певний себе і різкий, той що розказує:

— Гальо! Тут доктор Дааст.... Один з моїх пацієнтів, пан Жак Дервілль... щойно перестав жити у мойому кабінеті. Нагла смерть, спричинена встрикненням... Помилка з мого боку?... Певно. Додаю, що я поповнив професійну помилку, грубу, непростиму і заслугуючу на найострішу кару... Віддаюсь до розпорядимости правосуддя.... і чекаю на вас у мойому кабінеті... Так, улиця Галіні 16.... Прошу припровадити зі собою якогось з моїх колєґ для ствердження факту..... Згода... чекаю на вас, пане комісаре... Звідсіля не рухаюся.... Я жду вас.

З французького переклала Софія Куликівна.

Степан Смаль-Стоцький

Немолів*)

(Спомини з дитячих літ на вічную память моєму батькові)

Нарешті прийшов той всіми очікуваний великдень. Всі позривалися дуже раненько, повбиралися як найкраще, звичайно в щось зовсім нове, та чим боржій на цвинтар, щоб не спізнитися на воскресну утреню. Приїхав священик, виходить процесія. Не дзвонять, а хлопці клепають що сили в тарахкалки. Стали перед входом, двері до церкви зачинені. Що то буде? Почали правити, аж ось всі заспівали Христос воскрес і дзвони задзвонили Священик підняв хрест вгору, доторкнувся дверий, двері відчинилися, а в церкві всі свічки палають, якась радість носиться над людьми, всі раді, що діждали великого свята. Приступають одно за другим до мировання і чути все тілько Христос воскрес — Воістину воскрес!

І знов процесія виходить, а на цвинтарі довкола церкви поприміщувалися жінки, кожна з своєю паскою то в менших то в більших нецьках. Люди співають, дзвони дзвонять-дзвонять, а священик кропить свяченою водою. Обійшли всю церкву, все посвятили і ще раз перед входом став священик та аж три рази каже Христос воскрес, на що всі люди за кожним разом відказували Воістину воскрес. І знов дзвони дзвонять та дзвонять, не перестають. І так цілий день. Це великдень, гадаю. Нехай но, мушу і я полізти на дзвіницю, що її дідунь поставили, попробую і я дзвонити, коли всі дзвонять, подивлюся і я крізь голосники.. Але тато кажуть іти до дому.

Увійшли ми в хату, дідунь кажуть Христос воскрес, ми всі відказуємо Воістину воскрес. На столі застеленім біленьким настільником лежало вже свячене. Дідунь взяли паску, зробили ножем хрест і вкраявши навхрест чотири маленькі цілушечки, почали краяти та роздавати кожному по кавалкові паски. На деревлянім кружку лежали яйця покраяні на куски та всяке мясиво. Всі досягали, всім смакувало, а бабуня на кінці дали ще кожному й кусок баби покоштувати. Попоївши доволі, згадавши не одно, як то було на великдень торік або й ще давніше, а як то сьогодня, посидівши трохи при такій розмові, повставали зза стола. Я взяв кілька яєць та крашанок за пазуху, а мама кілька писанок, щоб декому дарувати, та знов на цвинтар, бо великдень святкують усі люди разом на цвинтарі, там старе і молоде шукає розваги, забави. Посходилося ціле село, дзвони переходять з одних рук до других і дзвонять-дзвонять. Старі посідали, де було місце, під церквою, дзвінницею або попід парканом, розмовляють. Жінки знов собі окремо найшли місце. Дівчата, почіплявшися за руки,

---

*) Див. „Вістник“, кн. II.

виводять кривий танець, співаючи до того пісні. Ще й нині памятаю: „Чом ти, Галю, не танцюєш?“ — „Їде, їде Зельман“, а з одної пісні вже тільки слова: „Та вода по каменю, та вода по білому зтиха йде, зтиха йде“. Чудові пісні здоровими, дзвінкими голосами. При тім забави. Дівчата вються гнучко на всі боки, коси вбрані ріжними биндами мають. А все те таке природне, ґраціозне, невимушене, веселе, роскішне. Ні! Вони не танцюють, не бавляться, а неначе якусь богослужбу відправляють. Постояли парубки та й ми хлопці коло дівчат, надивилися, налюбувалися гарним образом, тай декого з старших скортіло потішити ним свої очі, а далі парубки загадали й собі чимось показатися перед людьми. Ось вже їх стало богато в ряд, зчепилися кріпко руками в одну лаву, а перед лавою стоїть один та розгадує, де, розбігшися, всею силою вдарити, щоб ланцуг перервати. Розігнався та перед самою лавою спинився, він тільки здурити хтів. Розігнався ще раз, скрутив та на иншім місці вдарив. Розірвав. Тепер на його місці йде другий. Або зчепилися руками за стан один за другим. На переді проводир. Ось вже біжуть. Проводир нараз закрутив, а той в хвості вже перевернувся, за ним і другі. Реґіт. Або ось кількох ставлять дзвіницю. На землі стоять три парубки, верх них вихопилося два і стали їм на плечах, а тут ще одного підсаджують щоб він тим двом поставився на плечі. Стоять. От вже помаленьки йдуть, доки той наверхи не втратить рівноваги або на знак не зіскочить, а за ним другі. А ми хлопці і собі то яйцями цокаємся то крашанками міняємся або в панаса граємся. Або сів один на найнизчім щаблі драбини, що спинається на церкву, руками заплющив добре другому очі, той наставив долоню, хтось рукою його по долоні вдарив, а він мав відгадати, хто вдарив. Не відгадав, мусів ще раз доти наставляти долоню, аж відгадає. Тоді той йшов на його місце. Все тут виходило на меткість, звинність, зручність, хитрість, жвавість, спритність.

Та хтось прибіг до тата і каже, що наша „красуля“ „на болоті“ загрузла. Побігло нас кількоро з татом „на болото“. За криницею „на болото“ зганяли з цілого села худобу і коні власне на весні пастися. Як весна була мокра, то часто траплялося таке, що якась корова заблукалася аж так далеко, що загрузла по саме черево і ніяк не могла сама з болота добутися. Треба було її „тягнути“. Так красуля попсувала нам великдень, але все скінчилося гаразд.

На другий день свят так само, тільки що у нас була ще і служба Божа. І в церкві якось веселіше. Священик у світлих ризах, кадило веться пасмами вгору, крізь вікно проміння сонця грається тими пасмами, на хорах і в церкві жваво співають, дяки затягнули „херувика“ на нуту пісні „Ієрусалиме світел над звізди“ та виспівують і саму пісню замість причасника, виспівують „всякеє древо цвіти пускає, земля траву прозябає“, аж серце скаче. От вже і „Ангел вопіяще благодат-

ній, чистая Діво, радуйся, і паки реку, радуйся... Світися, світися, новий Єрусалиме..." і всі переймаються тою радостю, тим світлом, що палає з свічок, що сиплеться ще й крізь вікна, і гремить із уст усіх могутнє Христос воскрес. Щира, вдячна молитва несеться з серця кожного, що дав Бог діждати великого свята, велика ясність просвітляє душу, велика полекша розмістилася в серці.

На третій день свят або на провідну неділю йшли процесією на цвинцар за село, щоб там на гробах помянути покійників, відправити парастас або хоч панахиду, або хоч відмовити оченаш за їх душу. Тут усі покоління, живі і мертві, раз в рік, в свято воскресення найшлися прикупі як одна громада, як одна родина, що хоч безперестанно обновляється, одні сходять в землю, другі родяться і виростають, на віки вічні тісно до купи належить. На селі люди так тісно звязані з природою, що і смерть уважають тілько природним актом, який не перериває звязку. Це тілько перехід в инший світ, як от вивандрування до Америки. Покійниі зявляються людям часто в сні, ведуть з ними розмову, дають їм пораду, і люди вірять, що покійні справді їх відвідують, вони покійним на різдво лишають навіть кутю і иншу страву на столі або на вікні. Смерти звичайно ніхто не лякається. Люди вірять „в жизнь безконечную".

По святах знов робота. В городі копають грядки, садять всяку ярину. З росадника, що перед вікнами великої хати, вибрали росаду, повезли на Мякшин, щоб там посадити капусту. Потім намість росади в цім городчику посадили ріжні квітки В полі орють, сіють, скородять, садять картоплі. За роботою і не зчуються, що ось вже зелені святки. Перед образами понавішували на нитках цілі шкаралупи з писанок та голубів з воску пірячком прикрашених, замаїли подвіря і всю хату лепехом і шуваром, а також зеленими гилячками ворота і стріху. Веселі, роскішні святки в буйнім розгарі весни. Звичайно йшла процесія в поле святити поля.

Прийшли знов будні, знов робота. Моя не така велика, всеж таки робота. Косити я ще не косив, хиба на гумні, як ніхто не бачив, взяв косу, що висіла на клинку під стріхою, тай давай косити бабку, що нею поросла земля на гумні. Коли ж бо руки були ще за короткі, кіся за довге, а ручку тяжко було добре досягнути. Замахнувся тай заїхав кінцем коси в землю. Злякався. Але якось щасливо витягнув косу з землі і вже повісив знов на клинку. І з серпом я ще не вмів обходитися, хиба що приглядався, як дідунь назублювали серпи перед жнивами залізним долітцем на бабці, на якій і коси клепали. А як дідунь хотіли щось нагострити, чи сокиру, чи різак, чи долото, чи струг, чи вісняк, тоді я обертав точило. Деколи заставили мене бабуня просо або ячмінь товкти на пшоно та пенцак. Ступа стояла у нас в прибоці, там також і жорна були, що на них робили гречані крупи і конопляне

сімя лущили. Тоді жорна вносили до малої хати і тут і для мене найшли роботу. То знов казали бабуня колотити масло в масничці, позливавши до неї всю сметану, яку мали. Колочу колотушкою та думаю собі, як то дивно: Отут доїли корови. Вже повний скопець. На лаві стояли готові чисті гладущики. До них цідили молоко крізь цідилок з чистого полотна. Трохи того молока зварили мені бабуня, я пив і було смачне. Гладущики заносили до комори, а на другий день збирали з них сметану; бабуня давали мені і сметани покушати, помастивши пиріжки — вже инший смак, але добрий. Тепер всю сметану, яку напрятали, зсипали до маснички і ось я її досить довго колочу і вже збилося з неї масло. Дають напитися маслянки. Добра. Масло перемивають в чистій воді, виминаючи його добре ложкою. Помастили мені маслом хліба. Дуже добре. Масло прячуть в ящику, чистій деревляній посудині з щільною накривкою. І того, що в гладущиках лишилося під сметаною, давали мені напитися. Кисле молоко — добре. Гладущики з тим кислим молоком вставляли в теплу піч, щоб там якийсь час постояли. Потім виймали, виливали в чистий полотняний ворочок так, щоб з нього сироватка зтекла, та ще поклали той ворочок між дві чисті деревляні дощечки, придавиди його зверха чимось тяжким, щоб сироватка таки дочиста сплила в підставлений гладущик, бо і сироватка не сміє змарнуватися, і з неї ще є всякий ужиток в господарстві. За якийсь час з ворочка виймають сир. Дають мені їсти, посоливши трохи. Добре. Але бабуня намішають бувало трохи того сира з сметаною, а це вже було дуже добре. І все те з того молока, що його видоїли з коровячого вимя. Дивно. Чудно. І я у бабуні про все допитувався, чому а як, а нащо.

Але прийшов час сіно громадити. Тоді вже і мені годі було коло хати вертітися, бо і мене брали тато з собою. І громадили покоси до валу, вали зсували граблями до купи, щоб з того класти копиці. „За багном“ треба було ношами сіно зносити туди, де клали стіжок, або до оборога, бо вивезти з тої мокрої сіножати сіно можна було аж в зимі саньми.

А на полі зносив я снопи туди, де тато клали полукіпки. Колиж сіно в копицях та снопи в полукіпках вистоялися, тоді ми з татом звозили все до дому. Починалось від воза. Скинули кіш, звичайні драбини, ручиці та люшні, розпустили розвору, переставляючи сворень на останню дірку, дали високі ручиці і люшні, поклали великі драбини, зпереду і ззаду примоцували до драбин мотузи на рубель, поклали ще рубель, граблі та вила на віз і драбинястий віз готовий. Запрягаєм, їдем. Сіножати були у нас „за багном“, „за Крусем“, „за піском“, „за млином“ або на Мякшині, а поля лежали в трьох „руках“ — „за гумном“, „під бором“, „за церквою“, а крім тото „під округами“, „за округами“, „за

хвостом". В одній „руці" сіяли всі озимину, в другій ярину, третя лежала облогом парениною. Тут паслася за той час череда. Приїхали на сіножать. Підїхали під одну копицю, скинули рубель, граблі, вила, розмотали мотуз з драбини, зашморгнули на нім рубля, щоб як рушити возом до другої копиці, він сам тягнувся за возом. І вже тато накладають вилами сіно, а я на возі розміщую його та притоптую. Великої штуки мусів я доказати, коли таго почали накладати сіно поверх драбин. Наставили дишель просто розвори і поглядай, кажуть, все на конець дишля та накладай так, щоб від середини було на оба боки однаково, бо инакше фіра вийде на бакир і дуже легко може на дорозі вивернутися. Річ ясна, що тато самі добре уважали, щоб фіра мала рівновагу. Наклали яких три або й більше копиць, позагромаджували чистенько, вкинули ще решту сіна на віз, притягнули цупко рублем по самій середині, встромили ззаду в сіно граблі та вила і вже їдемо, а я лежу собі коло рубля вдоволений, що тато не то що не мали защо мене сварити, але ще й похвалили.

Инша річ з снопами. Їх треба класти уважно верствами гузирями до надвору, колосками до середини, колоски кожної верстви прикласти снопами здовж воза під рубель і на те, щоб снопи не розлізалися на боки. Це вимагало великої зручности. І в стодолі в засіках складав я снопи на такий лад.

В усім мусів бути порядок, на це дідунь і тато дуже уважали. Усього мене вчили: і чому граблі не можна лишати на землі зубцями до гори, і чому віз треба помастити, і чому все треба на своє місце покласти чи мазницю, чи вила, чи граблі, чи сокиру, чи що, і як по стерні ходити, щоб в ноги не колола, все, все. Ти в мене вже господар, казали тато, уважай, щоб всюди був лад. Такими словами татовими підбивалася моя статечність, хоч я і без того на свій вік споважнів та вже й забув, як гарцював бувало на патику як на коні по подвірю або з скалок робив цямриня або збивав на вулиці куряву. Я вже татів господар!

Почавши від весни все нові враження западали глибоко в мою душу, будили в ній думку. Чи в садку, де голі гилячки покривалися листячком, розцвитали ріжним цвітом, що опадав, а намість нього показувалися завязки, з яких виростали і дозрівали черешні, вишні, яблока, грушки, сливки; чи на городі, де із скопаної і на грядках гарненько приправленої землі із маленького як макове зерно сімячка, увіткнутого в ямку зроблену пальцем або посіяного рукою за короткий час посходила і виростала всяка городнина: бураки, морква, цибуля, часник, фасоля тична і лежуха, петрушка, кріпець, огірки, гарбузи, мак, капустяна росада, кукурудза; чи в полі, де з посіяного на зораній і заскородженій рілі зерна жита чи пшениці, ячменю чи вівса, проса, гречки, гороху чи сочевиці, чи конопель, чи з посаджених картопель сходило, виростало,

цвило, колосилося, дозрівало і збиралося всяке збіжжа; чи в лісі, де все в весною від великого дерева до найменшого зіллячка, найменшої комашки оживало, росло, розвивалося, де соловії лящали і инші пташки своїм щебетом перекликалися, — геть скрізь і всюди ця безперестанна жива зміна в природі і всі її явища кидалися в очі, силували всі змисли до спостерігання, так що і в голові дитини серед того безперестанного руху в природі виринали всякі спостереження, питання, всякі чудеса, які вона рада була розуміти.

Або та таємнича синява неба. Часто лежачи на взнак сам один під копицею, довго-довго вдивлявся я в неї. Коні спутані пасуться, головою та хвостами обганяють мухи і овади. Промовляю до гнідої чи до дереша або лисого яке слово, подивляться на мене неначе допитуючись, що саме я їм кажу, махнуть головою та знов гризуть траву. Побіжу докучливі овади з них позганяти та, коли впилися до крови, позгортати. І знов ляжу, вліплю очі в синяву, що мигтить надо мною, то ніби прояснюється, то знов більше посинішає. Сонце вогнем палає, припікає, жмурить мої очі. І все те тілько мріє, неначе мені сниться. І синява немов розпливається, все вище піднімається, зникає, мій зір в ній топиться. Що воно там є так високо-високо? Чому я деколи там бачу хмарки як рідесенькі розтягнені жмути біленької вовни або клочча, що посуваються помаленьки в якийсь бік, ще більше розтягаються то знов клочаться? Чия рука це робить? Відки там береться така велика аж чорна хмара, що з неї ллється дощ як з коновки? Як там аж тілько води взялося? В моїй голові виринають і снуються спостереження, враження з минулих днів, але вона ще не в силі їх з собою повязати, упорядкувати. Згадалося, як одного разу страшні чорні хмари з великим шумом звіялися над селом. Загуділо, загреміло страшно, блискавиці як ножем перерізували чорне небо, люнув дощ як з лотоків, а потім величезний град. Постуденіло. Всі були в хаті. Бо як побачили, що над селом за білого дня темно ставало, чим боржій звідусіль поспішали до дому. Дідунь вже зрана таке ворожили, бо безрога десь найшла віхоть соломи і несла його до свининця тай домашня птаха була якась неспокійна. Позачиняли вікна, двері. Знов страшно загреміло, десь вдарив грім. Всі хрестяться, бються в груди: „Боже милостивий будь мені грішному“, говорять оченаш. Бабуня виняли з скрині свяченого зілля, що його святили в церкві на Спаса, дали в черепок з вугликами, підпалили, щоб курилося, обкурюють хату перед образами і скрізь, відганяють „нечистого“, бо то в нього, кажуть, блискавиці та громи бють, і де його найдуть, там і хату підпалять, що згорить до тла. Всі понурили голови, журяться, якої то шкоди така туча наробить. На другий день рано вийшли тато з хати: та то страшний суд, кажуть. Люди повиходили на вулицю, розказують, що там коноплі з мочула вода геть забрала, а там

буря зірвала дах з хати... Все, кажуть, за гріхи людські так Бог нас покарав. То гнів Божий на нас грішних. Без ласки Божої вся людська праця до нічого...

І у мене, що бачив все, що діялось, бачив шкоду в полі і на сіножатях, прислухувався до таких розмов, усі ті враження врізуються глибоко в душу, стають зародком формування в душі розуміння і синяви неба і бурі-тучі і невидимої сили Бога, нечистого духа, гніву і ласки Божої, гріха. Чоловік на селі зростається зовсім з природою, всюди в природі бачить очима ту невидиму силу, чує її грімкий голос, всім його змислам вона обявляється. Вона дає йому втіху, роскіш, удержує в страху. Сила небесна. Господь Бог...

Літня пора була взагалі повна пізнання природи, повна вражінь та спостережень, повна роскоші для нас дітий. Але ще й під осінь було весело, цікаво. Товар гонили ми на стерню пасти. Стерня в ноги колола. Ранки були холодніші, чимраз більше було зимно в ноги, ми частіше розкладали вогонь, грілися. В день тато орали, ралили, скородили, сіяли озимину, громадили та звозили отаву. Як я був вже трохи більший, то я також за ралом ходив, при скородженні помагав і отаву громадив. До всякої роботи, яку я міг виконати, тато мене заставляли.

Аж ось бачу, з комори викотили бочки на огірки чи на капусту, поставили їх в ряд коло колодязя під кленом, поналивали в них повно води, щоб добре вимокли, потім за кілька днів ще їх вимили, кипятком випарили, а дідунь оглянули добре обручі, де треба було, набили або вставили свіжі клепки, переконалися, чи де не течуть, а як все було в порядку, тоді мама виносили вибрані здорові огірки, полокали їх в кількох водах в нецьках і одного за другим, проколовши ножем, укладали гарненько верствами до бочки, насолюючи верстви, кілько треба, і перекладаючи кріпцем, дубовим листям тощо. Бочки занесли знов до комори і пильнували, щоб їх все удержувати в чистоті, доки огірки зовсім не вкисли так, що треба було їх заднити. Лишали тілько ту бочку незаднену, що з неї брали огірки до ужитку. І сирі огірки мені дуже смакували, а які то добрі вони були, як вкисли...

З квашенням капусти було ще більше роботи. Привозили з Мякшина повний віз зрізаних головок. І кілька разів завертали. Квашена капуста, чи сира, чи варена, це важна страва в господарській хаті. Треба її мати подостатком. Як головки трохи влежалися, а був гарний день, на подвіря виносили столи, стільці, на них примістили шатківницю, тут була вже і натерта на тертці сіль, і нуж очищені з верхнього листя головки шаткувати, сіллю, кілько треба насолювати, перемішувати і до бочки зсипати та трохи втовкати, аж доки бочка не стала повна. Поміж шатковану капусту вкладали і кілька вибраних цілих головок, щоб мати квашене капустяне листя на голубці. Зверхи придавлювали капусту чистим денцем а

верх того камінням та добре доглядали, як капуста в бочках вже в коморі почала киснути. Тоді треба було ропу і шумовиння часто зчерпувати і дуже чистенько коло того ходити, бо инакше капуста могла зіпсуватися. Я за бабунею бігав завжди до комори, як ішли туди капусту чистити, та всьому приглядався. А було у нас кілька бочок наквашеної капусти, то було коло чого ходити.

І картоплі треба було вибирати: одні, щоб перезимували, на городі в копець закопати, соломою вкрити, а зверха ще й землею присипати; инші для худоби десь в прибоці спрятати, а знов инші, вибирані, для хатнього ужитку в коморі до льоху зсипати.

І на городі треба було все, що там було, викопати, зібрати, на своє місце дати.

Все була якась робота, як не це, то те. А як на своїм господарстві з усім упоралися, то тато йшли на панське чи орати, чи „стоси" возити, чи що, щоб трохи готового гроша роздобути.

Деколи треба було поїхати на ярмарок, звичайно до Радехова, де ярмарки відбувалися що четверга, але і до Лопатина їздили, щоб дещо збіжжа або годовану безрогу чи конину продати та дещо для хати купити. Бо до села рідко коли заходили згінники купувати безроги, або приїжджали жиди з ріжним дрібним крамом для жіноцтва та вимінювали це за „покладки" тощо. Як же поїхали на ярмарок, тоді вже і нам дітям привозили якогось гостинця, чи булочку, чи колачики, чи черепляного свистуна, чи яку иншу забавку. А було й таке, що й мене брали з собою, щоби було кому воза пильнувати, як тато та мама пішли кудись між люди. Отоді було на що надивитися. Читаючи пізніше Квітчин Салдацький партрет, я завжди дуже живо пригадував собі свої перші враження з ярмарку в Радехові. Аж ось вернулися тато ще з кимсь до воза та кажуть, показуючи на мене: то мій Степан. А мені приказують: Степане, то дядько Демко або тітка Євка з Середполець. Ті погладили мене по голові, сказали „рости великий", поговорили з татом дещо та знов пішли у ярмарок. А я далі розглядався, яке те все дивне було. Мав я що потім дідуневі та бабуні розказувати.

Нарешті всі роботи в полі, на городі і на дворі скінчилися, постуденіло, небо захмарилося, частіше перепадав дощ, треба було більше держатися хати та гумна. Настала на дворі погана погода. У нас тоді в селі велике болото. Хто не мусить, не виходить з хати, з подвіря, гумна. Сірі хмари сунуть по небі, одна другу здоганяє, сонце закривають. День понурий, холодна мокрота прошибає тіло. Люди невеселі, бо все те немов давить душу. Дідунь лежать або сидять на ліжку, не можуть найти собі місця, бо гостець їх дуже мучить, в колінах такий біль, як би хто розжареним сверликом там вертів. Бабуня зажурені, самі не знають, як би помогти. Кого

не питали, що вже не робили, нічого не помагає. Тато були аж в Муканях, бо казали люди, що баба Параска, що на краю села, щось до того знає. Привезли якусь масть, мастили, даремно. Орендар Абрумко і його жінка Гинда раїли ще натерти хрену на тертці, розгорнути на шматині і обвязати нею коліно. Робили й таке, бо що чоловік не пробуватиме, як болить. Бабуня також нездорові були, щось в середині їх пекло. До болів люди на селі привикли, зносять їх терпеливо і як їм хоч трохи полегчає, то вже раді. Хоч нездужають, то працюють, бо так треба. Хіба що вже хтось так нездужає, що підвестися не в силі. Тоді лежить, тоді кличуть священика, щоб сповідав, маслосвятіє робив, і хорий спокійно здається на волю Божу, терпить, доки не подужає або не вмре. Все Божа воля і її приймають усі без ропоту.

З волі Божої прийшли приморозки, земля замерзає, кожний був рад, що минулася слотиста осінь. Падає сніг, настає зима. Що воно таке сніг? Вибіг я на двір, наставив руку, щоб налапати богато тих маленьких пушиночок, що літали в повітрі. Несу в жмені до хати, щоб дідуневі показати, аж бачу, що тілько долоня трохи мокра, а більше нічого. Я здивувався, а дідунь засміялися. Сніг, кажуть, це примерзла вода, в теплій руці топиться. В зимі треба нам було більш в хаті сидіти. В хаті було тепленько, бо у нас дров було завжди подостатком, а крім того цілу хату знадвору обкладали на зиму загатою, грубою верствою соломи, бо морози у нас бували гострі. Робота скупчувалася коло хати, обійстя і на гумні. В шопі рубали дрова, кололи скалки, щоб було ввечер чим світити на припічку. Свічки рідко коли вживали, а нафтою почали світити аж пізніше. Треба було худобі давати їсти, напоїти. В стодолі молотили, розстелюючи на току в два ряди колосками до купи снопи, змолочене віяли, підкидаючи збіжжа лопатою проти вітру, а щоб добре вітер протягав, то на те і надвірню браму стодоли відчиняли. Млинки до віяння завелися у нас аж пізніше і тоді я крутив корбою, а тато насипали на кіш, відгортали. Провіяне збіжжа чистили ще решетом, зсипали насамперед в чвертку з чубком, а з чвертки в мішки. Міряючи чверткою, тато хотіли знати, кілько кірців видає копа тай кілько їм поле вродило. Мене притім навчили, що чотири чвертки йде на корець, а вісім ґарців входить в чвертку, а ґарнець має чотири кварти. Аж пізніше і тато купили собі децимальну вагу і важили збіжжа на вазі. Вимолочені житні снопи згортали гарненько до купи, рівняли та вязали перевеслом в околоти, щоб з них потім різати січку, або в кулі, щоб з них, як треба, вязати сніпки для пошивання дахів. Иншу солому, як вівсянку, ячмінку, гречанку, домішували до сіна, робили так трясянку для годівлі худоби, а мерви вживали для підстілки в хліві і стайні. І мене привчали все робити, і молотити я татові помагав. А велика втіха для мене була санчатами везти з гумна вязанки трясянки

для овець і дійних коров, що стояли в хліві коло хати, а потім санчатами хоч трохи на вулиці з горбка посанкуватися.

В хаті найбільше чути було фуркіт веретен: пряли звичайно конопляні або рідше і льняні повісма, а також і вовну. Мене те все дуже цікавило. Бо я ще недавно бачив, як тато конопляне сімя кидали до сирої землі, як те сімя за якийсь час посходило, як коноплі потім росли; прийшов час, що їх мама свої, а бабуня свої — брали, в горстки вязали, горстки під стріхою до сонця або і так на городі розставляли, аби висхли, що їх потім, вимолотивши сімя з матірчиних горсток, мочили, що їх на терлиці тіпали, а далі прядиво мняли, на великій гребінці чесали, клочча відділяли, в повісма складали, аж ось ті повісма, навинувши їх на кужілку, вже прядуть, виводять з них тонкі нитки, що снуються на веретені. Колиж тих починків було вже кілька, тоді і моя робота починалась — держати веретено, як звивали нитки в клубок або в мітки на мотовилі чи на витушці, причім значили і пасма. Мене самого дуже кортіло клубки звивати, бо тоді і я мавби юрок в руці, крізь який ішла нитка, щоб не врізувалась в руку, а я рад був знати, як то воно робиться. Як отак основа була готова, тоді несли її до ткача таки недалеко напроти нашої хати. Я і туди забігав та бачив, як він на своїм варстаті полотно ткав. Від нього приносили вже сувої полотна і ховали до скрині, бабуня своє до своєї, що стояла в великій хаті, а мама знов до своєї, що була в малій хаті, аж доки не треба було комусь чи на нову сорочку, чи на штани, а тоді починалось шиття.

А з вовною то знов було инакше. Я вже в літі бачив, як вівці стригли і при тім помагав. А тепер в зимі вовну дротяними щітками чухрали, мішаючи чорну і білу так, щоб виходила сіра, бо у нас любили найбільше сіре сукно, аж потім пряли і все прилагоджували для ткача. Але рідко коли давали ткачеві вовняну основу та вовняні клубки на ткання. Звичайно основа була валова. А як і ткач з своєю роботою був готов, то треба було ще іти до млина і там в ступах, або як у нас також казали, в фолюшах його бити, аж тоді робилося з того сукно на сіраки, холошні і ин. Тут вже була свіжа робота для дядька Луцька, хоч у нього в зимі було завсіди досить шиття, бо він шив не тільки прості сіраки, але й чемерки до стану, що застібувалися петельками на ґудзики в два ряди. Таку більш міську моду завів дядько в нашому селі, пристосовуючи її до грубого сукна. Шив і кожухи і кацавайки і камізельки з купованого сукна і все ин. Коли я ще і нині умію добре ґудзики пришити або, як що розпоролося чи роздерлося, зшити гарненько до купи, або обрубити краї, то цього навчився я ще як малий хлопчина у дядька Луцька.

— Дядьку, а що то за палиця, що ви її до сукна прикладаєте?

— То локоть, а ті карби, то цалі. Ану порахуй, кілько цалів має локоть? А кілько буде півліктя?

От і почав я все ліктем міряти та дядькові докучати, щоб сказав, чи то добре, аж доки щось иншого мене не зацікавило, що я хотів знати.

На дворі стемнілося. Мама розклали вогонь на припічку, варять вечерю. Всі посходилися до хати, балакають, звичайно, про господарські справи, я прислухаюся, чи не захоплю вухом щось нового, чого я ще не знаю, але сон мене морить і я часто так засну, що тяжко мене добудитися до вечері, такий розіспаний. По вечері всі говорять оченаш, стелять, лягають спати. У великій хаті спали дідунь на постелі, бабуня на лаві під „грубою", дядько Луцько і я на лаві під стіною. Тато і мама, мамині діти тай моя рідна сестра Настя спали в малій хаті. Стелили під себе якийсь старий сірак або кожух, дядько Луцько зробили собі якийсь сінник, під голову клали подушку, вкривалися також якимсь старим сіраком або рядниною і спали солодко. Вставали всі досвіта. Тато часто ще з вечера принесли з гумна околотів, рано внесли з прибоку січкарню, вижолоблений грабок на яких півтора метра за довгий, на чотирох ніжках, з рухомою дощечкою для примоцовання різака, вкладали до неї, скілько влізло, околоту, розміщуючи верстви так, щоб скрізь було однаково завгрубшки, лівою рукою придержували і попихали околот, а правою зводили різак і натискаючи на нього різали січку, т. зн. врізували з околоту те, що виставало поза край жолобка. Була це досить примітивна січкарня, різак не великий, все залежало від татової зручности, бо січка не сміла бути за мала ані за велика. А січки у нас було треба чимало, бо не лиш коням давали цілу зиму обрік, але і дійним коровам домішували пареної січки до отрубів або якої иншої підсипки. Я лежав ще на лаві, досипляв, але часто будився від незвичайного шуму та придивлявся до всеї роботи. За якийсь час справили собі тато иншу, більшу січкарню, що була як скринка, а околоти притримувалися і попихалися наперед не рукою, а деревляною ручкою, тай різак був значно більший. Таким чином за той сам час могли нарізати втроє або й вчетверо більше січки. Січку згортали потім в мішки і виносили чи до прибоку чи на гумно.

Як не тоє, то посторонки плели, шлиї і инше шили або направляли. До того мали шило, ґнип, сукали дратви. В господарстві все якась робота найдеться і ніхто у нас не дармував. Рано, ще дообід, треба було коням та худобі їсти дати, напоїти. Мама, розклавши вогонь, приставили горшки, варили обід. Встав і я, як розвиднялося, зачерпнув квартою води в коновці, набирав в рот, випускав цюрком над цебриком на руки, так обмив руки і лице, обтер, зачесав волосся, став перед образами, зложив руки, казав оченаш, цілував дідуневі, бабуні, татові і мамі руку, попрятав з лавки мою постіль, по-

замітав віником чистенько хату, сміття виніс на двір, на гноївку, що перед хлівом. Бабуня постелили ліжко, вкрили гарним ліжником домашнього виробу, а в головах подушки сягали трохи не до самої стелі. Довкола ліжка була жердка, що на ній вішали деколи вбрання, деколи завісу, щоб ліжко заслонити.

Тимчасом був вже і обід готовий. Пообідавши, розходилися всі до денної роботи: молотити, дрова рубати, як вже треба було, сіна зі стіжка або оборога „за багном" привезти, або і на зарібки поїхати стоси возити. То знов мама нагадали, що муки вже мало та що треба лагодити до млина і їхати молоти. От і поїхали тато до млина. Там треба було всього самому допильнувати. Нераз було завізно, мусіли чекати, аж черга на них прийшла, нераз і через ніч оставали в млині, Вернулися з мукою, стали коло тої комори, що в садку, брали з воза міхи муки, заносили до комори і вже бодні та жолоби в коморі були знов повні муки.

Мама мали хатню роботу: дітий доглядали, варили, пекли, коровам та безрогам цебрики з їдлом лагодили, пряли, шили, але найбільше мали праці, коли треба було хусти прати. З цілої хати брудного шмаття назбирається богато, так що до прання треба було когось ще до помочі брати. Внесли до малої хати великі нецьки, нагріли богато води, намочили в нецьках шмаття, щоб змякло та бруд трохи відстав. Потім внесли з прибоку зільницю. Пожмикавши в нецьках усе намочене шмаття, золили його, т. зн. клали його верствами в зільницю, посипували кожну верству добре вже загоді в горшках призбираним на те чистим попелом, все поливали горячою водою, з чого робилася зола, що просякала все шмаття в зільниці, виїдала зі шмаття бруд і стікала діркою в її дні в підставлений черепок. Коли отак шмаття через ніч назолилося, виймали його рано з зільниці, жмикали знов і полоскали в нагрітій воді, викручували і складали кожну річ на лаві, бо то ще не був конець. Тепер несли або везли все на криницю і там по кілька разів все наново в чистій воді кожну річ полоскали і прачами прали. Ляскіт прачів на криниці було чути далеко в селі. Як шмаття виглядало вже зовсім чисте, тоді викручували його, несли або везли все до дому, розвішували на горищі, щоби висхло, а тоді ще звивали на качалку чи там роскітку і рубликом на столі чи на лаві качали та в скриню складали. От і скінчилося прання. Найбільше воно було під конець пилипівки перед різдвяними святками, бо знов аж по Йордані можна було прати. Між святками негодиться.

В Пилипівку ходив священик з дяком по хатах з молитвою: „Мир дому сему" — каже — увійшовши до хати, а йому відказували „і живущим в нім". Прочитав молитву, всі цілували хрест і руку священика, сів на лавці коло стола, розпитував за здоровля, за господарство, а мене, чи вмію оченаш, казав говорити „Вірую", „десятеро Божого приказання", похвалив мене, погладив по голові, взяв зі стола накритого чи-

стим настільником хрест і прилагоджені там два „дутки“, і поблагословивши нас усіх ще раз хрестом, вийшов, а мама винесли за ним на віз хліб та кілька покладків свіжих для їмості, трохи якогось збіжжа або повісма. І дяк своє дістав. Я був вдоволений, що мені все добре вдалося та що мене священик похвалив, бо і дідуневі та татові це сподобалося.

Село ставало біле-білесеньке, снігу нападало чимало, морози взялися гостріші, аж скрипіло під ногами, сонце неначе в имлі, наближалися різдвяні та йорданські святки, почались приготування. Вибрали пшениці на кутю, бо треба її в ступі оборотати і гладити як ячмінь на пенцак, бо кутя з оборотаної пшениці ліпша. Мама мусіли напекти богато книшів, всяких пиріжків, наставили великий горщок сушениці на узвар. На святий вечер зварили кутю, приправили її маком, засолодили медом, наварили пирогів з капустою, голубців з пшоном або з гречаними крупами. Тато приготовили на гумні трясянки для худоби на всі три дні свят, поробили вязанки готові так, що тілько треба було покласти їх в ясла чи за драбину, бо в свята нічого робити негодиться; вибрали гарний, здоровий сніп жита, принесли до хати і поставили його в куті за столом під образами — це був дід. Принесли і трясянки трохи, розстелили її на чисто обмитій підлозі під столом — це дідух, та потрусили сіном і на столі під чистим настільником. Під вечер взяли в збанок свяченої води і кропило та крейду і пішли ми на гумно. Тато покропили тою водою коні і худобу в стайні і хліві, покропили і в стодолі і в шопі, а на всіх дверях крейдою зробили хрест, так само і в хлівах на обійсті коло хати. „Дай Боже усім нам щасливо ці святки опровадити і нарік діждати!“ — кажуть, увійшовши в хату, а це був знак, що починається святий вечер. Усі відказали „Дай Боже!“ Мама засвітили свічку восковую на столі, поклали книш, поставили миски з кутею, пирогами, голубцями, узваром. Усі засіли до столу, сиділи через цілу вечеру, щоб кури добре неслися та висиджували курчата, а дідунь, набравши ложкою куті, підкинули нею під стелю, щоб бджоли добре роїлися. По тім, як за богато зерен куті на стелі прилипле, ворожили, кілько буде роїв. Тепер почали ми всі кутю їсти. Кутя була дуже смачна, студена. Попоївши всього досита, заспівали коляду „Бог предвічний“. Я рад був, що міг встати та на дідуху трохи перевертатися. Бабуня з мамою радилися, кому б то треба вечеру післати. А посилалося вечеру бідним та тим, що їх хотіли таким способом вшанувати. І почали лагодити миски, давали туди всього потрохи, а зверха книша. Потім то одно то друге з нас ту вечеру розносили. Дідунь з татом та дядьком Луцьком згадували, які то святки були торік і давніше та що за той час змінилося. Діти бавилися, доки їх сон не зморив і вони там, де були, там і заснули. Нарешті і старші згадали, що треба рано вставати, щоб поїхати до Хмільна на службу Божу, і тому почали і собі стелити, оченаші відмовляти. Бабуня попрятали стіл, але лишили там вечеру для покійників. Погасили, полягали спати.

(док. буде)

Е. Сінклер (Upton Sinclair).

Мертвий дім.*)

(переклав Л. Мосендз)

Біля дванацяти років тому розмовляв я в Голяндії з своїм приятелем, письменником Фредериком ван Еденом, про Достоєвського й признався йому, що, не зважаючи на часті спроби, ніколи не вдавалося мені дочитати до кінця ані одного роману цього письменника. Ван Еден навпаки твердив, що Достоєвський є найбільший романіст світа, а це вже дуже висока похвала, бо й сам ван Еден є великий письменник. Але під впливом війни став мій приятель католицьким містиком; і ось тепер розумію його любов до похмурого росіянина, що теж був таким переобтяжений духом, який зневірившись у людському розумі, але при тім зовнішно сильний, — шукає помочі й притулку в автосугестії Божого імені.

Федор Достоєвський народився року 1821. в одному шпиталі; його батько був бідний лікар з численною родиною. Дитиною ще пізнав Достоєвський голод і холод; в двацять чотири роки написав він у мансарді свій перший твір: „Бідні люди". Він змальовує двійко нещасних, безвольних істот так правдиво, так „житєво", що мав великий успіх.

Автор твору дістався до літературних кол, що в ті дні було майже рівнозначно з колами революційними. До свого слабосильного мистецтва прилучив він ще ідеї Фурє; приймаючи участь у радикальних зібраннях, пішов він так далеко, що перебрав на себе і потайну друкарню. Група революціонерів була відкрита; Достоєвський, перебувши кілька місяців у темній вязниці, був з двацятьма присудженими вивезений нарешті на пляц та поставлений під шафот, цілком готовий приняти кару смерти. В останній хвилі прийшло царське помилування, але одна з жертв збожеволіла. Переживання цеї події так вплинули на Достоєвського, що в своїх творах він завжди вертається до них.

---

*) Цей нарис є одним із девятьдесяти зі збірки під назвою „Mammonart" (є нім. переклад під титулом „Die goldne Kette"). В збірці подані досить побіжні відомости про 77 письменників, від старовіку до сучасности, все на тлі взаємовідносин мистця й суспільства з точки погляду історичного матеріялізму. Нариси ці — написані з тенденційністю, цікаві для нас характеристикою російської літератури в її представниках (Пушкін, Гоголь, Турґенев, Достоєвський, Толстой). Цікаво, що збірка, хоч і бажає бути лише інтернаціонально ідеольоґічною, але яскраво відбиває в собі ці два противенства: здоровий ясний, волюнтаристичний дух анґльосаксонця і світ безвольного, розкладового „православного" росіянства, як світ „мертвих душ", у „мертвому домі".

Л. М.

Він був засуджений до Сибіру на каторгу, де битий і мучений, жив укупі з найтяжчими злочинцями. Помилуваний через кілька років, був відданий до війська. Десять років пізніше міг Достоєвський знов повернути до Росії, де все пережите описав у книзі „Записки з мертвого дому".

Тепер Достоєвський почав писати, щоб заробляти; хоч його книги й мали успіх, але грішми з них набивали кешені инші; письменник був завжди задовжений, жінка й дитина голодували й мерзли. Писав він жахливо швидко й не мав навіть часу корегувати свої праці. Безперервно хорий, був він якось від епілєптичного припадку непритомний цілих десять днів. Все це відбивається в його творах: постатями його є пяниці, злодії, епілєптики, ідіоти, неврастеніки. Він до такої міри просякає їхніми почуттями, так відображує кожну хвилю їхнього життя, кожний настрій їхніх жалюгідних екзистенцій, що ці постаті стають для нас самою дійсністю.

Його найбільшим романом є „Вина й кара". В цьому творі змальовує він честилюбивого, зголоднілого студента, який з раптового імпульсу забиває стару лихвярку, щоб ограбувати її. Він виконує злочин, і це жахливо, щоб дістати гроші. Але потім його починає катувати сумління й ми переживаємо з ним усі, повні мук, стадії каяття. Він знайомиться з молодою дівчиною, яка, щоб підтримати свою родину, стає повією; ця дівчина спонукує його віддатися в руки поліції та іде з ним до Сибіру; зєднавшись, їхні душі очищуються любовю.

Коли я перед кількома роками опинився в шпиталі, то мені прийшло на думку, що це добра нагода для прочитання вісьмисот сторінок роману Достоєвського „Браття Карамазови". В нім змальовується кілька братів цього імени та їхній старий батько; всі вони завше пяні й знаходяться в звязку з дурними повіями. Старий батько має гроші, через це сини є проти нього й намагаються отверто, один перед одним, його забити. Для ріжноманітности описується ще монастир, повний ченців, що взаїмно ненавидять один одного, а на додаток ще й достойний та повний любови святий, в духовности якого містяться всі нові надії для Росії й людства. Але святий умирає й наймолодший Карамазов, що любить його, страчує свою віру в Бога й людей, бо не бачить очікуваного від святого чуда: отець Зосіма смердить після своєї смерти цілком так само, як і кожний инший труп. Так далеко дійшов я в цій книзі; коли хтось цікавиться продовженням і кінцем — може дочитати її сам.

Хоч це й звуть „реалізмом", але все це є романтичне й субєктивне в найвищому ступені; це пристрастна, але також і цілком божевільна пропаганда. Достоєвський — це східно-ортодоксальний або візантійський Христос; далі —

це славянофіл, або містичний російський патріот, який вірить, що російська душа є чимось чудесним і цілком особливим, знаходячись з Богом у містичному звязку. Але цей звязок є добре знана середньовічна оргія страждання і покори, насолоди каяттям і самопониженням, звеличення язв, лахміття, вошей, жебрацтва і смороду. Через терпеливо виношену покору душа досягає містичних високостей. І коли в молодому студенті виростає усвідомлення, що він знищив людину, то він зовсім не хоче викупити вину вживаючи свій образотворний мозок для корисної праці; ні, він іде на поліцію й признається урядовцям, які є ще більші злочинці, ніж він. Влада, сама квінтесенція з огидних злочинців, засилає його до Сибіру, де він і побожна повія вивчають екстатичність страждання.

Пункт цей виступає ще ясніше з другого роману, сенс якого полягає в тім, що в ньому християнство ставиться в паралєлю з ідіотизмом. Це твердження не є перебільшене; воно є лише виявленням власної тези самого Достоєвського. Твір має назву „Ідіот", і герой його є втіленням того містичного, психоневрастенічного християнства, яке знаходить свій вираз у добровільно вишуканім понижуванні. Цеж бо є значно простіше страждати, ніж мислити! Значно простіше підпадати епілєптичним спазмам та жаху і називати їх Богом! Здається, що літературна критика теж легко підпадає спокусі уважати психічну хоробливість як додатню мистецьку якість. І мабуть тому в усій царині мистецтва немає більшої духової трагедії, ніж Достоєвський. Ця людина стреміла боротися за свободу, а цар зробив з неї мученика. Але він з заслання повертає не для того, щоб боротися за прояснення розуму, а щоб лежати в поросі й цілувати руку, яка його била. Він повертає як проповідник реакції, й віщує, що щастя Росії знаходиться в ченцях. Його бажання сповнилося: спасаючим ченцем був Ґрігорій Распутін.

Я підкреслюю, що не роблю Достоєвському жадного закиду за зображування тих страчених, безнадійних, хорих і укатованих душ, що він їх знає якнайкраще. Я не протестую, що його постаті просякнуті пропасницею гістерії, що вони мають задубілі, скляні очі, що вони стогнуть, кричать, падають, тремтять, що їхні коліна трусяться, зуби клацають, а їхні кошмарні галюцинації наповнюють цілі розділи.

Я навіть згоджуюся читати такі речі, та тільки з точки погляду природника, який хоче з ними познайомитися, але ніколи як апотеозу зідеалізованого й зперсоніфікованого ідіотизму, щоб довести божеську природу епілєпсії.

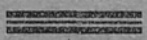

о. Степан Смачило

Протикатолицькі упередження

Є в українській суспільності антикатолицький „комплекс". Висловлюють його найчастіше закидами політично суспільного змісту: католицизм опортуністичний, Рим лучиться тільки з могутніми, слабих лишає на ласку сильних, католицизм виховує лихих патріотів, католицизм фортеця капіталістів і т. п.

І справді політика католиків є дивно гнучка. Випадків в історії без числа на те, як горячі ісповідники католицької релігії творили союзи з ріжними собі суперечними рухами, партіями і урядами. В святім союзі 1815. р. вони були підпорою реакції — ворогами свободи слова і преси — але в тому самому часі в других краях вони стояли в рядах завзятої опозиції і домагалися тої свободи, яку деінде поборювали. В монархіях Европи вони проповідували вірність династіям, тоді як в Швайцарії і в Північній Америці цілою душею боронили чистої демократії. Деякі католики бували і нині є тактичними союзниками соціялізму, тоді як другі їх співісповідники бачили в ньому антихриста, і не так давно ми читали в пресі згіршені голоси з приводу бесід, що їх деякі католики пробували заводити з большевиками, тими самими, що вони їх уважають бандою злодіїв святої приватної власности. Історія неодного поневоленого народу знає навести, — з горечі лихоліття зроджені — голоси в роді скарги якогось Ірляндця, що Ірляндія то „один нюх табаки в римській табакерці". З другої сторони то саме їх католицизм був для Ірляндців, Тирольців, Поляків їх силою. Кардинал Мерсіє підніс національне достоїнство своєї вітчини далеко вище ніж уся космополітична фінансієра Бельгії.

Чи справді католицизм то голова Януса о двох лицях без ніякої сталої напрямної — чи не має зовсім того, що звемо the principle of policy? Не має його, коли ходить про технічне творення міжнародніх ситуацій або контролю економічних сил. Римський Папа певно не буде брати участи в боротьбі за джерела продукції нафти — хоч можливо, що той хто тую боротьбу виграє, буде паном земської кулі. Не основує церква свого авторітету на економічних передпосилках, не зважаючи, що сама має маєтки. Сила її авторітету в сфері духовій і тут вона має сталі і незмінні прінціпи, від яких ніколи не відступає. Ті прінціпи кат. церква видвигнула відколи увійшла в контакт із орґанізованими людськими суспільностями і так само твердо їх нині обстоює і безкомпромісово означує ними своє відношення до кожної держави.

Якіж ті прінціпи? Св. Августин стверджує: Небесне Царство у своїй вандрівці по цім світі збирає собі горожан з поміж усіх народів, не звертаючи ніякої уваги на ріжниці в зви-

чаях, законах і установах між ними. Воно не нищить ані не відкидає нічого з них — радше заховує їх, йде за ними як за ріжними способами принятими ріжними расами на осягнення тої самої мети — земського мира, коли тільки вони не є перепоною для релігії, яка учить людей почитати одного найвищого і правдивого Бога. (De Civit. Dei XIX. 17). Подібно висказується св. Августин в діяльоґу „De Libero arbitrii". Закон є дочасний і „хоч справедливий, то від часу до часу може змінятися", тоді як умовини змінилися. Демократія підходить поважним зрівноваженим народам — серед яких живе горожанський дух і охота на свідчення для спільного добра — тоді як для народів зіпсутих, схильних слухати демаґоґічних кличів, жадних особистої наживи, — відповідає більше форма правління аристократична. Той сам традиційний погляд висловлює Лев XIII. в Енцикліці Immortale Dei: право суверенности не тягне за собою якоїсь точно означеної форми правління. Воно (правління) раз може мати таку, другий раз иншу форму, якщо тільки кожна з тих форм в практиці забезпечувалаби загальне добро. Отже є поставлені два прінціпи, горожанин католик має можливість заявити себе тільки за такою формою de facto правління, яка 1) не спиняє свобідного і мирного практикування релігії і 2) яка має на оці добро загалу. Мимо протикатолицьких традицій французької революції, Папа Лев XIII. накликував французьких католиків до послуху республиці, а Папа Пій XI. признав права італійській нації, не зважаючи на те, що рісорджіменто відкидало права церкви — з хвилею, як диктатура фашистів пошанувала католицькі прінціпи. Церква ставиться невтрально до вартости форм правління і демократичного і аристократичного.

Навіть погляд на квестію походження суверенности не є однозгідний серед кат. мислителів. Св. Августин добачує причину панування чоловіка над чоловіком в упадку перших людей, св. Тома з Аквіну знов у соціяльній природі чоловіка, а не в грісі. Але коли церква є апрінціпіяльною в чисто політичних проблємах — то виносить вона з найбільшим притиском проблєми моральні, які виринають у звязку з орґанізацією суспільного життя народу. Якіб високі і благородні поняття ми не мали про державу, якщо ходить про моральні цілі — не можемо не бачити того, що держава має дуже обмежені впливи. Ті обмеження не дадуть себе усунути, вони є конечні. Кольрідж назвав державу узброєною совістю суспільности.

Та її зброя тут є її слабістю. Держава має до діла з ріжними характерами, які знов руководяться преріжними мотивами, які родяться чи з почування обовязку чи з бажання власної користи або зі страху перед карою. Декому вистарчить сказати: ти повинен, другого треба аж переконувати, що так ліпше для нього, а третього треба заставити примусом. При виконуванні своїх елєментарних завдань — забезпечити умовини нормального життя горожан — держава має до діла в пер-

шій мірі з тими, які реаґують на найнищі мотиви. І тут вона мусить уживати примусу. Та цей примус є причиною, що навкола держави наростають асоціяції, які ослаблюють і підривають авторітет держави там, де вона апелює до мотивів вищих — до обовязку і розумного еґоїзму. Нема ніякого сумніву в тім, що людські закони мають величезний вплив на мораль — головно по великих містах державний закон є тим чинником, що формує моральну совість нищих верств. Та людський закон дає тільки minimum моральности, яка сама паде то піднімається залежно від людської опінії. Католицька церква признає, що держава від Бога. Не є вона злом конечним, але орґаном на добре і шляхотне життя. Тільки з огляду на обмежений вплив держави на моральну сторону людського життя — церква переступає границі держави, щоби доповнити моральну дію держави — і то не як частина тої самої цілости, але як чинник вищого порядку доповнює порядок нищий. У відклику до вищих мотивів виявляється неміч держави — в апелю до вищих мотивів виявляється сила церкви. Колинебудь церква держала у своїх руках судовласть світську — або уживала насильства — тоді вона ослаблювала свій авторітет у відношенні до вищих мотивів, які одинокі є творчими рушіями людської діяльности. В самій основі християнської релігії лежить щось, що бунтується проти примінювання примусу. І як світський закон вдоволяється minimum моралі — церква сягає до maximum моралі — до морального ідеалу. „Будьте отже звершеними, як і ваш отець небесний звершений“.

Тим католицтво не обезцінює вартости закона, воно тільки підкреслює, що католики керуючись своїми прінціпами, можуть вийти дальше „самого послуху“ закона. Сутєва ріжниця між законами держави та її інституціями а законами церкви і її звичаями лежить в тому, що церква має свій моральний взір в минулому, в особі Божого Сина. Мораль світського закона хвилює з хвилею людської опінії. Теж і церква у себе знає зміни на протязі віків свого існування — з тою тільки ріжницею, що обовязки, які вона накладає, ніколи не є нові й инші від попередніх — але як ново винесені зі скарбниці, де вони існували. Все нові умовини у світі спонукують церкву тільки підкреслювати, в ясніщих контрастах насвітлювати раз одні, раз другі обовязки, а все ті самі і незмінні моральні постуляти. Саме та прикмета незмінности морального елєменту в церкві є критерієм поступу чи занепаду морального життя народу. І той сталий моральний елємент в церкві є джерелом її авторітету.

Як ілюстрація того накликування церкви до вищих мотивів, може послужити наука кат. учителів про відношення між державною владою і горожанами.

В основу тої науки всі кладуть слова І. Христа: Віддайте отже цісареві, що цісарське, а що Боже Богові. Ті слова видвигають два прінціпи. Перший признає домагання світської

влади, другий кладе межі тим домаганням і їх касує, коли світська влада входить в конфлікт з домаганнями вищого порядку. Св. Павло коментує слова І. Христа, що вся власть від Бога. Носії світської влади є служителями Бога. Нагороди і кари з рук влади служать добру і їх уживає Бог в свойому правлінні світом. Світській владі належить повинуватися. Моральне джерело тієї повинности є справедливість, а справедливість є тільки одною з форм любови. Так світській владі католицька церква дає найбільшу санкцію. Св. Апостол Павло писав свій лист в тому часі, коли римська імперія зазначила вже була своє вороже відношення до Христа гострими егзекуціями. Обставини часу не могли не мати впливу на св. Павла, що насвітлював і підкреслював радше перший постулят слів І. Христа. Теж і перші Отці і Учителі Церкви мали досить причин пригадувати науку св. Павла. Не було потреби класти натиск на другий прінціп науки І. Христа. Тоді невелика була небезпека, що християни стануть упідлювати себе перед світською владою, бо на неї вони дивилися з призирством.

Перший св. Йоан Золотоустий (XXIII. І.) підніс другий прінціп цитованої науки І. Христа, вказуючи на можливість заіснування de facto влади, якій послух не належиться. Ми винні не тільки цареві, але і Богові. Той довг владі не є абсолютний, але належиться його віддати, коли Боже буде задоволене. Односторонно ставлена наука „цісареве цісареві" — є неоправдана католицькою традицією. Вона їй противиться.

Коли впала римська імперія і християнство здобуло широкі території, коли стали формуватися середновічні держави, коли приналежність державна горожан була пливка — а володарі ставили необосновані претенсії на володіння чужими краями і народами — християнство видвигнуло другий бік евангельської науки — про відношення володарів до підчинених. Ті претенсії володарів стрінулися з цею скристалізованою наукою: Кожна влада справедлива є від Бога, для того вона не є привілеєм — ані особистим правом, а є вона мандатом від Бога на добро загалові, вона служить і Богові і народові. І влада, що має на увазі щось инше як загальне добро — точно кажучи — не є владою а тиранією. Середновічні теольоги в коментарах до науки св. Павла виказали можливости і право і обовязок ставати в опозицію до тиранії. Хиба що через consensum subsequens сам згодився на неї. Під тиранією тут розуміється владу, яка приказує горожанам чинити діла противні чесноті (virtuti).

Св. Тома з Аквіну вчить: Ті, що одержали владу від Бога а її надуживають, заслуговують, щоби її втратити. Одно і друге є від Бога.

З таким самим притиском на вищі мотиви католицизм трактує і питання власности. Він не вяже себе з такою чи

иншою формою власности. Дуже помиляється той, який прилягавби до католицького табору в думці, що там конечно найде піддержку для оборони status quo свого посідання. Чи краща форма індівідуальної власности, чи спільницької, чи колєктивної, чи державної, католицизм лишає те питання досвідові і здоровому розумові.

Католицизм заінтересований передусім в тому, щоби власність взагалі не була першорядною а тільки другорядною ціллю — засобом до мети а не самоціллю. Коли соціялізм проповідує відродження людства механічними засобами продукції і розподілу, католицизм хоче зміни і відродження серця і волі, бо тільки звідти можна зачинати правдиву поправу. Бо ані богацтво, ані убожество самі собою не роблять людей ліпшими. Їх вплив на характер залежить від того, як хто їх уживає. Католицизм настоює, що коли власність існує, то існує вона в характері мандату від Бога і з того боку її належить признати і шанувати як річ Божого права. Щодо приватної власности, то перші Отці Церкви головно св. Амброзій — так далеко підкреслювали її характер мандату, що можнаби навести цілі уступи, які складаються начеби вони заперечували приватну власність взагалі — але то зовсім не було їх наміром. В модерній катол. літературі рацію існування приватної власности з Божого права арґументують „функцією", яка сутєво нині не ріжниться від арґументу мандату. Так як католицизм признає Боже право тільки за авторітетом суспільним загально — тому, що його домагається соціяльна природа чоловіка — але форма того авторітету і межі його ділання мусять зі зміненими обставинами часу і місця змінитися — а все мусить бути той авторітет такий, щоби вистарчив на удержання суспільного ладу в даних обставинах, — анальоґічно є і в матерії власности.

Якщо — а властиво тому, що чоловік в яких обставинах то не булоби, на виконання своєї людської функції потребує якоїсь власности, якою він мігби свобідно аж до надужиття диспонувати — католицизм признає Боже право за приватною власністю, якої межі знов можуть і повинні пересуватися, коли те виявиться конечним для свобідного виконування людських завдань чоловіка. Нова економічна політика Сталіна за нерівну працю давати нерівну нагороду звертає від чистого комунізму до функціоналізму.

Католицизм не признає ніякій економічній орґанізації абсолютної вартости. Кожну науку про Боже право капіталізму чи колєктивізму уважавби католицизм за більшу нісенітницю, чим науку про Боже право монархії або демократії. Не тільки февдальному чи капіталістичному устроєві в Европі католицька Церква не давала санкції Божого права, але не давала її теж і колєктивному устроєві в Єзуїтській теократичній державі в Параґваю. Коли католики поборюють колєктивний устрій в совітській державі — то їх ненависть є спря-

мована не так до колєктивізму як форми орґанізації суспільного життя, що її у большевицькім виданні з погляду здорового розуму уважають абсурдом, — як в першу чергу ненавидять вони теорію, яку поклали большевики в основу тої орґанізації — теорію „душі улия". Метерлінк каже, що пчола не живе для себе (в абсолютнім значінні того слова), а тільки для тої душі улия, для здійснення майбутности раси і виключно для неї. Подібно і російський комунізм розуміє призначення пролєтара. Він не сміє мати індівідуальної душі. Існує тільки душа колєктивна. „Нема індівідуальної совісти, індівідуального розуму ні індівідуальної свободи".

Католицизм учить, що кожний чоловік з осібна має душу і кожна душа з осібна є варта спасення.

Не мають теж католики ілюзій, щодо вартости капіталізму. Власники боронять, пролєтарі ненавидять капіталізм, тому що він є остоєю приватної власности. Честертон висловлює католицьке переконання у свойому парадоксі на капіталізм, що капіталіст у нестримнім бажанні посідання як найбільше фабрик і як найбільше фарм аж до неподільного посідання всіх варстатів праці — заперечує ідею приватної власности, як заперечувавби ідею супружества той, що бажавби мати всі жінки у своїм гаремі.

Св. Тома з Аквіну формулуючи прінціпи політики і економії, поклав в їх основу моральне поняття людських чинів — actus humani. Католицизм не розуміє політичних і економічних законів як чисто фізичних законів механіки або хемії; вони є законами людських діл, що заключають в собі моральні вартости.

В католицькім розумінні політичні і економічні науки є галузею науки про етику.

Католицизм не є доктриною — він є передусім життям. Тому не можна не поставити питання, чи всі католики мають на увазі католицькі тези у своїм політичнім чи суспільнім діянні?

Відповім словами Марітена: „Католицизм і католики не все є синоніми. Але блуди, нездарність, оспалість католиків не заключають в собі католицизму і католицизм не є обовязаний достарчати „алібі" для похибок католиків".

Андре Віоліє

Японська дитина

(з французького)

Ніде нема так розвиненого культу дитинства, як у Японії. Публичні парки не є в Японії лиш місцем променад. Кожний з них має дитячий куток, де діти можуть віддаватися найріжнороднішим забавам: є там приряди до ґімнастикування, каруселі, ґондолі і пр. Тут — маса піску, там — ліліпутанські городи з мініятуровими деревцями, скелями й річками. Повітря переповнене сміхом і криками радости.

Яка шкода, що в Токіо і у великих містах діти, що виходять з зовсім малого віку, вже вдягають західне вбрання. В західній одежі тратять вони багато зі свого питомого чару, хоч наш костюм вигідніший і дає більше свободи рухам й грі.

Маленькі Японці часто зявляються в товаристві батьків, які поводяться з ними з чисто материнською дбайливістю й увагою. Дивна риса в японській вдачі, суворій і часом дикій. Деякі з тих батьків мають вигляд молодих студентів. Це тому, що Японці — в порівнанні з нами — взагалі виглядають молодшими за свій вік. Крім того й женяться вони значно скорше й дуже горді, коли стають батьками. Ця гордість носить почасти містичний характер, бо містика взагалі лежить в основі японської вдачі: власне на дитину - хлопця переходить катеґоричний обовязок кожного Японця підтримувати культ предків — своєї родини, нації і особливо предків цісаря. Цей культ, єдина релігія Японця, яка зливається з патріотизмом, забезпечує і утревалює великість старої країни, Ямато.

Є в Токіо спеціяльний квартал для дітей, це квартал Аза Куза. У вечері, театри і кіна блискотять тисячю світел, на вулицях лунають веселі пісні. Але в день це царство дітей. Є тут зоольоґічний сад, з оленями й сарнами, зі салями до пливання, з театром маріонеток, маса крамниць з цукрами і забавками, блискотками й цяцьками, з яких так і трискає ціла наївна ґрація, ціла барокова фантазія, колись славна в японськім мистецтві.

3. березня є спеціяльне свято дівчат. Всі крамниці Ґінци, головної вулиці Токіо, переповнені тим, що тут зветься Гіна-Сама, фіґуринками людей і ріжнородних річей. Знайдете тут історичні сцени і особи з двору цісаря, улюблених героїв Ніпона.

Свято хлопців відбувається 5. травня, коли цвітуть азалії і вишні. Міста тоді є в святочних шатах. Тротуари отінені штучними галузками цвітучих вишень, вкриті бараками з виставленими в них фіґурами всіх войовників, що є славою старої Японії. Кожний дім, на честь хлопців, здвигає маленький вівтар, оздоблений прапорами й вазами з квітами іриса, якого

листя, прості мов спис, символізують мужеську відвагу, конями, вкритими чепраками, зброєю і ріжними емблємами, що представляють всі прикмети ідеальної людини, а особливо вояка. Бо Японець над усіми іншими чеснотами кладе чесноти військові.

Крім того, в садках (в містах) або перед дверима (в селах), прикріплені на кінці довгого бамбуса, уносяться в повітрі великанські паперові карпи, помальовані на блакитно або червоно. Скільки карпів, стільки хлопців в родині. Карп, що пливе річкою вгору, борючись проти течії, і вміє уникнути гачка з вудки, є символом завзяття, впертости і звинности водночас. Все прикмети, яких потребуватиме малий Японець, щоби здобути собі майбутнє і славу.

Але коли він має 7 літ, наступає час науки. Кінець літам радости і безжурности. Деякі з тих дітей вже взяли початки суспільного життя в родинній школі або в дитячих садках. Я відвідав кілька з них і не міг надивуватися, з якою терпеливістю дають ті малпки себе мити, витирати носа, класти спати — без всякого протесту. Бачив я їх і підперезаних білим чи блакитним фартушком поверх цвітистого кімона, як вони сидять довкола стола, де куриться риж, або уставлених коло умивальні чи розпростертих на землі, як каже японський звичай, на малюсіньких матерацах з головою виголеною або вкритою чорним волоссям, як чемно замикають всі відразу свої задерті до гори довгі вії, маленькі любі автомати.

В початковій школі наука треває шість літ. Тут уже зачинається тяжке життя підростаючих молодих людей. Хлопці вдягаються в вузьку туніку зі скіряними ґузиками і в кашкет. Дівчата вбрані в моряцький костюм: плісовану спідницю, блакитну блюзу в зимі і білу в літі, з великим білим ковніром, їх волосся поділено у дві коси, що спадають на плечі.

І дівчата і хлопці піддані суворій безпощадній дисціпліні моральній і інтелектуальній, яку вони зрештою приймають, не ремствуючи. Розумова праця, наложена на них, є дуже тяжка і невдячна. Подумайте тільки, що коли наші діти можуть навчитися читати в шість місяців, для малого Японця треба шістьох років, щоби вивчити біля трьох тисяч знаків китайського альфабету і опанувати літературну мову, яка дуже віддалена від щоденної. Коли вони продовжують свою науку, окрім історичних і літературних відомостей, чисто японських, повинні ще засвоїти частину нашої окцідентальної мудрости і познайомитися з чужими мовами, цілковито інакшими, аніж східні.

Додайте до того все, що треба знати з новітньої науки, додайте, що взагал японська дитина менше є інтеліґентна від китайської напр., і ви зрозумієте, звідки цей смутний вираз облич маленьких японських школярів. „Ми не вимагаємо від дітей надмірного розвитку інтеліґенції“, сказав мені один професор. „Нам треба тільки, щоби з дитини вийшов добрий горо-

жанин, здоровий тілом і духом, енерґійний, витревалий, слухняний, і цілковито відданий рідному краєві і цісареві"...

Ця відданість, дійсно, є єдина пристрасть, дозволена малому Японцеві. Ціле японське виховання стремить вдихнути, розвинути і зміцнити безмежну й сліпу патріотичну гордість. Ось перші речення з підручника історії Японця для вжитку в початкових школах:

„Праматірю Його Величности Цісаря є Амератсу, богиня Сонця, якої чесноти були такі блискучі і доброчинні, як і проміння цеї зорі... Японією спершу правив князь Микоту, внук Амератсу... Заки він став цісарем Японії, його бабка сказала до нього: „Ви будете правити цею країною і ваша могутність володарська треватиме так довго, як зірки і місяць". На цім пророцтві і на цих словах засновано наше цісарство".

Щоранку, в школі, діти простираються перед портретами цісарів й цісаревих, нащадків богів, живучих символів вітчини. На весну, — дуже милий звичай, — всі японські школи удаються на прощу до домовин померших цісарів. Тисячі школярів і школярок дефілюють мірним кроком перед святинями, і клякають перед ними з однаковими рухами і з чисто військовою дисціпліною, з тим самим виразом пошани.

Коли Японець має 18 літ, є він переконаний, що японський нарід найбільш великий нарід з усіх; що прастара земля Ямато одержала божу місію панування спершу над Азією, а потім і над цілим світом. Але рівночасно переконаний він, що добровільно йому не дадуть того, на що Японці після того пересвідчення мають право... Не шукаючи, чи їх тяжка ситуація походить може від тяжкої економічної ситуації світа, ці юнаки відчувають остре почуття кривди і гніву. Атавізм і едукація заострюють їх націоналізм.. Малі ґраціозні Янончики готуються стати великими вояками.

Наталя Лівицька - Холодна

Гріх

Знов зустріну тебе в трамваї,
Чи побачу в театрі знов,
І злетиться споминів зграя,
І заграє татарська кров.
Кинеш знов лиш один, звитяжний,
Погляд гострих очей своїх,
І безкрила душа, відважно,
Випє знов, як отруту, гріх.

Ів. Гончаренко.

Техніка державного перевороту.

(Лист з Франції.)

„Кожна штука має свою техніку. Не всі великі революціонери були обзнайомлені з технікою державного перевороту. Перебираючи лишень великих: Катіліну, Кромвеля, Робеспера та Наполеона, а навіть Леніна, видно, що всім їм була знана концепція державного перевороту, але не техніка", каже Маляпарте, автор нашумілої „Техніки державного перевороту",[1]) що ось недавно зявилася у французькому перекладі.

Підчас найдужчої революційної кризи над Европою в двацятих роках нашого віку, ні катілінівці зправа, ні катілінівці зліва не мали реального поняття про методу, тактику, техніку державного перевороту. Поняття, що жевріло в їхніх мозках про втримання або захоплення державної керми, ґрунтувалося на спорохнявілих засобах чисто-поліційного порядку. А проте Европа була готова для комуніст. революцій, лишень партії не вміли використати обставин, ні досвіду російської революції. Їм здавалось, що жовтневе більшовицьке повстання 1917 р. викликане виключними обставинами московського порядку та помилками Керенського. Вони не добачували, що Керенський був при владі в усіх европейських країнах.

Їх метода полягала в уживанні поліційної системи, якій вірними залишаються до нашого часу абсолютистичні та ліберальні уряди. Але нездатність буржуазії оборонити державу покривалась нездібностю „революційних" партій протиставити оборонній методі — зачіпну, модерну тактику, поліційній системі — революційну техніку. Здається, що в 1919 і 1920 р.р. Італія була підготовлена до комуністичної революції. Все було готове для неї, але італійські комуністи гадали, що революційне становище країни, пропасниця пролетарських мас, епідемія загальних страйків, паралїжування економічного та політичного життя, соціялізація фабрик робітниками та земель дядьками, дезорґанізація армії, поліції, бюрократії, — все те вистане для того, щоб влада перейшла до рук „трудящих". Парлямент складався з лівиці, його поступування сприяло як неможкраще революційній акції синдикальних орґанізацій. Бракувало не сприятливих обставин, бо їх було до біса, а волі захопити владу, знання та усвідомлення собі повстанчої тактики. Революція загубилась у стратеґії, що ставила собі завданням підготовлення рішучої атаки. Ніхто не знав, як розпочати та вести

---

[1]) C. Malaparte. Technique du Coup d'Etat. Traduit de l'Italien. Paris. Editions Bernard Grasset 10-e edition.

атаку, як орґанізувати переворот. Уряди сучасної Европи мають остерігатись не ленінської революційної стратеґії, а тактики Троцького, що так уміло була вжита підчас революції та яка загрожує кожній анемічній державі. Ленінська стратеґія, може бути використана лишень при тотожних умовах, у яких перебувала Росія в 1917 р., а тому вона не представляє безпосередної небезпеки европейським урядам. Актуальною небезпекою є саме троцківська тактика державного перевороту, що виходить з динаміки людського життя.

В той час, як Троцький орґанізує раціонально державний переворот, Центр. Комітет більшовицької партії орґанізує пролетарську революцію. Останній творить комісію зі Сталіна, Свердлова, Бубнова, Урицького та Дзержинского, явних ворогів тактики Троцького. Ці люди, не мають довіря до повстання орґанізованого Троцьким. Вони припускають, що революція є проблемою чисто поліційного порядку. Бо щож може вчинити Троцький зі своєю тисячкою людей? Юнаки військових шкіл умить справляться з ним. Треба підіймати проти супостата пролетарські маси, цілі тисячі путіловських та виборґських робітників, величезну юрбу дезертирів, збільшовичені частини залоги. Треба спровокувати загальне повстання, втягати маси в страйк. Але Троцький знав, що повстання мусить розраховувати лишень на меншість, що держава це не бюрократична та політична орґанізація, а технічна орґанізація, себ-то електричні централі, залізниці, телефони, телеґрафи, ґазометри, акведукти. Троцький накреслив шлях техніки державних переворотів та визначив її правила. (З його досвіду скористав Сталін у 1927, коли показав, як треба обороняти державний апарат — проти цього самого — Троцького.) Повстання це машина, каже Троцький: треба техніків, щоби пустити її в рух і лишень техніки можуть її зупинити. Урухомлення цеї машини не залежить від політичних, соціяльних та економічних умов країни, а від жменьки людей готових на все, загартованих у своїй тактиці. Вона мусить складатися зі спеціялістів: механіків, електриків, телеґрафістів, радіотелеґрафістів, інжинерів, одне слово техніків, що розуміються на технічних функціях держави.[1])

Ленін не розумів гаразд повстанчої тактики, він занадто вдавався в дебрі революційної стратеґії, з її підняттям мас проти уряду, з її стандартним пляном зреволюціонувати весь

---

[1]) В своїм відчиті Троцький (Lew Trocki. Ostatnie przemówienie w Kopenhadze. Warszawa 1933. „Nowa Era") відкидає тези Маляпарте. Ріжниця між ними така: коли існує „ударна ґрупа" з виробленою технікою — переворот можливий і без відповідних обєктивних передумов в країні, — каже Маляпарте, і перестерігає Европу перед комун. революцією. Передумови конечні — відповідає Троцький, але без „ударної ґрупи", без партій — і передумови на ніщо не здадуться.

РЕДАКЦІЯ.

нарід. На що Троцький відповідав так: „Гаразд, але спочатку треба заняти місто, захопити стратеґічні точки". Щоб опанувати модерну державу, треба штурмової частини та техніків, гурту озброєних людей з добрими інжинерами. „Повстання це машина, твердить завжди Троцький. Щоб її урухомити треба техніків; і тільки техніки зможуть її зупинити".

Ленін, який опирався на маси робітників та дезертирів хотів повалити уряд, щоб опанувати державу. Троцький, який опирався на тисячку людей, хотів опанувати державу, щоби повалити уряд.

Штурмові частини Троцького складалися з тисячі робітників, салдатів та матросів. Еліта цього тіла була ректрутована зпосеред робітників Путіловського та Виборґського заводів, матросів балтійської фльоти та салдатів латишських полків. Протягом десятьох днів під кермуванням Антонова-Овсієнка, ці люди проробляли „незримі маневри" в осередку міста. В гущі дезертирів, посеред безпорядку та хаосу, що панував в урядових будинках, міністерствах, бюрах оперативного штабу, на почті, на телефонічних та телеґрафічних централях, на етаціях, в касарнях вони втягались що дня, без зброї, у вивчення повстанчої тактики. Відбувалася свого роду загальна репетиція державного перевороту під шумливу музику вулиць. Поліція та військова влада тимчасового уряду були так переняті думкою раптового вибуху пролетарських мас, що за димом емоцій не спостерігали лапок Антонова-Овсієнки.

Ніхто не підозрівав, що купки розкиданих людей підпорядковуються точним наказам, виконують певний плян. Матроси Дибенка під проводом спеціялістів-інжинерів вивчали на місцях розположення водотягових рур, проводів ґазу, електричної енерґії, телефону та телеґрафу. Треба в потрібний мент ізолювати даний квартал в декілька хвилин. Троцький поділяє місто на сектори, визначує стратеґічні точки, розпреділює завдання поміж групами. Скрізь поруч салдатів сторчать техніки. Взяття Московської стації доручається двом четам латишів, двом матросам та десятьом залізничникам. На двірці висилається по 20 чоловік. Для контролі руху на залізничних лініях, до кожної чети прилучується телеґрафіст. 21. жовтня три матроси відправляються на електричну централю, якої ніхто не стереже. Директор звертається до них: „Ви є тими людьми, яких я вимагав від комендантури? Ось вже пять днів як вона обіцяла вислати сторожу". Три більшовицькі матроси розташовуються на електричній централі, щоб оборонити її, як вони кажуть, від червоноґвардейців у разі повстання. Декілька гуртків матросів захоплює три другі електричні централі.

Військова влада була занята обороною бюрократичної та політичної орґанізації держави. Троцький ухопився за сю помилку, опановуючи лишень технічні орґани державної машини. В означений мент операції розгортаються з дивовижною

хуткістю. Телеґрафічну централю охороняло пядесять жандармів і салдатів ззовні. Брак поліційних засобів, як не мога краще, проявляється в цій оборонній тактиці, що зветься службою порядку та забезпечення. Подібна тактика може дати гарні результати супроти збунтованої юрби, а не горстки рішучих людей, або трьох матросів Дибенка, що заздалегідь втиснулись у ряди оборонців, а коли треба було кинули через вікно на вулицю пару ґранат, щоб учинити сполох серед жандармів і захопити свій обєкт.

Після невеликого спротиву більшовики заволоділи всею технічною орґанізацією, але Керенський ще не впав, сеж він тримає владу, хоч утратив контролю над залізницями, електричними централями, публичними установами, телефонами, телеґрафами, почтою, державним банком, складами вугля, нафти, хліба. В передмістях усі вулиці забарикадовано, ніхто не може вийти з місця, навіть головний штаб ізольовано; радіо-телеґрафічна станиця в руках більшовиків; фортеця Петра і Павла теж занята червоними.

25. жовтня, коли у великій салі Смольного Інституту відкривається всеросійський зїзд Совітів, Троцький наказує Антонову-Овсієнкові атакувати Зимовий палац де сховався уряд Керенського. Щоби дати зрозуміти представникам совітів всієї Росії, що повстання вдалося не вистарчає заявити, що більшовики опанували державну машинерію, а треба ще оголосити, що члени уряду знаходяться в руках червоних.

Колиж Троцький дав найкращий приклад як треба опановувати владу, Сталін у свою чергу показав ліберальним та демократичним урядам, як треба забезпечувати оборону держави супроти повстанчої тактики Троцького. Боротьба між Сталіном і Троцьким є це найбогатший повчаючий епізод на протязі останніх десятьох літ; се історія невдалого державного перевороту. Сталінові не є властива апатія москалів.

Вже тоді, коли вмирав Ленін, і коли Троцький клав вагу на студіювання політичних та економічних питань, Сталін захопив у свої руки керму більшовицької партії. Можливість порозуміння поміж червоною армією, душею, якої був Троцький та синдикатами, предсідником яких був Томський, непокоїла як одного так і другого. Сталін, що мав на свойому боці ҐПУ та бюрократичні апарати партії і держави, уявляв собі небезпеку 18. брюмера.

Троцький з допомогою армії та синдикатів рахував розбити „трійку" (Сталін, Зіновєв і Каменєв), випередити сталінський Термідор 18-м брюмера „перманентною революцією", захопити партію і державу в свої руки, щоб зреалізувати свою проґраму інтеґрального комунізму.

Але промови, памфлети, полеміка à propos інтерпретування ленінської думки не були в стані розколоти партії. Треба було ділати, вибираючи влучний мент. Замісць сього Троцький вивчав політичну та соціяльну ситуацію Анґлії.

Вороги Троцького користають з сеї повільности, позбавляють його військового комісаріяту, отже контролі над армією.

При допомозі Менжинського, що приходить на зміну Дзержинському, Сталін орґанізує спеціяльний корпус для охорони держави. Менжинський особисто робить вибір поміж комуністами, рекрутує для нової цілі робітників технічних служб, залізничників, механіків, електриків, телеґрафістів. Цей спеціяльний корпус являє собою сотку чет з десятьох людей кожна, підтриманих двацяткою панцирних авт. Мотоциклісти запевнюють звязок поміж четами, з Лубянкою. Менжинський, що став начальником нової орґанізації, ділить Москву на десять секторів, злучених поміж собою телефонічно.

Орґанізація є „таємна та незрима". Її члени не мають жадного однострою. Крім технічних та військових вправ вони переробляють політичний вишкіл: грається на їхній ненависти супроти ворогів революції, супроти жидів, прихильників Троцького. Жидів усунено з армії, синдикатів, адміністрації промислових та комерційних трестів. Помалу партія Троцького розлазиться. Всі упередження старої Росії повертаються проти Катиліни „хороброго мов татарин й трусливого мов жид".

Але Троцький залишається вірним своїй тактиці: для завоювання держави збірається він кинути не юрбу, а штурмові частини орґанізовані потайки.

Повстанча акція Троцького повинна, розпочатись заняттям технічних орґанів державної машини та заарештуванням народніх комісарів. Але Менжинський випереджує плян; червоноґвардійці Троцького знаходять будинки пустими. Всі сторонники Сталіна втікають до Кремля, де Сталін зі спокоєм вичікує кінця боротьби поміж штурмовими повстанчими військами та спеціяльним корпусом Менжинського. 7 падолиста 1927 р. святкують. Ворошилов робить огляд війська.

Менжинський вжив потрібних заходів. Його оборонна тактика полягала не в обороні периферії при допомозі великого розгорнення сил, а в обороні серця, нутра при допомозі купки людей. Незримій атаці Троцького він протиставить незриму оборону. Він не розкидує своїх сил, щоб охоронити Кремль, комісаріяти, осідки промислових та комерційних трестів, синдикатів та публичної адміністрації. Він скупчує сили спеціяльного корпусу на оборону технічної орґанізації. Троцький не передбачав тактики Менжинського, він спостеріг негайно, що його повстанча акція наскочила на оборонну орґанізацію. Коли він дізнається, що його частини потерпіли поразку при взятті електричної централі, раптом міняє свій плян і перекидає сили на здобуття політичної та адміністративної орґанізації держави. Не в стані більше розраховувати на свої штурмові частини, роскидані та розсіяні супротивником, він залишає свою тактику й скупчує всі зусилля в останній спробі піднести загальне повстання.

Його заклик доноситься лишень до де-кількох тисяч студентів та робітників, які захоплюють університетський амфітеатр, відбивають атаку поліції та простують на Червону Площу. В одчаї Троцький губить контролю над ситуацією та довіряючи своїй пристрастній натурі тратить усе.

Каппівський державний переворот у Німеччині в середині березня 1920 р. набирає клясичного аспекту військового перевороту, як по своїй концепції, так і по виконанні. Декілька дивізій, сконцентрованих у мурах Берліна, під командою ґенерала фон Лютвіца, надіслали ультіматум урядові Бауера передати керму державної влади до рук Каппа, на що уряд Бауера відповів неґативно та негайно вжив поліційних заходів для оборони держави та підтримання публичного порядку. Протиставлено військовій концепції сили поліційну систему зарядження: поліція мала обороняти державу, мовби остання була містом, військо мало атакувати державу, мовби вона була фортецею.

Поліційні заходи уряду полягали в забарикадуванні майданів, головних вулиць та в зовнішній охороні публичних установ. Для Лютвіцаж сутнота державного перевороту містилась у заміні відділів поліції на перехрестях великих вулиць, перед Райхстаґом та міністерствами — військовими частинами. Тому що поліція була не в стані боротись проти вояцтва, фон Лютвіц вмить став господарем ситуації. Захоплення Берліна відбулось без пролиття крови, мовби справа йшла про зміну одної частини другою на місці комендантури. Коли Лютвіц гадав, що захоплення державної керми міститься в єдиному факті заміни поліційних сил військом, новий канцлер Капп був того переконання, що заняття міністерств ґарантує нормальне функціонування державного апарату та леґальність революційного уряду.

Бауер, який був обзнакомлений з духом ґенералітету та високих урядовців, зрозумів, що на початку не варто ставити опору фон Лютвіцові, бо вступ війська до Берліну був неминучий. Бауер тямив, що той, хто зуміє зупинити або ушкодити державну машинерію, потрапить у серце каппівського уряду. Щоб перервати життя держави, треба було паралізувати все публичне життя.

Залишаючи Берлін та втікаючи до Дрездену, уряд Бауера звернувся зі закликом до німецького пролетаріяту вчинити загальний страйк, що був несподіванкою для Каппа. 13. березня останній мовби став вязнем нового ворога. В декілька годин життя Берліна було спаралізоване, страйк перекинувся на всю Прусію. Столиця була позбавлена світла, води, харчів, сполучення з околицею. Робітники покинули фабрики з найбільшим спокоєм. Безпорядок скрізь був найдосконаліший. Безсильний реаґувати на пасивний опір робітництва, Капп звернувся по допомогу до техніків, щоби пустили в рух

найделікатніші колісцята публичної машинерії, але було вже запізно: параліж охопив усей державний апарат.

Консерватор, натхнений принціпами авторітету, ліберал, поважаючий леґальність, демократ, вірний парляментарній концепції політичної боротьби, не зважилисьби ніколи на незаконну інтервенцію пролетарської маси. Думка вжити загальний страйк яко законну зброю в обороні держави проти військового перевороту, не могла бути чужою для Бауера, вихованого на марксизмі в кращому розумінні слова.

Перевороти Каппа, як і Прімо де Рівери були виконані після правил традиційної тактики, що не має нічого спільного з модерною тактикою державного перевороту. Капп гадав переводити переворот 18. брюмера на німецькому ґруиті. Прімо де Рівера думав, що вистане при захопленні модерної держави скинути при допомозі баґнетів конституційний уряд. Вони не усвідомили собі головних засад модерної техніки державного перевороту, а хвилеву перемогу завдячують лишень абсолютній іґноранції урядів у справах оборони модерної держави.

Не так справа стоїть з фашистівським переворотом в Італії. Наприкінці 1920 р. проблема, яку мав розвязати фашизм, була не боротьба проти ліберального уряду або соціялістичної партії, що ставала з кожним днем більшим елементом завірюхи в країні, а боротьба проти робітничих синдикатів, єдиної революційної сили, здатної оборонити буржуазну державу проти фашистівської небезпеки.

Роля робітничих орґанізацій в обороні буржуазної держави, які використав було Бауер в березні 1920 р. супроти Каппа, була подекуди ясна для Джолітті.

Замість протиставити збройну силу революційній акції фашизму, Джолітті постановив невтралізувати його при допомозі синдикальної акції, орґанізованих робітників. Це була бауерівська метода, вжита яко превентивна метода супроти революційної небезпеки.

Наприкінці 1920 р. події викликали в Італії ситуацію sans exemple в історії політичної боротьби сучасної Европи. Синдикати вели боротьбу не на жарт. Міста, провінції, райони паралізовано після перших стрілів; під крик сирен двері та вікна зачинялись, рух зупинявся, вулиці пустіли.

На фабриках робітники готовились до боротьби, зброя сторчала в усіх кутках: під токарними станками, динамо, котлами тощо, щоб перетворити кожну фабрику в фортецю. Червоні прапори маяли скрізь на коминах. З усіх боків стікались до бірж праці гуртки, треновані в тактиці вуличної бійки, щоб охоронити осідки синдикатів проти евентуальльної атаки чорних сорочок. Скоростріли чатували скрізь на сходах, у коритарях, на дахах. Під крики сирен оголошували страйк, карабінери і поліція відходили до касарень. Джолітті був надто лі-

беральний, щоби втручатись у боротьбу, що її робітництво так уміло провадило проти ворогів держави.

Серед цеї загрожуючої пустки фашистівські відділи теж не гаяли часу, вони спеціялізувались у вуличній війні. Займали перехрестки; відділи, що спеціялізувались в обороні та атакуванні домів, були напоготівлі. Карні експедиції були одним із найважніших елементів тактики чорних сорочок. Біржа праці, робітничі кружки, хати голов соціялістичних орґанізацій палились та нищились. Страх бути покараним позбував червону сторону аґресивного духа, та потранив у серце орґанізації робітників. При приближенні чорних сорочок тікала червона сторожа, соціялісти, секретарі синдикатів, провідники страйків ховались на села.

Наприкінці 1921. року ця тактика, вживана систематично, зруйнувала політичні орґанізації червоного пролетаріяту. Небезпека червоної революції була усунена на завжди.

Джолітті, що ставив на карту „синдикалізму" супроти фашизму, був вельми вражений занепадом робітничих орґанізацій; фашизм виходив з боротьби переможцем, повним аґресивного духа та віри в потребу дальшої боротьби.

Для захоплення держави треба було очистити терен від усіх орґанізованих сил, здатних піддержати уряд та пошкодити фашизмові в найвидатнішій фазі повстання. Треба було запобігти не тільки загальному страйкові, а й утворенню єдиного фронту уряду, парляменту та пролетаріяту. Фашизм змушений був зробити tabula rasa з кожної орґанізованої сили: політичної чи синдикальної, пролетарської чи буржуазної, синдикатів, кооператив, робітничих гуртків, бірж праці, часописів, політичних партій.

Муссоліні змушений був розчавлювати найнебезпечнішого ворога фашистівського перевороту, загальний страйк, що ось висів над ним, мов Дамоклів меч, цей контр-революційний страйк, який він поборював три роки. Проголошуючи проти фашизму цей страйк, уряд та ліберально реакційна буржуазія рахувала розірвати ліберально порив чорних сорочок. Але фашистівські відділи техніків та спеціялістів робітників заступали страйкарів у публичних установах і страйк здавлено.

Залишився ще один великий етап — похід на Рим. Але це було вже питанням часу.

Відрубна природа сучасної держави, складність та делікатність її функцій, вага політичних, економічних та суспільних проблєм, які має розвязати, роблять з неї ґеометричне місце слабощів та неспокою. Сучасна держава підпадає більше, ніж коли небудь, революційній небезпеці. Дарма тішити себе надією, що ліберальна техніка оборони держави є певною й непохитною; треба радіти, що богато комуністичних катілінців не усвідомлюють собі істотних елементів модерної техніки державного перевороту.

Л. Мосендз

Джон Ґелсворси

(1867—1933).

Нобелів лявреат у р. 1932 з царини красного письменства, анґлійський письменник, Джон Ґелсворси (John Galsworthy), помер 31-го січня ц. р.

Коли говорити про талант, що мав усі сприятливі зовнішні можливости для свого розвитку, то його найкращим прикладом був талант Ґелсворсів. Син заможнього адвоката, зі старої шляхетської родини, народився він 14-го серпня 1867 р. в графстві Сюрей у Кумбі над Темзою. Родинна традиція й батькове бажання ніби витичували йому житєвий шлях: він студіював правничі науки, навіть відбував правничу практику але було в нім уже щось, що штовхало його з дороги родової традиції, й, забезпечений матеріяльно, кинув він зарібки, без яких міг обійтися, та подався у кругосвітню мандрівку в рр. 1891—93. Мабуть враження з неї, підсилені яркими тоді впливами Стівесна і Кіплінґа, дали йому канву для його перших оповідань; але велика доля автокритики затримала їхню публікацію аж до 1898 р., та й то під псевдонімом Джан Сінджан, рівнож як і кілька наступних романів і оповідань.

Лише 1904 року випускає Ґелсворси під власним іменем роман „Островні фарисеї", в якому поперше намічається характерна риса його творчости, риса, якої не мав ані один з його анґлійських і европейських сучасників: могутня епічність, що зовнішно охопила собою кілька ґенерацій анґлійського середнього суспільства, а внутрішно — визначається широким закресленням життя з усією глибиною його проблем.

Слідуючим своїм романом „Дукач" (The Man of Property) набуває Ґелсворси світової слави й цей його роман стає початком великого циклю „Саґа Форситів". Це—історія роду Форситів, роду, якости якого зконцентровані в головному героєві Семсові Форситові, що відзначається безмежним еґоїзмом, тугою надбання, безграничною вітальністю. „Саґа" охоплює добу від вікторіянських часів аж до військового періоду. Її післявійськовим продовженням є трильоґія „Модерна комедія" (романи: „Біла малпа", „Срібна ложка", „Лебедина пісня"). Вже менше знаний автор як творець багатьох драм, от як „Страйк", „Срібна скринька", „Справедливість", „Вікна", хоч в Анґлії вони мали колись великий успіх і виконали певний соціяльний вплив.

Треба було авторові вийти зі свого оточення, стати трохи осторонь від нього, щоб побачити очима письменника безмір лицемірства, фарисейства, зробити їх обєктом своєї іронії й сарказму Нічого, правда, нового. Тіж риси, тих самих верств, що їх так добре знали й по мистецьки змалювали ще раніше Ді-

кенс і Текерей. Але в Гелсворсовій творчості вони спроєктовані не на моральну сторону житєвих проблем, як у цих двох його попередників, і не на соціяльну, як у його сучасника, Б. Шоу. З цього боку Ґелсворси великий майстер; незагострювати тих рис власним до них ставленням, а подавати читачеві їх так, щоб читач сам виконструовував своє до них відношення.

І мене, українського читача, вражає не моралістичний сарказм автора, не іронічна критика суспільства Форситів, нарешті не той, повний гідного суму, ліризм, з яким автор прощає, здається, відхід зі сцени певного шару анґлійського суспільства. Ні, мене вражає, що своєю творчістю зумів Ґелсворси збудувати трівкий і величний міст традиції, що сполучає минулість нації з її будучністю.

І хоч те анґлійське суспільство яке малює автор, є може лицемірне й фарисейське, але всюди й завше посідає воно і виявляє таку пересвідчуючу жадобу буття, такі могутні владарські імпульси й волю до боротьби й перемоги, що мені, українському читачеві, робиться зрозумілий увесь житєвий патос анґлійської нації, яка своїми Форситами змогла не лише скувати світові імперії й мати певність, що та будова стоятиме ще довго.

Рід Форситів або щез або щезає. Це хибне твердження. Цим родом була й лишається ціла анґлійська нація, що її кували Дрек, Кромвель, Пітт, Гестінґс, Дізраелі, Чемберлен. А коли на зміну їм приходить Мекдональд, то ми бачимо, що й у нім усе таяж національна вітальність Форситів. Ні, Форсити живі. „Саґа“ їхнього роду ще не доспівана. І мені, українському читачеві, Ґелсворсева творчість, здається, найяскравішим виразником тої національної традиції, що підноситься понад верстви, стани, кляси, маючи обєктом лише націю, як вічно живу ідею: „Le roi est mort, vive le roi“.

Теодор Курпіта

Ранкове...

Хотяй на сході зарево рожевиться —
На заході ще чорні брови хмар...
Ось блеском сонце тіні всі змете з лиця —
Мов Юр пробє списою хижу твар!

І встане Він з полками непобідними
Та вишле в світ борців зза семи гір
І видасть ночі безпощадний бій не мир —
Списи комонників пробють простір...

Настане День з колиски віковічньої
Узрять всі Яр із поза тьми примар,
Бо хтож би бачив День із поза пліч її —
Як лиш не ці, що ходять горі хмар?...

Дм. Донцов

Колтунський консерватизм

(Відповідь живим трупам)

Прошу читачів вибачити за трохи непарляментарне окреслення нашого „рідного“ консерватизму. Але — иншого не знайшов.

Чи це значить, що ці консерватисти є колтуни? Алеж як раз навпаки! Це надзвичайні люди, а коли у праці цих надзвичайних людей повстав колтунський консерватизм, то це одне з чуд природи.

Деінде буває навідворот. Вінстон Черчіль в Англії теж консерватист. Має в краю опінію завадіяки, одного з тих, які знають лиш „діяльність для діяльности і боротьбу для боротьби“, який парляментарне крісло здобув кавалєрійським рейдом в Трансваалю. Ніби скінчений варят, правдивий нащадок Марльбора, яким він є. А тим часом — в критичну для імперії хвилю, як морський міністр, він віддав їй неоцінені прислуги і став одним з найбільш блискучих постатей англійського консерватизму... Другий, сер Джойнсон Гікс (коротко—Джікс), до недавна найбільш ексцентрична постать в парляменті, людина з неможливими краватками і — страшно сказати — ініціятор білю про vote for flappers, права голосу для метеликів („смотриків“). Але й цей „дивак“ — у відповідну хвилину — потрафив взяти за обшивку торговельного представника могутньої СССР і викинути його — як кота-шкідника або якогось альбанського дипльомата — за двері. Чим дуже обнизив совітофільську дурійку в світі і очистив політичну атмосферу в Англії... Обидва оті „ексцентрики“ і тьма їм подібних перед ними, заложили підвалини міцної будови британського торизму.

У нас навпаки—ні одного ексцентрика серед консерви, всі — на диво поважні люди, здобули свій політичний стаж вірною службою під найріжнороднішими партійними прапорами, такі консерватисти, що про масу інакше не говорять, як про „чернь“, „простолюдя“ або й просто, як про „хамів“, — а як зійшлися будувати консервативну групу — вийшов консерватизм колтунський! Як пояснити оте чудо природи, я не знаю, але факт є фактом.

Якіж підстави цеї „ідеольоґії“? Боротьба нібито з большевицьким Сходом, плекання нібито національних традицій та релігії, ідеалу (у одних) — „дідичного монарха“, сліпа вірність проводові (у других), приборкання „занархізованої черні“ (всіх, які не бачать в них пророків), ну і виховання нової „маси“, якаб їх слухала...

Очевидно, консерватизм мусить боротися зі Сходом. Світлі постаті европейського консерватизму, як Вогюе, Жо-

зеф де Местр, Кюстін, Пальмерстон і инші боролися з ним. А навіть такі ліберали, як Гюго і Мішлє, бо й їм ходило про охорону найвищих дібр західної цивілізації проти Росії... Цілком інакше „бореться“ зі Сходом наш консерватизм. Для нього виявом Сходу є — лише большевицький режім, якому завдячуємо ширення безбожництва і непослуху серед „маси“ і молоді. Бідкається одна консервативна цьоця Кльоця в „Дзвонах“: „Наше простолюддя, яке ще так недавно було патріотичне, послушне й вірне своїм провідникам..., перемінюється в чернь“[1]), а винен тому — річ ясна — большевизм і націоналізм, вітер зі Сходу. З ним і треба боротися, а з російським Сходом — зовсім навпаки! Всупереч до Кюстінів, колтунський консерватизм цей Схід російський дуже любить. Готов з ним навіть „тісний союз“ заключити. Бо — ми самі є Схід, бо українське життя є „східне в самих своїх органічних заложеннях“,[2]) а „відроджена Великорусь хліборобська“ стане „не ворожою, не небезпечною нам“. Небезпечним для консерватизму є лише Захід, ота „облеслива й розлагаюча західня демократія.“[3]) Для того так мало знаходимо в нашій консервативній пресі про західне культурне життя, а зате богато з Зощенка і Аверченка, які стали в тій пресі надворними письменниками. Для того з такою легкою думкою приймає наш консерватизм, що большевизм існуватиме „рівно довго, що й система Петра“,[4]) цеб-то 200 літ, або — як твердить „Мета“ — ще яких 30 чи 40 літ. А тому — (льогіка колтунського консерватизму!) — уважається за безцільне виступати проти нього...

Особливож нам випоминає християнська „Мета“ дискредитацію большевизму з нашого боку, бо (слухайте!) незабаром „він буде одинокою, живою, не позбавленою глузду політичною ідеєю, яка ще нашому народові остане“ навіть „одиноким спасенням“.[5])

Так пише „позбавлений глузду“ консервативно-католицький „публіцист“ з „Мети“.

Так „бореться“ наш „консерватизм“ зі Сходом.

Другий коник, на якім їздить наш консерватизм, це плекання традицій; серед них — льояльности до проводу, послуху йому, щоб він не робив, як читаємо у одного консерватиста: коли українська голота в 1918 р. повстала проти свого „монарха“ в Київі, то цілком природно, що для ратовання він мусів „ужити всіх сил і заходів, які тільки були

---

[1]) „Дзвони“, 1932, кн. VI, ст. 414.

[2]) В. Кучабський: „Україна і Польща“, отверта відповідь польському консерватистові. Львів, 1933, ст. 202.

[3]) „Хліборобська Україна“, кн. 3 ст. 64 і кн. 4, ст. 185, прим.

[4]) В. Кучабський: цит. кн., ст. 143.

[5]) „Мета“, 1933, ч. 7.

в його розпорядимости, хочби вони й московськими генералами називалися".[6])

Коли Франц Йосиф хотів правити Угорщиною з австрійськими генералами, мадярські консерватисти поклали своє вето. Коли Микола І. хотів правити Конгресівкою російськими генералами, польські консерватисти поклали своє вего. Колтунський консерватизм задивляється на ці справи інакше. Він льояльний до самозаперечення; як той... мудрий, який собі лоба розбив, як його до церкви післали Богу молитися.

Навіть більше, догмою консерватизму нашого є, що збудувати державу можна лише в тісній спілці зі зденаціоналізованою консервативною клясою на Україні, елементом „найбільш державно-творчим", з російським дворянством. Коли англійські кольонії в Півн. Америці проголосили свою незалежність від метрополії, вони зачали жорстоко переслідувати т. зв. льоялістів, що лишилися вірними англійському королеві, замикали до вязниці, конфіскували їх маєтки, і врешті — змусили їх вивтікати до Канади... Шкода, що ті кольонії мали лише Вашінгтонів, а не наших консерватистів. Вониб повчили янкесів, як і з ким будувати державу. Вониб повчили їх, що до вязниць замикається бунтівників, а не льоялістів, що в кольонії,яка прагне стати від метрополії незалежною, найбільшим „державно-творчим" елементом є елемент, що тримає з метрополією.

Консерватизм підкреслює значіння „любови до своєї землі".[7]) Як він ту любов розуміє? Колись з жалем писав Шевченко Якову де Бальменові, що згинув на Кавказі, що йому довелося пролити кров „не за Україну, а за її ката". Папа нашого консерватизму уважає, що обсвязком льояльности кожного українського консерватиста було — тому катові служити вірою і правдою. Служба цареві була обовязком „кожного державника, традиціоналіста і консерватиста". Аж так довго, поки цар його з тої присяги не звільнив! І щойно тоді, отакий „державник" мав право піти „за голосом любови до своєї Землі".[8])І цей,во істину, колтунський консерватизм вщеплюють нам як українське державництво і як український консерватизм! Любов і службу чужому монархові (щоб він не виробляв) — над любовю до своєї землі.

На Заході князь Велінгтон писав, що коли Бурбони втратять трон (чого він був певний), то станеться це через їх власну вину, а не через вину „непослушної черні", як сказалиби колтунські консерватисти. А льорд Булінгбрук твердив, що „лише добрий король сміє своє право панувати

---

[6]) Ідеї та дійсність, ст. 19.
[7]) В. Кучабський: цит. твір, ст. 233.
[8]) „Хліб. Україна", кн. 5, ст. 282.

випроваджувати від Бога".[9]) Колтунський консерватизм проповідує „вірність проводові", всякому і за всяку ціну.

Наш консерватизм хвалиться своїми гетьманськими традиціями. Але він їм вірний лише, коли ніщо тому на перешкоді не стоїть. Колиж українська „чернь" в літі 1918 р. урядила величаву панахиду по покійнім гетьмані Івані Мазепі в Софійськім Соборі, гетьман і всі його міністри в ній участи не взяли, бо не дозволив і не зняв клятви з Мазепи московський патріярх. За голосом любови до своєї землі вільно йти, аж позволить цар. За українського гетьмана вільно молитися, аж позволить московський патріярх... Так виглядає „традиціоналізм" українського консерватизму!

А його релігійність? Колиб людей впускали до раю після того, скільки разів хто вимовив слово Бог і віра, райський партер зайнялиби самі наші консерватисти.. В англійській суспільності (пише не колтунський, а дійсний консерватист, Черчіль), „ніколи нікому не докучається за його релігійні переконання, ані навіть ніхто на нього за те кривим оком не погляне... Загальний погляд на релігію був такий: коли хто робив все, що міг, щоби провадити порядне життя, виконувати свої обовязки, дотримувати віри приятелям і не сказати лихого слова до бідних і слабих, — то вже досить байдуже було, чи в що він вірив чи ні".[10]) Так думає англійський консерватист і мабуть ціла партія, яка нехтує благочестивим ексгібіціонізмом, але зате тим більше дбає про те, щоби людина віруюча—не ламала засад своєї віри в житті. Колтунський консерватизм тільки й має на устах слова про Бога, „про піднесення духа", про „приклонне боговіння", про „божеською потугою осяяні чини", а на ділі—фалшує родовід свого „монарха" (гл. „Інвестигатор"), або супроти противників уживає метод боротьби, за які мусить паленіти зі сорому всякий, хто не приняв за свою—фарисейську мораль колтунського консерватизму.

А в культурнім житті? Здавалосяб, якраз ті, у яких що друге слово то „любов до рідної землі", що якраз вони повинні плекати до неї любов і — не говорім ненависть (вони того не люблять), а — бодай якусь настороженість до тих, що цю любов хочуть викорінити?

Бо якраз оті наші консерватисти з гетьманщини XVII віку тим і відріжнялися (свідчить про це царський намісник Румянцеф), що уважали все своє за вище і краще, а свій нарід за вибраний. Але ось зявляються новітні консерватисти і вчать, що Україна — це не щось окреме, лише частина „трьох Русий", що Москалі — наші „рідні брати по крови, духу і культурі." [11]) Старе „демократичне" україно-

[9]) George Hooper, Wellingston, Lord Bolingsbroke, Das Bild eines patriotischen Königs.

[10]) Winston S. Churchill: Weltabenteuerer im Dienst, ст. 103.

[11]) „Хліб. Україна", кн. 3. ст. 63.

фільство не любило царату, але захоплювалося Чернишевськими, Герценами і иншими демократами, яких ділило від нас тільки непорозуміння. Консерватисти — захоплені евразийцями та иншими „братами консерватистами“, яких ділить від нас теж тільки „взаїмне засліплення й незнання.“ [12]) У Запольської („Зашумить ліс“) одна дівчина читає Чернишевських, щоби „вміти розріжнити тих, що так, як і ми терплять, від тих, що нас і їх переслідують... Уміти розріжняти тільки... кохати їх ніколи!.. Це сильніше, як наша воля і добрі наміри“... І чиж дивно, що для людей, вихованих цілими поколіннями на консерватизмі Запольської — нарешті „зашумів ліс?“ Віддавши всю свою любов „братам-клясократам“, колтунський консерватизм вже не має її до покоління, яке збирається виховувати. Це покоління консерватизм обкладає епітетами „чвертьінтелігенції“, зараженої „орієнтальним анархізмом“, „розбишаками“, „злодіями“, „гієнами і шакалями“ (в „християнській“ „Меті“), „чернью“ і „хамами“, „вічуючими дітьми“. Жадає безкритичного послуху для існуючих національних авторитетів і як анархію, стрічає кожне слово критики.

А так виростає молодь англійських консерваторів: „Свобода невимушеність, з якою члени родини льорда Сесіля, мужеські і жіночі, розмовляли і дебатували між собою, було чимсь надзвичайним. Там просто заохочували до ріжниці думок, і між батьками і дітьми, братами і сестрами, вуйками і небіжами миготіли аргументи, неначе всі вони були рівнорядні й рівноправні“. [13]) І яка шкода, що діти англійських консерватистів виростають на таких вархолів, як Черчіль. Післатиб до них якогось редактора „Мети“...

А головно, в школах англійських, так само, як в родині, мабуть ще ніодин консерватист не заборонив читати ні Шекспіра, ні Шова. У нас спершу „політика“ (пок. С. Томашівського), потім один з найвищих достойників церкви осудили — Шевченка, як „анархіста“, давши гасло: „пора скінчити з культом Шевченка!“... Той самий „консерватизм“ поклав в е т о на Франка. Нарешті взято під підозріння й Лесю Українку, бо є вона „знана як атеістка“ (Н. Зоря, 5. II.). Повторяю, так само, як і вони на себе самих, задивляюся й я на консервативних редакторів як на людей майже ґеніяльних, але — чи заступлять вони, всі разом, бодай одного Шевченка? І чи зискає щось наша молодь, зростаючи в думці, що Зощенко й Аверченко — це гідні у к р а ї н с ь к о ї уваги письменники, а „Кобзар“ — щось підозріле? І коли вони будуть викидати на смітник Шевченка, Франка і Лесю Українку, то к о г о - ж і щ о консервуватимуть вікам потомним оті „консерватисти“? Свою власну писанину?

---

[12]) В. Кучабський: цит. твір, ст. 235.
[13]) Winston S. Churchill, op. cit. 179.

Наші — пожалься Боже — консерватисти хочуть обєднати нашу людність „під проводом осілого консерватизму без ріжниці національности і віроісповідання“.[14]) Но, з такої точки погляду, їм не може залежати на національних цінностях. Але чи й тій людности, яку ці лицарі хочуть „обєднати“?

Вони консервують — „руський Схід“, як проґраму-maximum, часом заступаючи його „ягайлонською ідеєю“.[15])

Вони консервують ідею любови до „братнього по крови, культурі і духу“ народу російського.

Любов до „рідної землі“, але лиш тоді, коли їх звільнять від любови до чужого монарха.

Любов до Мазепи, але коли чужий патріярх на це позволить.

Вони консервують погляд на свій нарід, як на „чернь“, яку приборкувати вільно навіть силою московських ґенералів.

Консервують рідну культуру, але вичищену з її найславніших імен.

Консервують традиції, нищучи найкращі з них...

Такий є колтунський консерватизм! І оцей „консерватизм“, від якого здалека заносить старезною, заплісніллою Костомарівщиною і галицьким москвофільством з перед 1848 року — він сміє закидати ідеям, які голошу я їх „орієнтальне“, не европейське походження. І то без тіні доказу, без натяку на ерудицію! Що взагалі ці люди знають про Европу? В Европі можна сидіти і 20 літ і лишитися з душею, вивезеною з Пацикова.

Те, що я писав, передруковувалося не раз в европейських журналах, як близьке і своє. На те, що писав, я мав рецензії Шмолєра, Е. Пернерсторфера, Келлєна, П. Рорбаха і інших — рецензії, які бачили в авторі такого самого Европейця, як і вони самі. І навіть ворожий, соціялістичний журнал Кавтського, Die Neue Zeit, поборюючи видвигнуту мною в 1913 році програму сепаратизму, писав підчас війни, що „не можна відмовити ідеям Донцова певної консеквентности і Grosszügigkeit“...

І, закохані в Евразії, графомани з „Мети“ будуть закидати цим ідеям „орієнтальний анархізм“.

Коли ці джерела не доступні галицько-льодомерийським „публіцистам“ консервативних органів, хай заглянуть до „Przeglądu Współczesnego“ (№ 53). Там, на своє здивовання, довідаються, що не в „орієнтальнім анархізмі“ черпає свої думки Донцов, а — „у своїх західних майстрів“.

Західно-европейський характер моїх ідей підкреслює і А. Новачинський в новорічній статі в „АБС“

---

[14]) В. Кучабський: цит. кн., ст. 129.

[15]) Ґр. Адам де Монтрезор: Открите письмо до польського консерватиста, Львів, 1932. Наклад „Хлібор. Шлях“.

(„Wernyhora“). Що знають про Европу, журналісти з „Мети“, яких духовий овид кінчиться Сяном з одної сторони і Збручем з другої? Для них, все є „анархія“, що йде проти колтунського консерватизму.

Ні, Азії і „орієнту“ вони можуть шукати не у мене. Азіятчину вони можуть знайти у гетьманській офіцерні, яка в 1918 р. замикала наші „Просвіти“ на Україні, палила портрети Шевченка, здирала з наших установ жовто-блакитні прапори і тризуби і пр. Ось де віяв дух Азії! І звідти, — і в своїх поглядах, і в своїй „полєміці“ засвоїли його собі і наші гетьманці-консерватисти...

Тартюфи з „Мети“ видумують, що „фашизм“ є ворожий церкві та що він скорше чи пізніше приведе до комунізму. Що до останнього, то як раз є той „фашизм“ єдиним захистом, який вратовував націю перед ідейним заливом комунізму і дальше її ратуватиме, не імпотентний колтунський консерватизм... Апостоли цього останньото (от, лицарі конюнктури!) вже добачають — на сторінках католицького органу — в большевизмі (правда в будучності) наше „одиноке спасення“. Хто знає, чи не перепорхнуть вони колись до червоних, щоби в них шукати „спасенія“ своїй бездарности і невмінню кого будь єднати своїми „ідеями“ або вродженій отаманії (не хоче „чернь“ нас слухати, підемо до большевиків!).

Щож до відношення „фашизму“ до релігії, то в цей свій аргумент наші фарисеї ледві чи самі вірять. Бо колиб вони засадничо поборювали противників церкви, чому вони не поборюють радикалів, чому, навпаки, ідуть з ними рука в руку? Зрештою прочитайте „Нову Зорю“ (ч. 7): завдяки зарядженням фашистівського уряду на релігійно-моральнім і суспільнім полі, — „завдяки цим зарядженням католики Італії двигнулися зі свого понижаючого положення“, деякі з тих заряджень знайшли „особливше одобрення св. Отця“... І дальше: „у світі що раз більше зазначуються два противні табори: католицький з Італією на чолі..., та другий, комуністичний, під проводом Росії... Не виключено, що між тими таборами може прийти до рішаючої боротьби на життя і смерть! А де знайдемося ми, Українці?!“ Коли підемо з колтунським консерватизмом (який надуживає католицької марки), то напевно зайдемо під прапор, що до якого католицька „Мета“ (ч. 7) вже пророкує, що „він (большевизм) буде одинокою живою, ...ідеєю“, яка нам лишиться.

Несвідомо, чи свідомо, — але ціла акція того „консерватизму“ нехибно привелаби до комунізму, колиб не стрінула опору зі сторони здорової частини народу: привелаб своїм фарисейством і безідейністю...

—:—

P. S. В ч. 6 і 7 „Мети“ прочитав я „статтю“ консервативного „лицаря“, Василя Кучабського, в якій читаємо про впливи на нашу „занархізовану молодь“: „першим з тих злощасних впливів була діяльність одного, всім дуже відомого українського публіциста... Другим-же чинником, поруч злочинної „ідеольґічної“ діяльности чоловіка, про якого тут мова, — другим чинником звихнення нашої молоді став закордонний провід нелєґальщини“. І — дискретно „лицар“ Кучабський між одним і другим „чинниками“ проводить майже знак рівности. Він, правда, пише: „не називаю його (того публіциста) іменно, бо цей чоловік протестує проти цього, як проти ніби-то денунціювання його особи... Але кожен читач знає, про кого мова, і він сам до цього теж додумується“. Іншими словами: колиб я назвав Д. Д. по імени, це булаб ніби-то денунціяція, але коли я згадаю його так, що „кожен читач“ догадається, то — це вже не є денунціяція! Так конклюдує чесний консервативний „лицар“ Василь Кучабський, в вигіднім, далекім Берліні.

Очевидно, в тій простацькій карикатурі з „Мети“ я не пізнавби себе, колиб не найшов в ній всіх тих лайок, якими обкидалося мене в других „християнських“ часописях з називанням мого імени. Зрештою „пізнати“ себе в „Меті“ мені помогли „Kurjer Lwowski“ і „Ilustr. Kurjer Codzienny“ в Кракові, які передрукувавши „обжалування“ В. Кучабського — назвали моє імя.

Отже „лицар без страху і догани“ В. Кучабський досяг бажаного ефекту. Чи тільки викликування тих ефектів зветься чесною полємікою і чи належить до фаху публіциста чи якого иншого, це полишаю чулому сумлінню християнської редакції „Мети“. Твердження „Мети“ булиб безвідповідальні, навіть колиб були хоч дрібку правдиві. Вони є подвійно безвідповідальні, бо є цілковито неправдиві.

На цім місці застерігаюся проти інсінуацій „лицарів“ з „Мети“ і проти накидування мені відповідальности за орґанізації, з якими в жаднім контакті не стояв і не стою, про що мабуть чудово знають і „Мета“ і Кучабський.

„Мета“ вказує пальцем на невигідну собі особу, яка ніби-то ширить „анархію“. Але нащо так далеко шукати? А може то — один з редакторів „Мети“, ще до недавна ундист, а перед тим загравіст? В „Заграві“, в ч. 3 і досі є його стаття, де він пише: „Канвою національно-суспільного виховання... повинні бути кличі національного еґоїзму, ексклюзивности... підчеркнення моменту боротьби... перед моментом супокійного розвитку“. Як такі анархістичні виступи ще не напятнувала „Мета“, хоч і post factum?!

А може причиною тої анархізації є сам „лицар без страху і догани“, В. Кучабський, який чейже не відразу прийшов на світ таким фарисеєм, яким є тепер?

Зрештою, для чого „Мета“ ставляє в звязок з „закордонним проводом нелєгальщини“ людину, яка ні в отих „закордонних“ журналах не співробітничала, ані на тих „закордонних“ зїздах — у Відні чи де-інде, не була? Це все робив хто инший, а саме — один з редакторів „Мети“, якийдо того — як свідок — отверто і публично признався недавно на одній розправі, за що йому, зрештою, волос з голови не спав...

Де, отже, ваша етика — не говорю вже про християнську — а яка-будь — шановний „лицарю“?

Зрештою, невже ви не розумієте, як осмішуєте себе, коли приписуєте в краю такі величезні впливи одній особі, проти якої мусите мобілізувати цілі партії і часописи? Я такої перебільшеної думки про себе не тримаюся.

Те, що я пишу, я пишу прилюдно, і писатиму далі. Але той є дуже наївний, хтоб думав, що колиб ця моя робота — в наслідок „полєміки“ Кучабських—припинилася, що тоді оті живі трупи зєднають когось для своїх марних ідей. Не я стаю на перешкоді успішности роботи тих „лицарів“, лише їх духова імпотенція. Колтунські консерватисти нарікають на хаос понять в краю, що за ними не хочуть йти як за проводом. В цім хаосі винні вони самі. „Мета“ закидає мені, що я „цілими літами“ проповідував — ті самі злочинні думки. Наші консерватисти — кожного року инші, зигзагуючи від загравізму до ундизму, від ундизму до католицтва, і від католицтва—майже до комунізму (ч. 7. „Мети„). Ось де джерело розгардіяшу в думках в краю! І не цим еквілібристам тому розгардіяшові зарадити!

Нам дуже потрібно консервативної думки і організації, які-б отверто і з переконанням протиставилися комунізмові і соціялізмові і чесно поборювали ворогів. Консерватизм є сильний не механічно--засвоєними формулками й програмами, не помадковими драгоманівсько-соціялістичними пігулками (замісць до „братів-словян“ чи трудящих, — до „братів-хліборобів“ чи „братів-консерватистів“), а людьми. Таких людей видав консерватизм англійський і досі не видив наш.

Тіж „лицарі“, які гуртуються коло „Мети“, вони незабаром остаточно відвернуть від тої організації все, шо в краю є чесне і здорове. Провідники колтунського консерватизму моглиб зєднати коло себе наш нарід, колиб він складався з колтунів. На щастя так не є.

Одне лиш дивно, як ці люди сміють надуживати прапору релігії?

М. Л.

З пресового фільму

В „Ділі“ ч. 17. пише М. Данько: „нація, зорґанізована політично так мало, що її провід не кермує всіма її частинами..., очевидно не доросла до повноти національно-політичної еманціпації“.. Миб сказали інакше: провід, зорґанізований політично так мало, що не кермує всіма частинами нації, очевидно не доріс до ролі проводу.

Нащо спихати власні хиби на ту нещасну націю?

—о—

Большевицька „Укр. Думка“ (ч. 4) в захваті від статей „Слова Польського“ про совітський рай: „польська преса починає впадати при обговорюванню радян. справ у поважніший публіцистичний тон“.. Дальше — чотири шпальти передруку і висновок: „З цієї статті „Сл. Пол.“, а зокрема з її останнього речення, що „з самої неґації ніхто не може жити“ — будуть наші націоналісти до самої глибини згіршені“...

Не знаємо, хто буде тим згіршений. Ми можемо лиш радіти, що большевицька „Укр. Думка“ нарешті знайшла собі однодумців, даремно, перед тим шукаючи їх в українській пресі і серед укр. пролетаріяту.

—о—

„Гром. Голос“ (ч. 6.) пише з нагоди роковин Крут: „Це була молодь, якій були святі соціялістичні ідеали національної і соціяльної волі України. Це повинні памятати всі, що святкують сьогодня память героїв з під Крут!“

Що молоді, яка боролася проти російських соціялістів, були, „святі соціялістичні ідеали“, — твердити це є верх журналістичної безсоромности. Є ґрупи, які навіть біля розритої могили не стидаються ставляти будки з партійною тандетою.

—о—

Часописи доносять про нараду, що відбулася між PPS і УСДП, щоби спільними силами боротися „за соціялізм, за демократію і за свободу“.

Перед тим відбула P. P. S. нараду з Вітосом і Нац. Демократією, чи теж, щоби боротися за соціялізм, не знаємо. Чи має УСДП вступити до Центролеву, про це часописи не пишуть.

—о—

„Voss-Zeitung“, хвалить на загал виставу української ґрафіки в Берліні. Завважує лише, що їй тяжко відріжнити, чим та ґрафіка ріжниться від — російської. Пару літ тому, берлінська преса (з нагоди вистави пєс Винниченка) — теж не могла зрозуміти, чим відріжняється від російської — українська театральна творчість... Так буде завше, доки у нас не переведуться гермафродитні „творці“, і доки українська громадська думка не попросить всіх наших ґрафіків, письменників, хористів, різьбярів і малярів — нарешті національно „самоозначитися“ і не виступати під ріжними прапорами...

—о—

Наша преса захоплена виставою „Боярині“ Лесі Українки театром ім. І. Тобілевича у Львові, а хто був незадоволений, той брав „недотягнення“ в грі артистів на рахунок самої драми, непридатної, мовляв, для сцени („Lesedrama“!)

На жаль нас та вистава не задовольнила. Такі річи, як „Бояриня“ треба грати клясичним стилем, виразно — і патетично — скандуючи монольоґи чи діяльоґи, підкреслюючи сентенції — нерав такі глибокі, і т п. Хто чув нпр. в Віденських театрах нашого земляка Онна (Оноферка) в трильоґії Шілєра „Валенштайн“, або Кайнца в „Смерть Юлія Цеваря“ Шекспіра, той зрозуміє, що я хочу сказати.

Степан (М. Бенцаль) не зрозумів цього. Його голос був сірий, безбарвний, без пориву й нюансів. Дикція поспішна й невиразна. Наголоси нерав фальшиві, руйнуючі ритміку вірша. В „Сороч. Ярмарку“ він

був більш на своїм місці; це відбилося й на грі Кривицької, яка в останнім акті чулася трохи знеохоченою партнером...

Мимо гри цеї артистки і п-ні Посацької (мати Степана), яка дала досить стилеву українську постать, — вистава не належала до найкращих. А що вона задовольнила нашу пресу, це свідчить хіба про її невибагливість.

Історія нашої культури повинна мабуть зробитися довшою о 50 літ, щоби ми могли виставляти річи Лесі Українки...

Такеж захоплення викликав фільм большевицький „Безпритульні". На нашу думку він далеко нижче „Любови донського козака". В „Безпритульних" ряд образків, наскрізь тенденційних і тому фалшивих і тому не мистецьких. „Безпритульні" — це не жертви совітського режіму (запевняє фільм), не тому повстають вони, що сотки тисячі дітвори відриваються від батьків, розстріляних або засланих Ґ. П. У., а — просто так: батько пє, мати вмерла... Глядач бачить шмінку і його опановує нехіть до „представлення", до безсоромного вбивання собі в голову большевицької вигадки.

І поводяться в СССР (на фільмі!) з безпритульними — просто як з рідними дітьми. Пальцем їх начальство не ткне. Лиш усміхається — і злодії стають „чесними совітськими робітниками", лиш попросить — і лінюхи беруться до праці, до „совітського будівництва". А за бунт — навіть не карається, а в нагороду за нього привозяться подарунки! Мені здається, що неодин безпритульний не пізнавби в цій сахариновій ідилії траґічної і жорстокої большевицької дійсности.

Перед 1917 р. — виставляли в Росії оперу „Жизнь за царя", де шляхотні російські пейзани добровільно жертвували собою для „царя-батюшки". Тепер виставляють тих самих шляхотних пейзанів, які — з ентузіязмом, крий Боже не з під кнута! — працюють для „совітського будівництва"... Яке це „мистецтво" є одноманітне й нудне.

Страшне враження роблять обличчя акторів, пригадуються вислови Кюстіна, Чаадаєва, що „Росиянин не має обличчя". І дійсно ці лиця були — необчислимі. Ні твердої думки, ні виразного почуття. В найближчій хвилині могли вони зробити все, що хочете, — обличчя хама, психічна желятина, яка з браку внутрішньої дисціпліни мусить зносити над собою диктатуру.

Маса — не є нпр. американська маса з Метро Ґольдвіна, дисціплінована, як жадна, але де кожна одиниця — є окремою індивідуальністю. В совітськім фільмі нема індивідуальностей, нема навіть свідомої маси, є череда, яка без чередникової ґирлиґи не обійдеться.

Ось чому фільм цей робить пригноблююче враження.

Бібліоґрафія

Іван Чернява. На Сході — ми! (Фільм прийдешнього). Львів В-во „Стрибожич", ст. 198.

Тема — війна України з Росією. Повість не задовольняє під оглядом мистецьким. Не робить вона враження чогось щирого, глибоко пережитого (напр. такого, як робить Ремарк чи Двінґер). Нема в ній війни двох народів, ні навіть армій, лише — штабів чи одиниць. Нема атмосфери війни, ані пояснення чому два народи ріжуться між собою, нема атмосфери, напр. розіллятої в „Війні і Мирі" чи в „Огнем і Мечем". Є деякі вказівки на неї (маніфестації вуличні), але це не є белетристика, це репортаж, ґазетна хроніка. Сим дефектом взагалі грішить повість. Нема в ній з о б р а ж е н н я подій і душевних станів, є лиш з в і т, що не є мистецьким засобом.

Маленьке оповідання Мопасана (здається „Пер Мільон", франк-тірер 1871 р.) — є більш надихане непримиримою ворожістю, ніж цілий роман „На Сході — Ми". Бо в Мопасана мистецький підхід до річи. Не робить враження чогось ґрандіозного військовий звіт: „2 міліонова армія російська склала зброю", „маршал Хвиленко вдарив на Курськ" (106) і т. п. Читач нічого при тім не відчуває. Коли хочете порівнати, яке враження лишають батальні сцени, коли в них описуються не зовнішні перипетії, лише внутрішня динаміка душевного стану акторів, прочитайте Стендаля або Меріме — „Здобуття редути" і порівнайте з романом Черняви.

Щодо ідеольоґії, не можемо її в авторовій інтерпретації поділити. Він хоче говорити про силу, її апотеозу, та говорить про що інше. У нього звеличення „свинства" (47), краси топтання чужої землі, насолода „пустарів смердючих в чужими трупами" (49); апотеоза „вандалізму", „нешляхотности" (47), ґвалчення жінок (82), абсолютно несмачна сцена, і пр. Це не фільософія завойовника, це фільософія гієни. Не ідеольоґія шляхотного здобувця, а ідеольоґія номада. Не Кіплінґа, не Шпенґлера, ані навіть Жозефа де Местра (навіть з його апольоґією ката), не Ніцше, ні Бісмарка, ні Мольтке, ні Клявзевіца, ні Наполеона. У останніх теж деякі прикрі річи виправдуються, але вони ними не чваняться. У останніх є насильство — але й шляхотність, так само як і у полковника Лоренса, напр. „Бунт в пустині". Ідеольоґія сили є і в „Слові о полку Ігоря" (навіть насильства), але то ідеольоґія лицарська. Не знайти моралі повісти і у Макявеля. Останній говорить про лиса і льва, Чернява — про лиса і гієну. Комбінацію перших можна ненавидіти, але ніколи не чути до неї відрази. Апостол насильства Ніцше подивляв Гелленів за їх „сміливість шляхотних рас, божевільну, абсурдну, спонтанну", про героїзм сильних говорить і Геель у Ремарка, про „вогорду життя", про „упоєння і риск", — але ніхто не говорить про „вандалізм" і „нешляхотність", як про чесноти, ніде нема садизму руйнації. Макявель богато писав про „вміння командувати", про моральну силу, і якраз цього елементу насильства мало в автора, замісць цього — „сила пястука". Автор говорить майже виключно про цей „пястук", Макявель про те, що сильна людина, яка хоче панувати, повинна виказати „величність душі, відвагу і силу". Отже спершу — „величність" і „відвагу" моральну. Я мігби зацитувати ще і ще теоретиків насильства, і завше це буде інакша ідеольоґія, аніж ідеольоґія романа Черняви.

За механічно (не глибоко, цілим єством) засвоєно тут мораль сильної людини: ментальність автора (про це свідчить хочби збірка його віршів) інша.

Ще увага: уступ про анексію земель аж по Волгу і Баку (190) викличе комічне враження. По перше, до Поволжа скорше (ґеоґрафічно) малаби претенсії Донщина. По друге — коли забрати побережжя Каспія з півночи аж до Баку, то треба або анектувати кавказькі народи (які себе анектувати не дадуть), або прилучити до України вузеньку побережну смужку без жадного гінтерлянду, отже землю, якої не дасться оборонити. Є ще один недопустимий момент — це „Деус екс Махіна", машина. Коли її винайшов Українець, щоби знищити Москву, то з таким самим успіхом мігби її винайти й Москаль, щоби зрівнати з землею Київ. Нема, одним словом, в романі внутрішної, переконуючої динаміки, конечности української перемоги з ростучих сил нового народу, лише чиста механічна розвязка, яка тим самим не переконує. Дивує теж ідея поребрання скиптру Сходу в українські руки. Чи не криється за тим наша психічна нездібність уявити себе раз без того Сходу, без Росії? — Одні є федералісти під еґідою Москви, другі — її анектувати хочуть, а в обох випадках дивляться на Росію і Україну як на нерозірвану цілість, „европейський Схід".

В цілости фільософія автора, зрозуміла реакція на „гуманну" кашку, якою псули нам шлунки десятки літ. Але фільософія — не перетравлена, карикатура на ідеї Сореля і Ніцше.

Глибоке застановлення автора над тою фільософією і передусім

— праця над собою й інтензивне читання може позволять йому, в майбутнім, дати більш викінчену річ.

Поспішних критиків (в Нов. Зорі), які побачили в творі Черняви — як вони виразилися — щось „зі сімени Донцова", можемо потішити, що ця рецензія пізніше призначена для ЛНВ. — була написана ще перед їх заміткою, ще коли книжка Черняви була тільки в рукописі. *О. В.*

— —

„За державність". Матеріяли до історії українського війська. Видає Українське военно-історичне т-во. Збірник 2. Каліш — 1930.

Випускаючи в світ 2-ий збірник „За державність", в порівнанні зі збірником 1-м зроблено великий поступ що до зовнішнього вигляду. Видання робить враження солідне, як підбором матеріялу, так рівнож і змістом. Особливо звертає на себе увагу наявність великої кількости схем, що значно полегшує орієнтацію для читача, а також світлин (чого бракувало в 1-му збірнику), виконаних дуже огрядно, які ілюструють самий зміст збірника.

Що до окремих статей, то більшість з них торкається подій на Великій Україні в рр. 1917—19.

Ґен. М. Омелянович-Павленко (старший) дає продовження „Зимового Походу", героїчної епопеї в запіллі ворога від 6. XII. 1919 до 6. V. 1920 р. Особливо цінним являється, що спогади написав цим разом не лише учасник походу, але й його фактичний вожд; тому-то події освітлюється не з льокального пункту бачення, а охоплюється їх з висоти начального становища.

Початок (1-а половина) спогадів ґен. М. Безручка п. з. „Січові Стрільці в боротьбі за державність" також являються цінним вкладом до історії. Автор, який був в 1919 р. начальником штабу корпусу С. С. подає дуже докладно і суто-обєктивно перебіг боїв, що їх провадили Січові Стрільці на Великій Україні. Треба зазначити, що це уперше вийшли в світ спогади авторитативної особи (спомини полк. Е. Коновальця торкаються здебільшого політичного боку історії корпуса С. С.), які змальовують чини одної з кращих частин армії У. Н. Р., що нею був корпус С. С.

Цікавими для читача будуть статті ґен. А. Пузицького — „Бої сірих за Коростень" і підп. М. Ященка — „Що то було"? Обидві статті торкаються періоду, коли армія була ще в стані кристалізації й війна провадилася по залізницях. Тут уже зустрічаємо в більшій мірі субєктивізм авторів, який, що-правда, лагодить вміло своїми замітками редакція збірника (під фаховим керуванням покійного ґен. М. Юнакова).

Сотн. О. Шпилінський в статті п. з. „Армія в перспективі історії нації" спробував дати студію тяглости історичних традицій української збройної сили. Нарис цей ілюстровано 8 рідкими світлинами зі збірок, що тепер знаходяться в посіданні німецьких бібліотек і архівів.

Кілька незнаних обставин подає лейтнант фльоти С. Шрамченко про події в Чорноморській фльоті в 1918 р. Автор є в курсі тих справ, як адютант морського міністра за часів гетьманату. Період по вибуху російської революції в 1917 р. і спроби утворення українських національних військ ще до оголошення IV Універсалу знаходять відгомін в статті підп. М. Янчевського, а п. М. Байко подає один з епізодів боротьби повстанців з наїздом білих росіян (Денікіна) в 1919 р.

Г. Лазаревський спростовує деякі уступи з книжки проф. Д. Дорошенка „Ілюстрована історія України", які торкаються періоду панування гетьмана П. Скоропадського. Рівнож П. Сулятицький робить критичний огляд книги П. Вранґеля „Белое дело" і освітлює відношення ґен. Вранґеля, команданта російської добровольної армії, до України та українців. *Ю. Н.*

Проф. Г. Федотова. „И есть и будетъ. Размышленія о Россіи и революціи". Парижъ, 1932, ст. 218.

Автор, досить молодий московський еміґраційний історик та публіцист безперечно одинокий яскравий письменник серед ґрупи т. зв. „Новий Град".

У розділі „Коли похитнулася Імперія" зауважує, що мілітарний

занепад триває у москалів вже понад століття: „коли окинути оком війни, що їх Росія вела в XIX та XX століттях, то лінія занепаду визначиться з вражаючою яскравістю. По турецькій війні 1828—29 р. р. Росія вже не знає неремог. Усі поважні конфлікти кінчилися для неї катастрофою. Навіть турецьку війну 1877—78 р. р. з огляду на її жертви та нікчемність політичних наслідків приймали сучасники, як поразку".

Основну причину упадку старої Росії автор вбачає в тім, що „в оболоні петербурзької імперії" московське царство було, висловлюючись терміном Шпенґлера, „псевдоформозою". Розкриття її приводило само по собі до руїни збудованої на ній державности. Російська державність могла загинути від освіти. В освіті полягав цілий сенс імперії, як нової форми влади. Без небезпечного прищеплення чужої культури і до того в героїчних дозах, стара московська державність стояла перед неминучим сконом. Справа йшла, перш за все про техніку та форми народнього господарства. Та чиж мислима техніка без науки, а нові форми господарства без нових господарних кляс? Вісімнадцяте століття простувало без роздумувань та хитань европейською стежкою. От лише що з новими господарними клясами не повелося. Соціяльна пугачівщина, по однім боці, і політичний лібералізм Новікова та Радіщева, по другім, відзначують кінець освіченого абсолютизму Росії.

Змальовуючи по черзі „господарні" кляси автор находить, що „трагізм Росії полягав у тім, що „зайвими людьми" у ній стали не лише кволі. Дворянство перетворюється на фонд постачання країни зайвими людьми. . Дворянин до кінця, до днів революції без устанку дає московській культурі людей, імена яких служать їй окрасою. Але він же затроює цю культуру своєю смертною недугою, на імя якій „атонія"... Найбільше вражає те, що цю дворянську „атонію" приймала більшість за справжній образ московського духа. Обломова — за національного героя... Чим більше занепадав шляхотський стан, тим старанніше піклувалася ним держава, стремлючи підперти себе гнилою підпорою. Від Олександра III. дворянська ідея переживає осінній ренесанс. Перший-ліпший недоук-нероба може правити волостями, як земський начальник, нероба з титулом — ґубернією. В цій запізненій спробі оживлення трупа самодержавія розтринькало весь свій моральний капітал, який посідало у свідомості народніх мас... Усунене монархією від участи у владі на початку XIX ст., шляхта від тоді позбулася всіх політичних традицій. Тепер, коли придалосяб її служення, вона могла принести державі хіба що досвід псярні та стайні. Серед загального безвілля, неврастенічні вигуки примхливого пана видавалися проявами міцної вдачі. Баранови, Зелені, Думбадзе були в державнім житті тим самим,чим босяки Ґорького в літературі: міцною стравою для втомлених душ" (ст. 17, 19).

Переходячи до бюрократії Федотоф пише: що „чисельність мундурів не надавала російським вулицям військового стилю. Припухлі,згорблені, з лінивим, розхитаним кроком, носії уніформ усією своєю зверхністю саґналізували фізичну й моральну вичерпаність" (ст. 24). Московський урядницький стан кінця XIX віку отверто жертвує особистим та родинним інтересам справу держави. Користолюбність, як форма аполітизму, служить патентом на благонадійність. За Росію, можуть, коли хочуть, вмирати бунтівничі студенти; урядовець дбає про те, щоби вивести в люди свої діти й забезпечити собі емеритуру на старість. Покликана колись, за Сперанського й по 14 грудні 1825. рятувати Росію від дворянської атонії, бюрократія вироджувалася у величезну державну школу неробства". (ст. 24). „Талановиті люде трапляються, звичайно, всюди. Давала зрідка талановитих, скорше працелюбивих людей і московська бюрократія останніх десятиліть. Але найвидатніші з поміж них, справжні державні діячі, як Вітте, вражають однобічністю фахівців (предтечі совспеців, прим. авт.), браком справжньої культури. В ґрунті речі, московським бюрократичним верхам бракувало не лише творчих ідей, але й волі до влади, навіть реальної влади над країною" (ст. 24, 25). Напрямок давали гнилі рештки аристократії, а не бюрократія". Звідси, пише Ф., потреба за час останнього бурхливого царювання знайти новий

вольовий хребет для московської політики. Звідси ці запізнені шукання ерзаців — спроба підперти трон Радою Обєднаного Дворянства чи Союзом Русского Народа. Коли виявилося, що ці підпори гнилі, то потопаючі в коронах хапаються за міцних людей. По Столипінові настає ера Іліодора, поки, нарешті, московські міністри і разом з ними цілий потворний бюрократичний механізм не став іграшкою в рукак зловісного старця, справжнього правителя Росії в її останніх траґічних роках". (ст. 259).

Ахіллева пята інтеліґенції, на погляд автора, в безґрунтовности її ідеалізму: „не тяжко бачити, що ці її якости були визначені наперед самим її народженням у петровській революції.Протягом століть її функцією було нести на Московщину готову західню культуру, що завше було кричучою суперечністю супроти зберіганих у народі пережитків старомосковської та візантійської культури. Відривання від ґрунту було свого роду завданням Петра. У цім відриванні інтеліґенція протягом століття ішла з монархією, доки не обернула проти неї жала своєї критики... Деж її коріння? Це коріння у зраді монархії свого освітнього завдання. Від останніх днів Катерини монархія перебуває в стані хронічного переляку. Французька революція і розвиток Европи тримають її у трівозі, не справдженій подіями московського життя. Обскурантизм влади, ця її форма західництва, тінь Меттерніха, впавши на Росію, перетворює її в словянську Австрію.Завдяки Петровській традиції та браку революційних кляс, для московської монархії було цілковито можливо затримати в своїх руках орґанізацію культури. Занедужавши на непоправну хоробу обскурантизму, монархія не лише підривала технічні сили Росії, гублячи міць її армії, але також витворювала й болючий розрив з тією клясою, для якої культура — моральний закон і матеріяльна передумова життя (ст. 27—28). Залишався ще поміркований лібералізм, той на якого покладали свої наївні надії не менш наївні проводирі українства від Драгоманова до Єфремова й Чикаленка. Той земський лібералізм, на якому будував свою убогу, дарма що ідилічну, утопію Драгоманов. Але всупереч фантастичним („чудацьким!") думам Драгоманових, ліберальні течії ніколи не були досить впливові в Росії, як цілком правильно оцінює Федотоф. „За ними, пише він, не стояла сила героїчної жертвенности, не стояла й рішуча підтримка суспільних верств. Московський лібералізм довго існував не так силами московських умов життя, як враженнями закордонних мандрівок, поверховим захопленням дивами европейської цивілізації, при повнім невмінні сполучити свій просвітній ідеал з рушійними силами московського життя" (ст. 38).

Буржуазія (купецтво) та нарід (селянство й пролетаріят) не відограли в революційних подіях якоїсь поважнішої ролі, скількиб не репетували марксисти про контр-революційну ролю буржуазії, а всі вкупі не торочили про леґендарну ролю „народу" в революції: „Коли настала революція буржуазія відограла в ній лиш пасивну ролю.Вона дала своє злощасне імя, як ганебне тавро, для цілої коаліції гинучих кляс. Князі Рюрікової крови й революційні соціялісти, як представники „буржуїв", гинули в льохах Че-ка" (ст. 35).

Рішаючу ролю відограла верства півінтеліґенції, яку Ф. не дуже влучно охрестив найменням „нової демократії". Проте присвячені тій гебридній верстві сторінки належать до найяскравіших і повних гострої й глибокої спостережливости сторінок твору: „Від 1905 р. інтеліґенція ступнево сходить з революційного кону. Залишений нею простір виповнюють нові люди, можна сказати нова кляса. Їй не повелося, цій клясі. Її не помітили в момент народження. Вгледіли й перелякались, коли ж вона вже дісталася до влади то піднесли її на рахунок большевицької революції". Фах нових людей буває инколи дивний: слуга з лазні, кравець, цирковий артист, голяр відограли значнішу ролю в революції, аніж звичайний робітник. Звичайно, з цими ріжномастними зливається й утворювана пролетаріятом верхня верства, що пориває зі станком, але не переходить у ряди інтеліґенції. Сюди шле вже й село свою честолюбну молодь. Могутній цей натиск іде з самого дна. На-

прикінці минулого сторіччя босяки проявляються не лиш, як герої оповідань, але також як і автори. Від Максима Горького можна датувати народження нової демократії, в Шаляпіні вона дає Московщині свого ґенія. Ціла відмінність нової демократії від інтеліґенції полягає в тім, що вона не переходить через середню школу, і це витворює між ними справжній розрив. Нові люде самоуки. Вони складають матури екстернами, перепадаючи з року на рік. Екстерни можуть мати величезну очитаність, але тяжче за все їм дається письмо. Для них видаються преріжні „книгозбірні самоосвіти", що годують їх цілком нестравними цеглами в неможливих перекладах. Це неймовірна саламаха з фільософії, соціольоґії, природознавства, фізики, літератури. У соціялістичних партіях вони зустрічаються з інтеліґенцією на рівній нозі. Але булоб помилкою уважати їх пануючий настрій революційним. Поміж ними стрінете запеклих анти-соціялістів, учнів Леонтєва, що мстяться на революціонерах за затаєну клясову зневагу.

Бо кровне їх почуття — ненависть до інтеліґенції, заздрість до тих, хто пише без правописних блудів й знає чужі мови. Заздрість, що повстає з свідомости умової нерівности, міцніша від усякої соціяльної злости. Соціялісти — вони торочать про перевагу в партії інтеліґентів, літератори — протестують проти редакторського коша, малярі — мріють про спалення Ермітажу. Футуризм у соціяльнім сенсі був відбитком завойовницьких стремлінь саме цієї ґрупи. Маяковський свідчить, які величезні вибухові сили тут причаїлися

Говорити про суцільність світогляду серед нової верстви цілковито неможливо. Але, коли вона сумежила з революціонерами, то виявлялася величезна ріжниця в напрямленості волі. Для інтеліґенції революція — була жертвою, демократія — сходженням у діл. „Все для народу". Нова демократія сама нарід. Вона стремить до піднесення, а не до схилення в діл Вона скорше призирливо ставиться до маси, відсталої, тупої, покірної. Вона хоче влади для себе, щоби вести нарід. Їй чуже сентиментальне ставлення до нього. Чуже й аскетичне самозречення. Теоретичний імморалізм Леніна знаходить у цій верстві своїх практикуючих учнів. Це вони — люди Жовтня, будівничі нового побуту, ідеольоґи пролєткультури" (ст. 49–51).

Яскравим пензлем малює Федотоф образ компартії та її фундатора: „Большевицька партія — витвір Леніна. Без нього вона немислима. Він одинокий уможливив цю фантастичну сполуку інтернаціоналістів, інородців, московських конспіраторів, екстернів, робітників, салдатів та селян. Збудовання СССР з уламків Росії, справа його рук, його особиста справа.

Як і компартія, Ленін максимально відірваний від російського ґрунту, і в той самий час Ленін є чисто національний московський прояв. Він ставиться з призирством до москаля, мягкого, розхитаного й хоче гатити дурня по голові аж той порозумнішає. Але нема сумніву, що Леніна в якійсь мірі приваблює московське народнє єство. Чужа йому Европа з її складом, її психічними формами. Він любить московську природу й будову розуму московського селянина, скорше селянина аніж робітника. Звідси, через селянина, його пошана перед Толстим. Із селянином і з Толстим його споріднює нахил до простоти, ненависть до краси, до всяких оболон культури, зокрема слова. Для Леніна культура вичерпується трактором: елементарна корисність. Його простота в моральнім сенсі, є цинічна. Але її оголеність допомагає нам розглянути цинізм московського мужика і навіть Толстого, як основних складників московської душі.

Його промова била ломакою по голові, відкидаючи все зайве, уникаючи ораторських образ. Лайка — одинока риторична фіґура, що він її визнавав. Московський люд, як і Ленін, погорджує красномовністю. У цьому панові, закордоннім марксисті нарід впізнав свою людину. Леніна вліплено з того тіста, з якого витворюються діячі реакції. Дурново та Курлоф його найближчі духовні кревні (у П. Н. Дурново навіть розум марксівський). Велика енерґія, практичний розум, погорда до фрази й чу-

тливости, внутрішній імморалізм, кожна риса тут заперечує тип революціонера. Будь ниші впливи за юнацьких літ, і симбірський дворянин Ульяноф міг би заступити Плеве на його посаді. Московські марксисти 90-х років етично настроєні і самі собою за це погорджуючи, за це жахнулися перед твердокаміннним й підлягли йому. Він став осередком приваблення людей нового типу. Він сам виковував його, немилосердно дорікаючи саркавмами й образами мягкотілому інтеліґентові. З жидів, кавказців та московських ніцшеанців він створював свою ґвардію — хижаків та бойців. Те, як він умів (хоч і не завше) приборкувати ці гієни підземелля, не менш дивовижне, ніж опанування жовтневою вовчою зграєю.

Проте, не слід забувати, що розум Леніна всеж є розум маняка, й ніщо так його не розкриває, як смішна мрійливість техніки... Ленін, наче той Манілоф, мріяв про електрофікацію Росії.

Сталінові присвячені такі рядки: „Як вожд революції Сталін втілює диявольську енерґію фантастичної й фанатичної меншости. Як правитель Московщини, Сталін є спадкоємцем царів московських і імператорів російських з їх капіталом східньої покори 150 міліонів підданих, не раз випробованим у колишніх революціях з височини трону. Нова революція Сталіна є клясичною формою російської революції згори, що має формальну анальоґію з революцією Петра й матеріяльну з революцією Івана Грізного у відмінність від першого Жовтня, де масові розрухи підносять вгору божевільний порив диктатора. Революція проти народу виконується силою нової опричнини: нагнаних з міста урядовців, червоних преторянців ҐПУ та шумовиння сільської голоти“.

Влучні спостереження, особливо як на москаля, подає Федотоф також спроводу „дивовижного“ зхрещення теми соціяльної революції з темою „московського імперіялізму“ у світовій політиці (ст. 93). Був час, безперечно був, коли інтернаціонал став гимном московського національного почуття, яке перетворилося в почуття всесвітнє... Проте, в міру розгрому світового комунізму та стабілізації буржуазної суспільности, звязок з всесвітніми революціонерами стає національно небезпечним. Він політично ізолює Московщину, оточуючи її ворожим колом. Найтяжчі поразки інтернаціональний націоналізм дістав в Азії, де блискучі перемоги, одержані ним, здавалося, вже виправдували евразійську концепцію Росії — азіятської імперії. Революційні народи Сходу, відбившися при допомозі московського золота та зброї від ворогів, один по однім повертаються спиною до Московщини. Національний прапор віє над Туреччиною, Персією, Хінами. Московщина, що ще до недавна користувалася такою повагою на Сході, вже не може звідсіль сподіватися чогось доброго. Безкровна поки що поразка в Азії небезпечніша вічних загроз у Европі. В майбутній сутичці Сходу й Заходу вона ставить Московщину під перші удари, позбавляючи її винятково щасливого положення служити за міст між двома світами.

В середині СССР національна проблема висловлюється у напруженні між московською свідомістю та націоналізмом инших народів. По природі своїй большевизм відкидає національну свідомість народів. По традиціях партії він воліє за краще централістичну державу. У перших роках революції він розторощив сепаратистичні стремління малих народів та областей (України, козацтва, Кавказу) й зберіг обрубаний тулуб старої Росії.

На майбутнє Федотоф, у цілковитій згоді з усією одвічньою московською традицією, незмінною традицією непогамовного імперіялізму й невмирущої заборчости радить „боротьбу до кінця“ з українським сепаратизмом Поруч і з цим і так само в щирій згоді з старо-московськими „пріказними“ традиціями для уловлення мрійних та лагідних душ майбутніх Брюховецьких та Драгоманових, Федотоф дораджує прийняти до складу пантеону московських національних святих усі українські національні традиції, з самим гетьманом Іваном Мазепою. Нечуване, неймовірне, проте факт! Але, в українській пресі (Ст. Вісник) вже розглядалися проєкти Федотофа, не такі вже врештою оригінальні серед еміґра-

ційних московських професорів: візьміть, хочби Трубецького з проєктом кількаповерхового будинку моск. культури, в найнижчім поверсі якої має бути припущена українська культура, або ще більш сміливі проєкти кол. гетьманського міністра С. Завадського що до створення чи пак існування... багатоповерхових душ і т. ин., створити: „кількаступневу національну свідомість: московську, русску, російську", а тому зупинятися над цими деталями тут не час і не місце. Z.

—о—

Від і до наших передплатників

За привіти — Українській Студ. Корпорації „Чорноморе" в Данціґу; Укр. Академ. Коваєтву „Чорноморе" в Чернівцях; Укр. Громаді в Гавані в Румунії; Др. М. Антоновичу, Берлін; мец. Багриновському, Рівно; проф. В. Біднову, Варшава; проф. Я. Бобрукові; інж. Наталії Білинській, Кельце; Дм. Геродотові, Букарешт; інж. Н. Гнатюкові, Прага; В. Гоцькому, Кремянець; П. Дорошові, Холмщина; Вп. Панству Королевим, Прага; др. Д. Куликові, Кути; судді Я. Марковському; пр. Д. Онищукові, Румунія; пр. М. Підлужному, Бережани; інж. Паламарчукові, Городок; м-р. В. Савчукові, Перемишль: інж. Саковичу, Подєбради; М. Чирському, Закарпаття; сот. Б. Шевченкові і др. — щиро дякує Редакція.

П. Ів. М—ких (Олександрів Куяв.) пише нам: „з великим жалем повертаю Вам „Вістника" і прошу вибачити, що трохи задержав, а це тому, бо мав надію як не передплатити, то хоч вислати належитість за надісланий примірник. На жаль не спромігся, колиж зарібку старчає ледве на життя".

Хай це прочитають ті з наших „високоповажаних", яким цілком добре „старчає на життя", а які ані передплати не присилають, ані книжки не вертають.

До п. А. К—ого в Празі. Віршуєте:

„ой співають пташки,
Шуме в полі колос,
Та немає краще
По-над людський голос".

Як який. Пошліть Ваші твори до „Гром. Голосу", там такі дуже цінятьcя. Може навіть патент на „почесного каменяра" дістанете.

Вп. П. Ж. П—ові в Ловені: нарис не злий, лиш не дуже цензурний. Більше оповідання присилайте.

У. Самчукові у Празі: просимо прислати реляції про дискусію з приводу „Крик в порожнечу". Новеля піде, рівнож новеля Ворона незла.

Вп. Пані Ганні Чикаленко, дякуємо за прислане. Піде в IV зошиті.

Л. Мосендз, про Л. Толстого з книги Е. Сінклера просимо прислати.

Дм. Геродотові, що до надсилки нашого місячника закордон, адміністрація точно щомісячно в першу чергу висилає закордонні примірники.

В книзі IV. м. і. підуть новелі: 1) У. Самчука — „Бібліотечка", 2) Ворона (з Закарп. України) — „Гуцульська Помста". 3) І. Федорович: Малицької — Biennale 1932 р. і пр.

Від Адміністрації.

Число висилається так, що воно в перших днях місяця повинно бути в руках передплатників. Колиб так не було просимо реклямувати на почті.

Ми одержуємо все нові адреси від наших прихильників і заступників і на них висилаємо чергові числа нашого місячника. Хто не бажає стати передплатником хай зверне книжки. Дарових, оказових немає.

Упімнення висилаємо тому, що легше заплатити малу суму чим пізніше більшу.

— В IV книжці розпічнемо друкувати листу осіб, що мимо триразового упімнення ані не присилають передплати, ані не звертають книжки.

На заграничні адреси висилаємо що місяця точно. До Франції і Чехословаччини вкладаємо сам разом чеки. Кожний заграничний передплатник, що згори заплатить річну передплату чотири американські доляри одержить, по виборі, одну з оголошуваних в нашій продажі книжок.

Наш місячник хочемо оперти на передплатниках. Тому ті, які зложили на пресовий фонд „Вістника": О. Федорика (Сколе), — 5 зл., І. Бутковський — 5, Ю. Гошовський, Ю. Хоминець, Б Михайлович. Ф. Луців і ін. — разом 13 зл. 80, Б. Стефанишин — 5, Штуль, Кремявець — 1·80, Гошовський — 3, Михайлович — 1, читачі „Вістника" в Гребенові — 10 зл., Середньошкільна молодь Остріг — 2 — одержать рівновартність вложених сум в книжках.

Дрібні суми на пресфонд ліпше посилати як передплату! Хто хоче допомогти журналові, хай приєднує передплатників!

Всп. о. О. Боярський, прислані на нашу адресу 5 зл. для „Вид. Спілки" передали їй.

Вп. П. Т Бортник, прислані на нашу адресу 9 зл. для „Вид. Спілки" передали їй.

Вп. Микола Близняк, Ню-Йорк. Повідомлення про висланя нам 5 ам. дол. отримали. Грошей нам ще не передано. Книжки висилаємо.

— Передплату в Румунії приймає Вп. П. Гнат Порохівський, Bucuresti IV, Strada Delea-Veche 45.

— Пошукуємо заступників на Чортківщину, Теребовельщину і Кремянеччину.

Нові книжки

Листи до правителя України, зібрав Іван Криця-Надбужанський. Перемишль—Львів, 1933, ст. 96.

Книга Знання, Українська Загальна Енциклопедія, зшит. 21, Львів.

Карби, мистецький збірник, Львів 1933, ст. 32.

Надіслані журнали.

Дзвіночок, часопис для українських дітей, Львів, ч. 16.

Нова Хата, журнал для плекання домашньої культури, Львів, ч. 2.

Рідна Школа, ілюстров. часопис для всіх, ч. 3.

Тризуб, тижневик, Париж, ч. 5.

Студенський Шлях, Львів, ч. І, січень 1933.

Кооперативна Республика, Львів, ч. 2.

Вогні, ч. 6, Львів.

Місіонар Пресв. Серця Ісусового, Жовква, ч. 2.

Оно, осітно-культурний орґан Оміля, Рогатин ч. І.

Рідна Мова, наук. популяр. місячник, Варшава, ч. 2.

Світ Дитини, Львів, ч. 7.

Ruch Słowiański, Lwów, Nr. 1.

Вольное Казачество — Вільне Козацтво, Прага, ч. 12.

Myśl Narodowa, Warszawa, NN. 8, 9.

ERRATA: в вірші Н. Лівицької-Холодної в 2 кн. (ст. 83.) має бути: ряд. 6 і 9 згори зам. „фіялки" — згл. „фіялок" — „фіалки", згл. „фіалок"; ряд. 17 зам. „чоло" — „чола"; ряд. 16 зам. „дома і в школах" — „дома й в школах"; ряд 17 зам. „плакати" — „плакать". В 2 кн. рецензія на журнал „Україна", ст. 156, повинна мати підпис автора: С. Наріжний. В Споминах Ст. Смаль-Стоцького в 2 кн. такі найважніші помилки: ст. 86, ряд. 3 згори по „до тої" має бути „хати, де я 1859 р. на світ народився": ряд. 10 вдолу — „ровсілися" зам. „розсіялися"; ряд. 8 вдолу зам. „Шнури" — „Шпури"; ст. 87, ряд. 15 вдолу — „словами" зам. „словями"; ряд. 11 — „придатне" зам. „придане"; ст. 88 ряд. 8 згори — „бук" зам. „сук"; ст. 90, ряд. 28 згори — „дульки" зам. „дуньки"; ряд. 7 вдолу — „що та як" зам. „що то як"; ст. 91 ряд. 20 згори „цебрику" зам. „цебрину".

Львівська державна наукова бібліотека
№ 4275

Студенський Шлях

виходить, як місячник в 1—2 арк. друку. Річна передплата 7·20, з почтою 8·00 зл. п., адреса Львів, Супінського 21.

„ЖИТТЯ І ЗНАННЯ“

„Життя і Знання“ подає всебічний погляд на всі ділянки науки й знання, вияснює важні питання доступним способом і таким чином творить багате джерело для доповнення й поширення знання, для самоосвіти, для викладів і грімкого читання в читальнях і кооперативах. Згадаємо ще, що воно містить дуже богато прегарних образків, які оживлюють статті та роблять їх краще зровумілими.

Передплата на рік в краю і Чехословаччині виносить 18·00 зол., на 6 місяців 9·00 зол., на 3 м. 5·00 зол, поодиноке число коштує 2·00 зол

АДРЕСА РЕДАКЦІЇ І АДМІНІСТРАЦІЇ:

Львів, Ринок 10, Товариство „Просвіта“.

„НЕДІЛЯ“

бажаючи станути якнайблище до укр. родини, зорґанізувала ще роздачу

ЗАПОМОГ для родин передплатників на випадок такого нещастя в родині, яким є смерть.

Від тепер родина кожного передплатника „Неділі“ не молодшого 20-ти, а не старшого 45 р., який продовж двох повних кварталів оплачуватиме точно передплату на „Неділю“ і не є обложно хворий в мент вступлення в той же початковий речинець двох кварталів, дістає від тепер право до одноразової

ЗАПОМОГИ НА ВИПАДОК ЙОГО СМЕРТИ У ВИСОТІ ТРИСТА ЗОЛ.,

з тим, що коли точна передплата перетрівае більше як два роки, допомогова сума вростає на випадок смерти до висоти

500 (пятьсот) золотих.

Родини передплатників повище 45 р. віку, а найвище до 55 р. життя, отримують на випадок смерти, при тих самих, вище згаданих умовах, половину встановленої запомогової суми, а саме 150 золотих а коли точна передплата перетриває більше як два роки, 250 золотих.

Права родин передплатників на запомогу вступають в силу після двох кварталів точної передплати, при чому хочби найкоротша перерва в тяглости передплати уневажнює управнення до запомоги і вступний реченець двох кварталів мусить тоді бути повторений.

Адресуйте **„Неділя“ Львів, вул. Японська 7.**

ВИДАВНИЦТВО „РОДИНА“

ТРИЗУБ

тижневик політики, культури, гром. життя та мистецтва виходить в Парижі. Умови передплати в Польщі: на рік — 25, півроку — 15, квартально — 8 зл. п. Адресувати: Й. Липовецький, Варшава, Черняковська 204/25, для грош. переказів — почт. рахунок 13.425, Варшава, Й. Липовецький.

III
П 12531
1933 Р. 1 кн. 3

Приймається по

„ВІСТНИК“

місячник літератури, мистецтва, науки й громадського життя.

ВІСТНИК даватиме твори красного письменства, оригінальні й перекладні, головно західно-европейських і американських авторів.

ВІСТНИК даватиме статті про мистецтво наше й чуже.

ВІСТНИК принесе літературно критичні оцінки сучасного письменства

ВІСТНИК інформуватиме про нові течії в науці і займатиметься актуальними питаннями громадського життя.

ВІСТНИК має кореспондентів в головних европейських культурних центрах.

Крім вже перечислених, в журналі співробітничають: **Б. Антонич, Лідія Бурачинська, др. Остап Грицай, Антін Крезуб, д-р Лука Луців, М. Матіїв-Мельник, О. Наріжний, С. Наріжний, ґен. Всеволод Петрів, Віктор Приходько, др А. Річинський, І. Федорович-Малицька** і інші.

Передплата, яку треба слати **виключно** на **Чарнецького 3 м. 6,** або на чекове конто. 500.371, виносить: квартально зл. 6.60; піврічно — 12; річно 23; для заграниці — **4** амер. дол. Ціна окремої книжки — зл. 2·20. — — — — — —

„НОВА ХАТА“

Журнал для плекання домашньої культури.

Подає зразки сучасної літератури. Популяризує наше народнє мистецтво. Містить найновіші звідомлення зі спортового світу. Обговорює новини практичного домашнього господарства й огородництва. Елєгантні моди взоровані на найновіших париських журналах. Ручні роботи основані на народніх мотивах. Колірова таблиця взорів.

Чвертьрічна перед. зол. 4·50. Поодиноке число коштує 1·50 зол.

Адреса: **„НОВА ХАТА“, Львів, Ринок ч. 39. І. п.**

Видає: Ольга Бачинська. За редакцію відповідає Іван Устиянович
Ред. і Адм. — Львів, Чарнецького 3/6.

З друкарні Ставроп. Інст. в піднаймі З. Медицького у Львові.